

VERSKE SLOBODE U SRBIJI

- stanje, prepreke, mogućnosti -

Izdavač:

Centar za razvoj civilnog društva
Zrenjanin, Makedonska 11
Srbija
www.cdcs.org.rs
e-mail: cdcs@cdcs.org.rs

Za izdavača:

Vladimir Ilić

Urednik:

Vladimir Ilić

Tehnička priprema:

Centar za razvoj civilnog društva

Tiraž:

750 primeraka

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i ni na koji način ne mogu biti tumačeni kao da predstavljaju zvanične stavove Evropske Unije i Fonda za otvoreno društvo.

Verske slobode u Srbiji

- stanje, prepreke, mogućnosti -

Novembar 2009.

SADRŽAJ:

Sažetak	5
Kontekst	7
<i>Metodska naznaka</i>	8
<i>Spoljno-politički kontekst, nagoveštaji internacionalizacije</i>	9
<i>Zakon o crkvama i diskriminacija</i>	12
<i>Inicijativa predsednika Tadića</i>	18
<i>Koreni i izvori verske diskriminacije u Srbiji</i>	21
<i>Veronauka, restitucija crkvene imovine</i>	32
<i>Verske zajednice i organizacije civilnog društva</i>	34
<i>Mogućnost poboljšanja informisanosti o verskim temama</i>	36
<i>Klerikalizacija ili cezaropapizam</i>	38
Verski incidenti	41
Reakcije na incidente	51
Govor mržnje	59
Primeri verske diskriminacije	65
Diskriminacija od strane organa uprave i njihovih predstavnika	79
Reakcije na versku diskriminaciju	97
Odsustvo reakcija	103
Umesto zaključka	107
Medijski kontekst religijskih tema	111
Summary	119

Sažetak

Istraživačka studija *Verska prava u Srbiji - stanje, mogućnosti, prepreke* - nastala je na osnovu materijala koji je Centar za razvoj civilnog društva (CRCD) prikupio kroz press clipping, e-mail anketu, intervju i organizovane rasprave na tri okrugla stola. Informanti su bili predstavnici crkava i verskih zajednica, visoki državni činovnici iz relevantnih vladinih i nezavisnih tela, novinari i ugledni aktivisti organizacija civilnog društva.

Cilj ove studije je da pruži realnu sliku u oblasti uživanja verskih prava i sloboda u Srbiji tokom poslednjih godinu dana (2008-2009), ukaže na probleme i moguće pravce njihovog prevazilaženja. Nesporan zaključak je da većina problema opstajava godinama. Mada su ustavna rešenja potpuno u skladu sa međunarodnim standardima koji obezbeđuju slobodu veroispovesti, verska diskriminacija se i dalje velikim delom zasniva na diskriminatornim odredbama iz Zakona o crkvama i verskim zajednicama (2006). Registracija velikog broja manjih verskih zajednica (pre svega, protestantskih), drugih pravoslavnih crkava (pre svega, Rumunske pravoslavne crkve) i nehrisćanskih zajednica onemogućena je primenom Zakona o crkvama. Osim toga, loša sistemska rešenja iz ovog zakona multiplikuju se i u drugim zakonima.

U pogledu verski motivisanih incidenata uočljiv je trend smanjenja njihovog broja. No, verska diskriminacija i dalje postoji: država onemogućava delovanje Rumunske pravoslavne crkve u istočnoj Srbiji; sukob unutar islamske verske zajednice između dve frakcije i dalje opstajava uz pristrasno držanje Ministarstva vera; u medijima i dalje ima govora mržnje protiv tzv. „sekti“, a u javnom medijskom servisu „sekte“ tj. male verske zajednice su nevidljive.

Za tri godine implementacije Zakona o crkvama registrovano je 7 „tradicionalnih“ (faktički povlašćenih) i 12 „netradicionalnih“ (faktički diskriminisanih) crkava i verskih zajednica, mada su procene da je u Srbiji delovalo oko 170 verskih zajednica. Arbitrarnost u donošenju odluka i prevlast partijskih interesa i dalje obeležavaju oblast uređivanja verskih prava i sloboda u Srbiji.

+

⊕

+

Kontekst

Govoreći na okruglom stolu¹ o pitanju informisanja o verskim temama, Zdravko Šorđan iz Centra za toleranciju i međureligijske odnose, izneo je jednu širu sliku ostvarivanja verskih prava u Srbiji: „Rekao bih da se odnosi u društvu odigravaju na dva nivoa. Na prvom spratu i u prizemlju. Na prvom spratu čini mi se da su odnosi vrlo dobri. Tu dakle mislim pre svega na predstavnike, velikodostojnike različitih crkava i verskih zajednica i na odnos između države i velikodostojnika. Mislim da su ti odnosi jako dobri. Naime, to se vrlo često tako i definiše i zaključuje. No, s druge strane, stvarni život se ne odvija na prvom spratu nego u prizemlju. I ako hoćemo zapravo da dobijemo realnu sliku stanja i odnosa, onda treba zaviriti u samo prizemlje i tu ćemo dobiti pravu sliku... To znači da ovakvim izborom tema i subjekata, ovi programi (informativni - prim. CRCD) ne odražavaju multietnički, multikulturni i multikonfesionalni stav u Srbiji. Radio-televiziji kao javnom servisu, i ne samo njoj, neophodna je promena koncepta kako nedeljnih informativnih programa, tako i koncepta dnevnih informativnih emisija koje bi zahvatile i druge postojeće verske zajednice... U jednoj analizi lista *Politika* dobili smo da je 71% tekstova imalo pozitivnu vrednosnu usmerenost i gotovo redovno odnosi se na većinsku crkvu, u ovom slučaju SPC. Ovde valja odmah naglasiti da se ne bi izveo pogrešan zaključak, predstavnici malih verskih zajednica tzv. malih verskih zajednica, ne osporavaju većinskoj SPC pravo na nosioca brojanosti, kulture, pa ako hoćete i tradicije, verovatno zbog toga izvodi se u zakonu tradicionalne crkve. No, s druge strane, nezadovoljni su tretmanom, vlastitim tretmanom i prostorom koje one dobijaju u medijima, bilo elektronskim, bilo pisanim, tako da 27% imali su negativnu vrednosnu usmerenost, koja se jednako i pre svega odnosi na sekte, islam, Rimokatoličku crkvu i 2% dakle, bilo je tzv. neutralne vrednosti.”

---

1 CRCD je informacije i stavove date u ovoj publikaciji prikupio kroz sistematski press clipping (za period septembar 2008-septembar 2009), e-mail anketu, intervjue i okrugle stolove. CRCD je tokom septembra i oktobra 2009. organizovao tri okrugla stola: 23. septembra sa predstavnicima crkava i verskih zajednica, 30. septembra sa novinarima iz verskih i laičkih medija, 7. oktobra sa predstavnicima nevladinih organizacija

Metodska naznaka

Kako CRCD izvodi svoj višegodišnji monitoring ostvarivanja, odnosno kršenja, verskih prava i sloboda u Srbiji? Pitanje nije retorično; obuhvatna, sadržajna i sistematska evidencija koju stvara monitoring predstavlja osnovu različitih edukativnih i propagandnih akcija, i, što je još važnije, ona je neophodna osnova za uspešno javno zastupanje.

Rezolucija Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope od 1. oktobra 2008. kolokvirala je ondašnje stanje i pružila novu nultu tačku za merenje trendova. Novi izveštaji Stejt Dipartmenta i Evropske Komisije posebno su komentarisani kasnije u ovoj publikaciji. Podaci državnih organa, kako onih upravnih, ili organa gonjenja, ili pravosuđa, ili nezavisnih organa (ombudsmana) imaju posebnu vrednost zbog svoje sadržajnosti. Oni, po prirodi stvari, na žalost ne mogu da u celini budu ni dostupni ni predstavljeni javnosti.

Javne polemike nekada služe da bi zamaglile suštinu problema. No, one najčešće ukazuju na sistemski uslovljene ili incidentne situacije u njihovim ekstremnim formama. Krajnosti nekada bolje otkrivaju suštinu i pozadinu pojave i procesa od prosečnih ili tipičnih slučajeva. Ovo važi i za sadržaje javnih polemika i za samo stanje verskih sloboda. Metodski je vrlo uputno ukrstiti kvantitativne podatke o silaznom trendu broja verskih incidenata sa izrazitim primerom masovnog nasilja na verskoj osnovi, poput onog u Bajinoj Bašti iz aprila 2008. Ne sme se zanemariti mogućnost smanjivanja broja incidenata uz povećanje njihove težine i realne opasnosti po napadnute.

Nijedan monitoring ne može da bude maksimalno detaljan niti iscrpan. On mora da bude kritičan, pošto predstavlja osnovu za praktične akcije, a bez kritičnosti nema stvaranja motivacije; ali monitoring ne sme da posmatranj oblasti pristupi na dualistički, crno-beli način. U protivnom rezultati budućih akcija ne bi bili više od (para)stranačkog čara ili kratkotrajne medijske buke. Oni koji se zalažu za ljudska prava nemaju večite ni zauvek predodređene neprijatelje, nego samo aktuelne i potencijalne saveznike. Optimalno angažovan monitoring u tom smislu ne predstavlja голу umerenost watchdog organizacije, nego odmerenu kritičnost njenih istraživača i analitičara think tank organizacije. Samo ovakav pristup pridonosi ispunjenju misije organizacije posvećene (i) povećavanju verskih prava. Tekst koji sledi pisan je uz svest o ovoj posvećenosti, ali i uz znanje o različitim društvenim i istraživačkim ograničenjima.²

---

2 Da bi se sačuvala anonimnost u korišćenju podataka ponekad je promenjen gramatički rod u navodenju iskaza sagovornika koji su ovakvu anonimnost tražili. Isto je rađeno i sa različitim prepoznatljivim dijalektizmima. Nije bilo ustezanja ni da se izostave pojedini prepoznatljivi toponimi.

Spoljno-politički kontekst, nagoveštaji internacionalizacije

Uopšteno govoreći, bez obzira na pohvale koje je manjinska politika Srbije dobila u poslednjem razdoblju od međunarodnih organizacija, uočljiv je trend internacionalizacije pitanja verskih manjina, pre svega islamske, rumunsko-pravoslavne i adventističke. Problem dodatno usložnjava to što su pripadnici verskih manjina najčešće i pripadnici nacionalnih manjina. Reakcije međunarodnih i inostranih činilaca povodom stanja na ovom planu u Sandžaku i u Istočnoj Srbiji postaju sve oštrije, a Ministarstvo spoljnih poslova zasad još uvek izbegava da se odredi prema ovoj problematici. Problem o kojem je reč zasad tinja i tek se povremeno razgovara. Postoji bojazan da će on, ukoliko se ne stavi pod kontrolu na način propisan Ustavom i zakonima, buknuti i eskalirati u najmanje poželjnom pravcu.

Preko je potrebno da državni organi, a pre svega Ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Ministarstvo vera posvete posebnu pažnju problemu međusobne povezanosti ostvarivanja prava nacionalnih i verskih manjina u Sandžaku i u Istočnoj Srbiji, kao i problemu zaštite protestantskih crkava internacionalnog karaktera. Pri tom treba imati u vidu da je manjinska politika Srbije u poslednjem razdoblju od strane odgovarajućih tela Ujedinjenih Nacija, Saveta Evrope i Evropske Unije ocenjena kao trend nedvosmislenog poboljšavanja. S druge strane, neprihvatljivo je da državni organi ne reaguju na tihu ali kontinuiranu internacionalizaciju problema vezanih za ostvarivanje prava etničkih Bošnjaka islamske veroispovesti i etničkih Vlaha (ili, prema rečniku koji primenjuje Savet Evrope: Rumuna/Vlaha) pravoslavne veroispovesti. Poznato je da do internacionalizacije problema dolazi tek ukoliko se iscrpu legalna sredstva u okviru vlastite države.

Rumunski članovi Evropskog parlamenta su maja 2009³. ponovo pokušali da internacionalizuju pitanje položaja rumunske manjine u istočnoj Srbiji, proglašavajući Vlahe za Rumune i optužujući Srbiju za grubo kršenje njihovih prava. Takođe, početkom maja, na poziv Asme Jahangir, specijalnog izvestioca UN o slobodi veroispovesti, u Beogradu se u sedištu misije UNDP-a razgovaralo o problemima koje RPC ima u Istočnoj Srbiji.

Fizički obračuni i upotreba vatrenog oružja u sukobima muslimanskih frakcija u Sandžaku, kao i susreti čelnika Islamske zajednice u Srbiji sa ambasadorima SAD, Irana, Austrije i misije OSCE, pokazuju da se u inostranstvu uočava senzitivnost pitanja ostvarivanja manjinskih nacionalnih i verskih prava islamskih vernika među etničkim Bošnjacima

3 Politika, 18. 05. 2009.

u Sandžaku. Poseta PER⁴ na čelu sa direktorom Alex Grigorevom Novom Pazaru ovo dodatno potvrđuje. Dva dana pre izbora nove vlade Rumunije, ministar spoljnih poslova Cristian Diaconescu ocenio da je položaj rumunske zajednice u Timočkoj krajini “posebno zabrinjavajući”. Diaconescu je, govoreći o Rumunima iz Timočke krajine, rekao da je “neprihvatljivo što ne mogu otvoriti jednu crkvu” i dodao da je “neprihvatljivo” i to da su u Srbiji mogući akti “vandalizma prema rumunskim elementima”, tim više što se radi o zemlji koja želi da uđe u EU.

Internacionalizacija “bošnjačkog” i “vlaškog” pitanja, odnosno statusa Islamske zajednice i Rumunske pravoslavne crkve (u daljem tekstu: RPC), uveliko je već na delu, uz potpuno odsustvo reakcija naših državnih organa (sa izuzetkom Ministarstva vera), a pre svega Ministarstva spoljnih poslova. Treba podsetiti da naša vlast odbija da ispuni svoju obavezu tako što će nepristrasno arbitrirati između zavađenih frakcija Islamske zajednice, kao i da ograničava registrovanje eparhije RPC za geografsko područje Banata, vezujući mogućnost registracije njenog “organizacionog oblika” za dobijanje saglasnosti Srpske pravoslavne crkve. (Cf. Pravilnik o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, član 2, stav 2).

Ovaj problem se sistematski zanemaruje. U skladu sa članom 3 Zakona o ministarstvima odgovornost za već nastale i moguće neželjene buduće posledice inertnosti naših organa uprave leži pre svega na Ministarstvu spoljnih poslova. Ovo ministarstvo je zakonom obavezano da obavlja poslove državne uprave koji se odnose na održavanje odnosa Republike Srbije s međunarodnim organizacijama i institucijama i na učestvovanje u zaključivanju, ratifikovanju i primeni međunarodnih ugovora. U najmanju ruku je činjenično nesporno da se uveliko krši član 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Problemi verskih manjina, poput muslimanske i vernika RPC, nedvosmisleno su povezani sa problemima vezanim za ostvarivanje nacionalnih prava etničkih Bošnjaka i Vlaha. Kad je u pitanju Hrišćanska adventistička crkva, njen međunarodni, nadnacionalni i nad-etnički karakter predstavlja stalni izazov za one ekstremističke i neo-nacističke grupacije koje traže “loše Srbe” i “izdajnike Srpstva”. Kada su u pitanju muslimanski vernici bošnjačke nacionalnosti u Sandžaku, Sead ef. Šaćirović iz Islamske zajednice u Srbiji (u daljem tekstu: IZuS) je na okruglom stolu izjavio sledeće: “Zašto spajam ovo musliman i Bošnjak? Zato što smatram da su ova dva pojma jako i usko vezana i ne samo zato što većina Bošnjaka pripada islamu nego

---

4 Project on Ethnic Relations, američka NVO

zato što smo se osetili nedovoljno jakim i morali smo ova dva pojma spojiti i često ih spajamo. Objasniću zašto je to tako. Direktno govoreći o srpskom narodu, ukoliko su interesi srpskog naroda u Srbiji ugroženi, ne mora o tome govoriti SPC, dovoljno je da se srpska vlada i njeni ministri oglase i interesi većinskog naroda će biti zaštićeni. Ali kada se radi o pravima muslimana ili Bošnjaka, ukoliko se recimo naše dve ikebane u Vladi Srbije, gospoda Ugljanin i Ljajić, onako fino slikaju i ništa ne traže za nas, naravno da je Islamska zajednica ta koja je onda pozvana od strane stanovništva da zaštiti svoje stado, odnosno vernike, i da govori političkim žargonom. U zadnje vreme mi i ne krijemo da se ponekad bavimo politikom, jer se moramo braniti od političara pa zato i koristimo taj politički žargon i bavimo se politikom i bavićemo se kada je u pitanju očuvanje i verskih i nacionalnih interesa muslimana i Bošnjaka u Srbiji.... ali smo došli na jedan zid od predstavnika Vlade Srbije, prevashodno mislim na Ministarstvo vera i na Ministarstvo za ljudska prava, direktno na g. Čiplića i na g. Šijakovića, koji već duže opovrgavaju bez argumentacije da su naša prava ugrožena.”

Na situaciju u našoj zemlji ponekad utiču, ili bar njeno razumevanje upotpunjuju, procesi i dešavanja u drugim zemljama. U avgustu 2009. novinske agencije su javile da makedonski sud nije dozvolio registraciju Ohridske arhiepiskopije SPC na čijem je čelu egzarh srpskog patrijarha g. Jovan (Vraniškovski). Kako je saopštio sud, registracija Ohridske arhiepiskopije nije dozvoljena zato što u svom imenu sadrži deo naziva Makedonske pravoslavne crkve, a u isto vreme ima i naziv sličan nazivima drugih crkava i država, što je zakonom zabranjeno. Ovo proizvodi posledice i po stanje verskih sloboda u Srbiji. U konkretnom slučaju, prema članu 23 Zakona o ministarstvima, Ministarstvu vera je povereno da „obavlja poslove državne uprave koji se odnose na saradnju države sa eparhijama Srpske pravoslavne crkve u inostranstvu i pomoć u očuvanju i razvoju duhovne, nacionalne i kulturne samobitnosti srpskog naroda izvan Republike Srbije”. U tom smislu bi odluka makedonskog suda iziskivala reakciju naše države. Međutim, teško da država Srbija može da reaguje na faktičku zabranu SPC u Makedoniji, kada se i prema članu 19 našeg Zakona o crkvama „u Registar (crkava i verskih zajednica) ne može upisati verska organizacija čiji naziv sadrži naziv ili deo naziva koji izražava identitet crkve, verske zajednice ili verske organizacije koja je već upisana u Registar ili koja je ranije podnela zahtev za upis”. Naša država je još rigoroznija od Makedonije: videlo se da prema stavu 2 člana 2 Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, „u saglasju sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Registar se upisuje i odgovarajuća organizaciona jedinica Rumunske pravoslavne crkve u

Banatu.” Makedonija bar zvanično ne traži saglasnost MPC za registrovanje Ohridske arhiepiskopije SPC. Diskriminatorско zakonsko rešenje u našem Zakonu o crkvama sprečava ostvarivanje verskih prava i sloboda za mnoge verske zajednice u Srbiji; ono otežava njihovo ostvarivanje i kada se radi o SPC u inostranstvu.

Ministarstvo vera ima i svoju viziju korena evropske integracije, pri čemu u njenom javnom iznošenju izlazi van okvira svoje nadležnosti određenih Zakonom o ministarstvima i ulazi u nadležnosti Ministarstva spoljnih poslova. Svojevremeno je, prema web sajtu Ministarstva vera, na sastanku sa rimokatoličkim biskupima, „dotakavši se posebno aktuelne i velike teme, jedinstva hrišćana, ministar Šijaković izrazio žaljenje što u Evropi nije postignuta saglasnost oko klauzule kojom bi u evropski ustav ušla i odredba o zajedničkim hrišćanskim korenima. Jer, rekao je on, ne može simbol ujedinjene Evrope da bude samo zajednička moneta. Evropa će biti jedinstvena tek kad bude svesna zajedničkih duhovnih i kulturnih hrišćanskih korena, rekao je dr Šijaković.”⁵

Zakon o crkvama i diskriminacija

Zakon o crkvama nepovoljno ocenjuju u različitim državnim organima. Jedan od visokih državnih činovnika smatra da „niko nije izneo ključnu stvar da u Zakonu nema slobode veroispovesti. Zakon ne uređuje slobodu veroispovesti, već položaj crkava. Suštinska stvar je promašena u celoj priči. Iz slobode veroispovesti može da proizađe sve ostalo, pa i položaj crkava.” Prema ovom mišljenju, ne treba očekivati izmenu Zakona u dogledno vreme. Sagovornik CRCD smatra da su danas u Srbiji najugroženije male verske zajednice, posebno azijske, a potom druge pravoslavne crkve, pošto doktrina SPC ne poznaje postojanje ovih crkava, već samo njihovih episkopija. Prema mišljenju ovog sagovornika, „SPC primenom ovog Zakona dosta gubi. To su stvari koje će se verovatno tokom vremena menjati. Ja mislim da ne treba menjati status ovih sedam tradicionalnih crkava, samo treba stvoriti uslove da može za deset, ili sto godina, neka osma crkva bude priznata kao tradicionalna. Zakonom treba stvoriti takve uslove da svi budu jednaki i da status tradicionalne crkve može da stekne još neka crkva.” Na pitanje intervjuista CRCD o tome ko su glavni nosioci otpora da se bilo šta menja na ovom planu, ovaj sagovornik je odgovorio: „Politička situacija koja je nestabilna, gde je podrška vladi toliko rovitа i rastresita. Otvaranje

5 http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=223&Itemid=58

tog pitanja otvorilo bi mnoge stvari koje bi mogle da ugroze neke druge političke interese. Mislim da je to glavna prepreka. Pokušava se sa nalaženjem nekih ad hoc rešenja koja prosto gase vatru, a ovo pitanje se odlaže za neka druga, stabilnija vremena. Što budemo bliže EU, moraćemo ozbiljnije time da se bavimo, što ne znači da u EU ne postoji konzervativno mišljenje. Ovi problemi koje smo mi razmatrali, postoje i u Nemačkoj i u Austriji. Sigurno da treba stvoriti jednake uslove da svi građani, pripadnici crkava, vernici, imaju status i jednaku šansu.”

Jedan drugi visoki državni činovnik je procenio da je problem što Zakon o crkvama nije u određenim svojim članovima u saglasnosti sa Ustavom, niti je u potpunosti u skladu sa međunarodnim normama i poštovanjem ljudskih prava. Prema ovom mišljenju, postoji dosta nedoumica, posebno na primer čl. 7, stav 2 Zakona, gde postoji mogućnost da ljudska prava budu narušena, jer postavlja se pitanje šta u stvari znači da je „država” dužna da pruži pomoć u izvršenju pravosnažnih odluka, koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica: „Država može da bude dužna da to ispuni samo ako je to verifikovano, odnosno potvrđeno od strane nadležnih državnih institucija. To je sad pitanje i kakve su te odluke... To je nešto što nije u skladu sa Ustavom, niti u skladu sa svim onim međunarodnim konvencijama koje važe za Republiku Srbiju, odnosno koje su ratifikovane. Podela verskih zajednica na tradicionalne i netradicionalne je diskriminatorna, kao i postupak same registracije verskih zajednica. Direktiva Saveta Evrope je da se ukine razlikovanje tradicionalnih i netradicionalnih, jer se prednost daje određenim verskim zajednicama u odnosu na druge. Samim tim se kasnije daje prednost u njihovom delovanju i radu u odnosu na ove druge, koje nemaju čak ni mogućnost da se registruju, odnosno čitava procedura registracije je prepuštena Ministarstvu vera.”

Prema mišljenju ovog sagovornika, izvor svih oblika diskriminacije je neznanje, „odnosno nedostatak određenih informacija. Političke manipulacije i nadmoć jedne verske zajednice, odnosno mogućnost da utiče na određene tokove, takođe može biti izvor diskriminacije. Svaka verska zajednica ima i svoje interese. Tu je takođe medijska kampanja, ksenofobija koja je bila usađena ljudima u glave devedesetih godina. Taj period je iskorišćen da kreira određene predrasude i čak mržnju prema svemu što nije jednako. Što je najgore, to je potpuno u neskladu sa bilo kojim osnovnim verskim učenjem.” Protagoniste diskriminacije ovaj visoki državni činovnik prepoznaje u svima „kojima je u interesu ksenofobija. Ima tu i političkih stranaka i desničarskih organizacija i onih kojima je u interesu zatvorenost društva i onih kojima je u interesu ksenofobija. Verovatno tu ima i finansijskih interesa i onih koji tu

ubiru plodove. Sami oni kojima je u interesu da budu prvi i glavni, pre ostalih. U prirodi čoveka, verovatno ne svakog, je borba za bolji položaj i posebno ako već imaju takav položaj, ljudi ga se teško odriču i ustupaju prostor nekome ko možda predstavlja opasnost za njih, iako možda ne postoji nikakva realna opasnost za tako nešto.”

Marta 2009. Ministarstvo vera je podržalo apel tradicionalnih crkava i verskih zajednica za preispitivanjem Nacta Zakona o zabrani diskriminacije. Ministarstvo vera imalo je primedbe na članove koji su se odnosili na njegov delokrug rada, a to su članovi 13, 18 i 55.⁶ Načelno, Ministarstvo je smatralo da tradicionalne crkve i verske zajednice, u čije ime je Sinod SPC i poslao apel za preispitivanje Nacrta zakona o zabrani diskriminacije, imaju pravo da javno saopšte svoj stav o Zakonu koji se tiče svih građana u Srbiji, pa prema tome i pripadnika pomenutih crkava i verskih zajednica. Pri tom je Ministarstvo vera po ko zna koji put saopštilo neistinit podatak da se prema popisu stanovništva iz 2002. godine 95% stanovništva Srbije izjasnilo kao vernici tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Naime, popisom stanovništva nije utvrđivano verovanje, odnosno neverovanje.

Centar za razvoj civilnog društva je reagovao na saopštenje Ministarstva vera od 6. marta 2009. povodom privremenog povlačenja Zakona protiv diskriminacije. CRCD je pozdravio aktivnu zainteresovanost Ministarstva vera na izradi Predloga zakona protiv diskriminacije, pošto je to nešto što spada u nadležnost ovog ministarstva, a takođe je pozdravio i zaštitu vrednosti i interesa pripadnica i pripadnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica koje je ovim povodom Ministarstvo vera u velikoj meri uzelo u obzir. S druge strane, CRCD je izjavio da smatra da je nedopustivo da se Predlog zakona protiv diskriminacije u saopštenju Ministarstva vera naziva Nacrtom tog zakona. Razlika je više nego značajna – Predlog zakona podrazumeva da je on prošao relevantne odbore Vlade Srbije (pa i Narodne skupštine) i da ga je Vlada usaglasila. Nazivanje Predloga zakona Nacrtom zakona predstavljalo je zbudujuću dezinformaciju i ostavilo je utisak da je Ministarstvo vera želelo da umanjí stepen saglasnosti koji su Vlada Srbije, nadležni odbori Narodne skupštine i najveći deo javnosti bili postigli u datoj fazi usvajanja Predloga zakona protiv diskriminacije.

CRCD je istakao da je još važnije što Ministarstvo vera, ocenjujući stav tradicionalnih crkava i verskih zajednica, naglasilo da se „ne sme zaboraviti da oni predstavljaju ogroman broj građana koji niko nema pravo da zanemari. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine 95% stanovništva Srbije izjasnilo

6 http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=229&Itemid=58

se kao vernici tradicionalnih crkava i verskih zajednica”. Ovaj stav je pokazao da je Ministarstvo vera i ovom prilikom ispoljilo jasno razlikovanje i različitu meru brige za građane koji su vezani za tradicionalne (faktički povlašćene) i netradicionalne (faktički diskriminirane) crkve i verske zajednice. U ovom smislu je Draško Đenović, dopisnik Foruma 18⁷, na okruglom stolu koji je CRCD održao sa novinarima koji izveštavaju o verskim temama primetio da „što se pak tiče sajta Ministarstva vera, ja tamo nisam uspeo da nađem nikakav podatak koji nije vezan za tradicionalne crkve i verske zajednice. Ako uzmemo linkove koji se daju, ja na tom sajtu nisam mogao da nađem link za npr. Adventističku crkvu ili neku drugu crkvu koja ima sajt u našoj zemlji.”

CRCD je podvukao da je podatak koji je navelo Ministarstvo vera o udelu vernika potpuno neistinit: na popisima stanovništva ispituje se veroispovest, a ne verovanje u boga. Građani na popisima nisu obavezni da se izjasne ni o veroispovesti, a još manje o verovanju koje se preko popisa ni ne ispituje. Drugim rečima, građani Srbije se na popisu stanovništva nisu izjašnjavali da li su vernici pojedinih crkava ili verskih zajednica, nego da li su za njih konfesionalno (odnosno kulturno-tradicijski) vezani. Niz ozbiljnih naučnih istraživanja upućuje da su približno polovina konfesionalno vezanih pripadnika crkava i verskih zajednica ritualni vernici, a da od ovih samo polovina spada u teološki uverene (istinski verujuće) vernike.

Prema mišljenju „tradicionalnih crkava i verskih zajednica”, zbog kojeg je Vlada Srbije privremeno povukla iz procedure usvajanja Predlog zakona o zabrani diskriminacije “osnovni nedostatak Predloga zakona o kome je reč jeste to što može dovesti do kolizije između nekih od prava kojima se taj Predlog bavi i prava na slobodno posjedovanje i izražavanje verskih uverenja, propovedanje verskih učenja i zaštitu moralnih vrednosti. Na taj način bi bila dovedena u pitanje primena niza odredbi predloženog zakona.”⁸

U Zajedničkom saopštenju predstavnikâ sedam tradicionalnih Crkava i verskih zajednica iznosi se da je „prirodno da Crkve i verske zajednice imaju pravo i mogućnost da iznesu stav o propisu koji bi trebalo da ima za cilj, između ostalog, zabranu diskriminacije kod uživanja verskih sloboda i zabranu diskriminacije po osnovu verske pripadnosti. Ako se zna da je Predlog pisan zajedno sa grupom udruženâ građana, neophodno bi bilo da se o tom pitanju uspostavi saradnja i sa tradicionalnim Crkvama i verskim

7 Specijalizovana agencija za praćenje stanja verskih prava i sloboda u Evropi, sa sedištem u Oslu

8 <http://www.pravoslavlje.org.yu/broj/1008/tekst/zajednicko-saopstenje-predstavnik-tradicionalnih-crkava-i-verskih-zajednica/>

zajednicama, kojima pripada 95% građana Srbije. Podsećamo da među ljudskim pravima i osnovnim slobodama značajno mesto zauzimaju verske slobode, zaštićene članom 18 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, članom 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i članom 9 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Verska pripadnost je jedan od najznačajnijih osnova nedopuštene diskriminacije koju zabranjuju član 2 stav 1 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 2 stav 1, član 4 i članovi 24–26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, član 2 stav 2 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, član 14 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokol 12 uz tu Konvenciju, kao i niz drugih odredbi međunarodnih ugovora i nacionalnih ustava i zakona. Osim toga, u članu 20 stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima sadržana je zabrana širenja verske mržnje, dok član 13 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima propisuje obavezu, prilikom obrazovne aktivnosti, razvijanja razumevanja, tolerancije i prijateljstva među verskim grupama, kao i pravo na organizovanje verskog obrazovanja.⁴⁹

Ovo zajedničko saopštenje izdale su SPC, Rimokatolička Crkva, Islamska zajednica Srbije, Slovačka Evangelička Crkva, Hrišćanska Reformatska Crkva, Hrišćanska Evangelička Crkva i Jevrejska zajednica Srbije.

Zakon o zabrani diskriminacije donet je 26. marta 2009. U njegovom članu 18 zabranjena je verska diskriminacija kroz sledeću formulaciju: "Diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu slobodnog ispoljavanja vere ili uverenja, odnosno ako se licu ili grupi lica uskraćuje pravo na sticanje, održavanje, izražavanje i promenu vere ili uverenja, kao i pravo da privatno ili javno iznese ili postupi shodno svojim uverenjima. Ne smatra se diskriminacijom postupanje sveštenika, odnosno verskih službenika koje je u skladu sa verskom doktrinom, uverenjima ili ciljevima crkava i verskih zajednica upisanih u registar verskih zajednica, u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje sloboda veroispovesti i status crkava i verskih zajednica." Vidljivo je da je član 18 Zakona o zabrani diskriminacije saobražen sa članom 9 Evropske povelje o ljudskim pravima, i da kao takav jemči pravo promene veroispovesti, odnosno pruža zakonski osnov za misio narenje.

Predstavnici Koalicije za sekularnu državu zatražili su u aprilu 2009. od Ustavnog suda Srbije da bez odlaganja započne postupak ocene ustavnosti

9 Pravoslavlje, 15.mart 2009.

osporenih članova Zakona o crkvama i donese odluku u razumnom roku.¹⁰ Koalicija podseća da pojedine odredbe Zakona o crkvama na više mesta krše odredbe Ustava Republike Srbije o odvojenosti crkve i države a da prema jednoj odredbi država priznaje „pravosnažne odluke i presude koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica“. „Ukoliko bi država izvršavala „pravosnažne crkvene odluke“ mogla bi se naći u situaciji da krši osnovna ljudska prava kao što je pravo na pošteno suđenje“, upozorava Koalicija i dodaje da Zakon o crkvama takođe krši i odredbu Ustava koja govori o jednakosti pred zakonom, bez diskriminacije. Tako ovaj zakon „protivno Ustavu, štiti sveštena lica za bilo koju radnju – verbalnu ili fizičku, koju sveštenik preduzme za vreme bogoslužjenja“. Koalicija naglašava da je imunitet, koji Zakon o crkvama nudi sveštenicima, širi čak i od imuniteta narodnih poslanika. Iako su nevladine organizacije okupljene oko Koalicije za sekularnu državu¹¹ 24. aprila 2008. podnele Ustavnom sudu Srbije inicijativu za ocenu ustavnosti spornog zakona, odgovor nije stigao ni godinu dana kasnije.

Specijalna izvestiteljka UN za slobodu veroispovesti Asma Jahangir ocenila je početkom maja 2009. da je Srbija napredovala u procesu demokratizacije, ali da mora još da radi na ostvarivanju slobode veroispovesti. Ona je u Srbiji posetila nekoliko višenacionalnih područja gde je, kako je rekla, stekla i pozitivne i negativne utiske. Asma Jahangir je iznela utisak da joj se čini da u Srbiji postoji atmosfera verske trpeljivosti, ali je preporučila Vladi Srbije da izmeni Zakon o crkvama, da bi pojednostavila proceduru njihove registracije: „Registracija ne sme da ograničava slobodu veroispovesti. Osim toga, nijedna verska grupa ne sme da usporava registraciju drugih verskih grupa“. Asma Džahangir je dodala da će izmene Zakona o crkvama i njegova adekvatna primena biti važan korak u izgradnji poverenja među verskim zajednicama, u čemu bi trebalo da učestvuje i Ministarstvo vera transparentnijem radom. Izvestiteljka UN je pohvalila republičkog ombudsmana Sašu Jankovića i ministra za ljudska prava Svetozara Čipličića, navodeći da je ohrabruje njihova posvećenost zaštititi ljudskih prava.

Na okruglom stolu sa predstavnicima organizacija civilnog društva Milan Sitarski iz Beogradske otvorene škole na sledeći je način izneo utisak o nekim za ovaj odeljak relevantnim sadržajima analize koju je CRCD poslao učesnicima: „Možda malo nedostaje komparativna perspektiva (u

10 Politika, 24. april 2009.

11 Koaliciju za sekularnu državu čine: Žene u crnom, Centar za mir i razvoj demokratije, Centar za unapređenje pravnih studija, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Inicijativa mladih za ljudska prava.

CRCD analizi - nap. CRCD) jer se ova zemlja, bogu hvala, nalazi u Evropi i na planeti Zemlji mada naša skorašnja istorija kao da to demantuje. Recimo jedna preporuka Saveta Evrope, da se ukine razlikovanje tradicionalnih i netradicionalnih verskih zajednica, ali mislim opet da bi puna istina, puna slika došla do izražaja ako osvetlimo opet i drugu stranu... Ovako izdvojeno iz konteksta, sama ta preporuka Saveta Evrope za koju se ipak nigde ne kaže da nije zakonski obavezujuća, a naša javnost nije preterano informisana, naša javnost je prilično neinformisana. (...) Tako da mislim treba ljudima elementarno dobronamerno da se kaže da postoji različita praksa i u samim zemljama, članicama EU, SE i OEBSa i da ove preporuke nisu obavezujuće.“

Vladimir Petrović iz organizacije Kvart je u raspravi na okruglom stolu drugačijim očima posmatrao osnovno pitanje: „Spomenuli smo predloge za izmenu Zakona. To je OK. Ne znam, nisam čuo da je neko možda spomenuo izmenu Ustava, ali smatram da, ako je u Ustavu napisano da je država sekularna, smatram da je velika greška imati himnu koja počinje sa Bože pravde. To neće biti himna mnogih ljudi i kao takva ona može da utiče u samom startu na decu koja rastu u ovoj državi. Znači da se tako opredeljuju u budućnosti, to je po meni jedna vrsta indoktrinacije. Tek onda kada budemo pravili državu koju mogu da prihvate građani i građanke koji tu žive, mislim da ćemo praviti nešto bolje, a ovako ne mislim da je to slučaj.“

Inicijativa predsednika Tadića

Inicijativa predsednika Republike Tadića s kraja aprila 2006. da se Zakon o crkvama u najkraćem roku promeni tokom vremena je delimično zaboravljena. Visoki državni činovnik je komentarisao ovo rečima da „predsednik može da pokrene inicijativu. Ono što se od 2006. do danas desilo, izmena vlade i sve ostalo, koalicioni partneri su imali neke druge prioritete... DSS smatra da taj zakon ne treba menjati. Ako smo se obavezali na poštovanje ljudskih prava, na te principe, standarde Saveta Evrope, mislim da je Tadić imao ozbiljne namere, u tom trenutku. U vezi sa ovim Zakonom o diskriminaciji ste videli da SPC ima moć da utiče na neke stvari, čak i na način na koji nije trebalo. Verovatno se tu prepliću različiti interesi, od političkih, interesa verskih zajednica. Ono što je najbitnije je da država iza toga stane i da poštuje principe za koje se zalaže.“ Ovaj sagovornik mogućnost za prevladavanje uticaja centara koji diktiraju otpor slobodi veroispovesti vidi kroz edukaciju koja bi promovisala određeni sistem vrednosti. Ovo bi podrazumevalo jasan stav države po određenim

pitanjima, poštovanje zakona, usklađivanje zakona sa najvišim standardima međunarodnog prava, poštovanje ljudskih prava prvenstveno. Na pitanje o mogućnosti vršenja uticaja na rukovodstva političkih stranaka u ovom smislu, isti sagovornik je primetio da je „dužnost civilnog sektora i organizacija da konstantno informišu centre političkih stranaka, bez obzira da li verujete u to da li će neko čitati ili se obazirati na ono što pišete. Stalno slanje javnih poruka, ukazivanje na nedostatke, ukazivanje na napade, nepovoljan položaj, jeste nešto što svakog čoveka, verujem, mora da natera da barem počne da razmišlja o nečemu. Ukazivanje na to kakva je praksa država Saveta Evrope. Nigde na svetu ne možemo reći da je to potpuno razdvojeno. Uvek imate i lične interese i da od pojedinca koji je na određenoj funkciji mnogo toga zavisi.“

Povodom svojevremene Tadićeve inicijative, predstavnik jedne od nevladinih organizacija je rekao da su za njeno obnavljanje potrebni stalni pritisak i javno zagovaranje ove ideje (javni skupovi, sastanci, inicijative Ustavnom sudu, napisi u medijima...) Predsednik Tadić je aprila 2006. pokrenuo inicijativu da se Zakon o crkvama hitno promeni. Predstavnik druge nevladine organizacije je predložio uticaj putem javnog mnjenja i lobiranja za tako nešto preko međunarodnih relevantnih organizacija (OEBS, Savet Evrope) i uticajnih država (SAD, važnije države iz EU). Predstavnik treće nevladine organizacije izjavio je ovim povodom sledeće: „Trebalo bi ga podsetiti na njegovu inicijativu, zatražiti objašnjenje šta je bilo sa njom, gde je zapelo, ko pruža otpore, zašto je odustao. Trebalo bi mu i poručiti da postoje verske organizacije koje nisu zadovoljne zakonom, da su upozorenja na pojedina rešenja došla i izvana, da je država podbacila u odnosu na euro standarde. Napokon, treba mu jasno reći da odgovoran političar izgura svoju inicijativu do kraja. Ako u tome ne uspe, dužan je da objasni zbog čega i zašto nije uspeo. To je pitanje integriteta. Odgovornosti, takođe.“

Aleksandar Mitrović iz Protestantsko-Evandeoske (Pentekostalne) crkve ovako je komentarisao inicijativu predsednika Republike: „Da, Tadić me je lično zvao. Nije mogao da nas primi kao delegaciju, jer je bio zauzet. Objasnio je da on mora to da potpiše (prvi put je odbio). Drugi put je rekao da nema smisla da odbije, jer će Skupština svakako usvojiti. Prvo odbijanje je možda imalo ulogu da pokrene ljude da revidiraju svoja razmišljanja i zaključke, a drugi put je morao da potpiše. Rekao je: Imate u meni podršku, ja nisam za Zakon i smatram da je loš, ali bolje da potpišem i da imate moju podršku za kasnija vremena. Bio je korektan, ali mi od toga nemamo ništa i ja sam razočaran njegovim stavom. To nisu zakoni koji se često menjaju, i ovaj Zakon će trajati. Mi nismo društvo koje neguje kritički osvrt. Nije ovo

samo Zakon koji se odražava negativno samo na razne verske grupe. Danas smo mi na meti, ko zna ko će biti sutra. Sve se može opravdati istorijskim nasleđem, tradicijom...“

Dane Vidović iz Baptističke crkve ovako komentariše Tadićevu inicijativu: „Čim je izglasan Zakon, predsednik Tadić je pozvao telefonom predsednika Saveza evanđeoskih vernika Srbije, Mitrovića (što se ni do tada, a ni posle toga nije nikada desilo) i rekao mu da je ovaj zakon morao da potpiše zbog Kosova, ali da smatra da smo mi u pravu i da je naša borba opravdana i da će se zalagati da se Zakon promeni. Posle toga nikad više nije rekao nešto o tome. Prošle godine, 5. aprila, imali smo glavnu baptističku konferenciju za Srbiju. Dan pre toga, u okviru konferencije, imali smo Skupštinu, gde prisustvuju samo delegati i gde se rešavaju poslovne stvari. Pozvali smo predsednika Tadića da nas na kratko poseti, bilo on, bilo neki njegov predstavnik, kako bi se upoznao sa baptističkom crkvom, i kako bismo mi njega upoznali sa našim pravnim statusom. On je odgovorio preko nekog iz svog kabineta, da su u velikim predizbornim pripremama i da ne mogu da dođu. Naša skupština je bila u Bačkom Petrovcu, pa je predsednikova stranka poslala jednog od svojih članova iz tog mesta da nas poseti. Od tada predsednik Tadić ništa nije učinio u pogledu promene ovog zakona. Mislim da je to više zbog nekog „dila“ koji postoji među strankama.“

Jedan od sveštenika je je u vezi sa Tadićevom inicijativom iz aprila 2006. da se Zakon hitno promeni primetio: „Zašto ga je potpisao? Danas ga potpisuje, a sutra se izvinjava i „traži hitnu promenu“ koja nikako da se desi.“

Draško Đenović, povodom Tadićeve inicijative, je primetio: „Nije pravi politički momenat za promenu Zakona i neće biti nikada. Zakon o crkvama i verskim zajednicama nije prioritet u ovom trenutku u vladi. To potpuno shvatam, jer su većinske crkve zadovoljne. One su rešene. Ako je rešeno 95% ili 98% vernika, onda ovih 2% ili 5% nisu prioritet. Evropa ne zahteva promene na ovom planu. Austrija, recimo, ima mnogo stroži zakon od našeg, pa je deo EU. Slovačka je nedavno takođe usvojila jedan dosta restriktivni zakon, po kome će valjda i katolici imati problem da reše svoju registraciju. Grčka takođe nema bajan zakon. Jedino što mislim da će nas jako puno koštati kada crkve počnu da idu pred sud u Strazburu. Jer, ako su Jehovini svedoci dobili u Strazburu i Grčku i Rusiju, kako neće tek Srbiju dobiti. Jehovini svedoci su sada registrovani u Grčkoj, kao i u svim bivšim jugoslovenskim republikama. Pitanje njihove registracije je rešeno u Makedoniji i BIH (koja u organizacionom pogledu spada pod Hrvatsku). Kosovo organizaciono pripada Evropi, a Crna Gora Srbiji. Dakle, ovo

pitanje trenutno nije prioritet, ali je moguće da će mu se vraćati kasnije. Strani pritisak generalno ne postoji.“

Koreni i izvori verske diskriminacije u Srbiji

Predstavnik jedne neregistrovane verske zajednice realistično primećuje povodom mogućnosti smanjenja verske diskriminacije da „ne bismo ni pisano ni usmeno hteli da sugerišemo kakav bi model bio zadovoljavajući. Ni u jednoj zemlji ne postoji potpuna jednakost sa tradicionalnim crkvama. Iako deklarativno, ustavno, to piše, u praksi, u životu je to neka druga priča. Tako da bi bilo dobro da se samo poštovao Zakon, pa čak i takav. Odnosno da se omogućila registracija, što smo mi i hteli da uradimo. Samo je trebalo poštovati Zakon, takav kakav je i primeniti načelo jednakosti. Ne u smislu tretmana, to nema veze, već da jednostavno imamo status koji smo imali. Nismo ugroženi Zakonom kao takvim, već njegovom zloupotrebom. Podela kao ova na sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica i na ostale postoji u ovom ili onom vidu u gotovo svim zemljama.“ Na pitanje iz CRCO, koje su najugroženije verske zajednice u Srbiji, zbog čega, na koji način, ovaj sagovornik je odgovorio: „Nismo razmišljali o tome koje su zajednice najugroženije. Čuo sam o problemima malih zajednica, koje imaju probleme jer je pravilnikom propisano da moraju da imaju 100 potpisa za registraciju. Oni su ugroženi u tom tehničkom smislu da ne mogu ispuniti taj uslov. Mi možemo višestruko da ispunimo taj uslov. Glavna tačka otpora je u stvari naša aktivnost, koju zasnivamo na Svetom pismu. (...) To je i očekivano, jer je Isus rekao da će oni koji slede njegov put imati probleme. To doživljavamo kao deo proročanstva.“

Sa situacijom sličnoj ovoj koju opisuje prethodni sagovornik suočavaju se i Jehovini svedoci. Pri tom je, ne samo kad su oni u pitanju, stanje u Vojvodini bolje nego u drugim delovima Srbije. Tamo gde je stanovništvo mešovito ima manje diskriminacije i Jehovini svedoci su različitog porekla. U Bačkoj Palanci je jedna mesna zajednica odbijala da dozvoli da postoji njihov objekat, iako su oni već kupili ovu nekretninu. Prema urbanističkom planu pomenute opštine, trebalo je pokrenuti javnu raspravu. Jehovini svedoci su se žalili Izvršnom veću Vojvodine, pa je došao Pokrajinski sekretar za propise, upravu i nacionalne manjine Tamaš Korhec, bio je tu i predsednik opštine i cela stvar je preispitivana. Sve je išlo službenim tokom, ali su Jehovini svedoci „ipak odlučili da zbog mira pređu u slovački deo Bačke Palanke“.

Neki od predstavnika neregistrovanih verskih zajednica, za razliku od CRCO, smatraju da je Ministarstvo vera nepotrebno i da bi Ministarstvo

za ljudska i manjinska prava bilo dovoljno za rešavanje pitanja verske diskriminacije. Pri tom, prema nekim mišljenjima, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava bi trebalo da nastupa malo više u javnosti i medijima. Ocena rada kancelarije Zaštitnika građana među protestantima je uglavnom povoljna ili veoma povoljna. Neki od njih konstatuju da je „Izveštaj kancelarije ombudsmana za 2008. godinu vrlo realan.“

Glavne korene i izvore verske diskriminacije u Srbiji neki od predstavnika neregistrovanih verskih zajednica vide u „netoleranciji u kulturi uopšte. Ne postoji razumevanje za nešto što je drugačije. Kreacija medija, koji greju atmosferu.“ Na pitanje, ko su glavni protagonisti verske diskriminacije u Srbiji, jedan od sagovornika je odgovorio: „Ne znamo ko stoji iza toga, iza članaka u novinama, recimo. Gore je kada vidite samo posledicu. Ja ne mogu tvrditi da neko iz crkava stoji iza nekih izjava i da neko recimo citira nekog sveštenika. Verovatno da ima i toga. Sve je to u nekom miksu, i uticaj zvaničnih crkava i opšte javno mnjenje i politika. Mi imamo jedan problem, to je za nas mač sa dve oštrice, sa jedne strane želimo da naši vernici mogu mirno živeti i da ih niko ne diskriminiše, da možemo imati svoje sastanke i tako dalje, ali sa druge strane, za nas je Sveto pismo ta knjiga koja je istina, a ono kaže za Isusove sledbenike da nikada neće biti na miru. Ma koliko se trudimo i dobro ponašamo, opet smo najgori.“ Kasnije će u ovoj studiji biti reči o novim (iz marta 2009) izjavama policijskog starešine Zorana Lukovića o slučaju dodele deteta hraniteljskoj porodici Jehovinih svedoka u Obrenovcu: „On je potom proširio priču o tome da Jehovini svedoci kontrolišu jedni druge, da ne smeju da nose nakit, da se šminkaju, da čitaju romane, da se družu sa ljudima koji nisu Jehovini svedoci. To su sve klevete i gluposti. On je uvek bio malo nezgodan, a sada je baš preterao. Taj tekst je izašao u *Novostima* od 28. marta i u *Pressu*, nešto ranije.“

Na već pomenuto pitanje, koje su najugroženije verske zajednice u Srbiji, predstavnik jedne nevladine organizacije je odgovorio: „Male hrišćanske denominacije treće i četvrte generacije protestantizma (Jehovini svedoci, adventisti...) te neke nehrišćanske verske zajednice čije je poreklo u Aziji (Hare Krišna)“ Ovaj sagovornik bi Ministarstvu vera i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava preporučio da na planu smanjivanja verske diskriminacije kombinuju strogo kažnjavanje i prosvetiteljsko delovanje unutar državnih struktura socijalizacije (škole i javni servis). Kao zadatak državnog ombudsmana ovaj informant vidi kontinuirano praćenje, aktivan odnos i niz aktivnosti na planu afirmacije verske tolerancije – od javnomnjenjskog delovanja do inicijativa spram državnih vlasti. Prema njegovoj oceni, nema promena na planu ostvarivanja verskih prava i sloboda od vremena formiranja

Cvetkovićeve vlade. Glavne korene, izvore i protagoniste verske diskriminacije u Srbiji ovaj sagovornik vidi u neznanju, ekskluzivnim ideološkim obrascima i slaboj državi. Protagoniste diskriminacije prepoznaje u pripadnicima desnih organizacija mlađeg uzrasta. Na komentar i pitanje intervjuista CRCD, kako bi se moglo uticati na centrale parlamentarnih stranaka da posluže kao agensi poželjnih promena, pošto je u njima koncentrisana realna moć, ovaj sagovornik je odgovorio: „Metodom štapa i kanapa, od strane onih koji su moćniji od njih, a to su pojedini činioци iz međunarodne zajednice“.

Predstavnik druge nevladine organizacije smatra da je „potrebno ukinuti sadašnji Zakon o crkvama i verskim zajednicama, jer je diskriminatorски u samoj osnovi. Novi zakon morao bi da bude napisan u saradnji sa svim predstavnicima civilnog društva (sve verske zajednice, nevladine organizacije i slično).“ Prema njegovom mišljenju, koje je različito od stava CRCD, „Ministarstvo vera treba ukinuti, jer je besmislena institucija.“ Ovaj informant bi Ministarstvu za ljudska i manjinska prava sugerisao da na polju smanjivanja verske diskriminacije inicira ukidanje Zakona o crkvama, kao i da se angažuje na planu edukacije, rada sa ostalim institucijama, i da izražava jasan stav u ime države nakon svakog incidenta. Sagovornik bi Zaštitniku građana sugerisao „korišćenje svih mehanizama koji mu stoje na raspolaganju (zakonodavna inicijativa, istraživanje položaja verskih manjina po sopstvenoj inicijativi, rešavanje pojedinačnih slučajeva...)“ Ovaj sagovornik slaže se sa prethodnim u oceni da od formiranja Cvetkovićeve vlade nema promena na planu ostvarivanja verskih prava i sloboda. Nije siguran šta su koreni i izvori verske diskriminacije, a glavne protagoniste vidi u „predstavnicima institucija (jer su najčešće u prilici da vrše diskriminaciju) i predstavnicima velikih verskih zajednica (SPC, Rimokatolička crkva i Islamska verska zajednica).“ Prema njegovom mišljenju, centrale parlamentarnih stranaka mogle bi se animirati da posluže kao agensi poželjnih promena preko „pritiska od strane civilnog sektora, kako na same stranke, tako i na predstavnike međunarodne zajednice, koji imaju veliki uticaj na političare u Srbiji.“

Predstavnik jedne druge nevladine organizacije kao najugroženije verske zajednice u Srbiji prepoznaje „male verske zajednice, pojedine razrede protestantske crkve. Internacionalističke su, pa slabe, po mišljenju monokonfesionalista, dakle fundamentalista, naciju čiji bi oni pastiri da budu. Crkva je kao mafija – ne trpi konkurenciju.“ Ovaj sagovornik bi sugerisao Ministarstvu vera nekoliko stvari: „Prvo - da eliminiše iz Zakona diskriminativne odredbe, drugo – da ne učestvuje u proizvodnji sukoba unutar verskih zajednica, treće – da zahteva energično postupanje državnih organa u slučajevima izazivanja verske mržnje i napada na pripadnike verskih

zajednica, odnosno na njihove objekte, četvrto – da dosledno istrajava na verskoj ravnopravnosti.“ Prema mišljenju ovog informanta, glavni koreni, izvori i protagonisti verske diskriminacije u Srbiji su: „Jedan izvor - pravni propisi, poput pomenutog zakona, drugi su ustupci koje politička vlast čini jednoj crkvi, onoj najmoćnijoj u Srbiji (kad su nas džeparili za Svetosavinu taksu), treći su militanti iz redova vernika, zatim nekakve paracrkvne organizacije, nacionalistički fariseji...“ Upitan kako bi se moglo uticati na centrale parlamentarnih stranaka da posluže kao agensi poželjnih promena, sagovornik je odgovorio: „Nema efikasnijeg sredstva od glasačkih listića. Postoje i druga, ali nisu demokratska. Nisu ni stranke. Hijerarhizovane su. Vrh dominira a baza aklamira. Neodgovorne su. Gramzive. Pretvorile su se u preduzeća za eksploataciju vlasti. Sve to znaju i građani. Na izborima glasaju za manje zlo. Možda bi trebalo, za promenu, da glasaju i za dobro. Svoje.“ Rešenje za uvećanje nivoa verskih sloboda u Srbiji ovaj sagovornik vidi u „radikalnom razdvajanju crkve i države, snažnoj sekularizaciji, svođenju crkve na obično građansko udruženje, jasnom insistiranju na tome da sloboda savesti znači i mogućnost promene vere. Na ovo poslednje se nekako nerado ukazuje.“

Na pitanje gde sagovornici vide glavne izvore i protagoniste verske diskriminacije, dobijeni su i sledeći odgovori¹²: Ovo je teško pitanje; neznanje, nacionalizam, neprosvećenost; nepoznavanje drugih, zatvorenost. Srbi se plaše svega što im nije poznato. Sve što je sa strane, to je loše. U Vojvodini je još podnošljivo, jer tu svako ima neku babu nazarenku, ili subotarku, ali šta raditi u Srbiji, gde niko osim SPC nije postojao, a i tamo su se hvatali za dugme kada vide popa, protiv uroka. To je to obličje pobožnosti, a sile su se njegove odrekli. Ljudi jednostavno nisu neki vernici, a neznaboštvo i paganstvo su ukorenjeni. Tamo je bilo šta drugo neprihvatljivo; za versku diskriminaciju odgovorno je i važeće zakonodavstvo. Male verske zajednice su, međutim, delom i same odgovorne za svoj sadašnji položaj, jer nisu iskoristile priliku da 80-ih i 90-ih godina sasvim legalno dobiju PIB i matični broj. Pola od njih to nikada nije učinilo, iako su mogle, jer su bile nezainteresovane za tu papirologiju; Neznanje, nerazumevanje i donekle istorija; nepoznavanje drugih i strah od njih. Među protagonistima diskriminacije pomenuti su: SPC i neofašističke organizacije Obraz, Pokret 1389, Crna ruka itd; Ministarstvo vera. Pravoslavna crkva na neki način, sa svojim odnosom prezira i nepriznavanja prema drugima; Odgovorni su i mediji, znate one priče CIA, strani plaćenici, Amerikanci.; SPC, odnosno određene vladike, ne

12 Odgovori se daju bez znakova navoda.

sve, koji deluju preko škola, policije, administracije. Oni poučavaju, savetuju, a ovi drugi, da bi pokazali lojalnost majci crkvi, rade nešto čime krše verska prava i slobode, iako često možda čak i nesvesni da to rade, misleći da to rade iz najboljih interesa, da bi zaštitili majku crkvu od opasnih sekta. Zakon je onakav, kakav je htela SPC. Ministra vera postavlja SPC; Klerofašističke grupe i donekle određene političke partije neodmerenim izjavama (posebno vidljivo tokom donošenja Zakona o crkvama i verskim zajednicama)

Dane Vidović iz Baptističke crkve primećuje povodom neusaglašenosti Ustava i Zakona: "Baptisti nemaju nekog pojedinca kao vođu. (...) Verske slobode su jedan od stubova baptističkog učenja; to je za nas dogmatsko pitanje. Za nas je to važno kao za građane i kao za baptiste. Mi smo se za to tokom istorije borili, a naši ljudi u raznim državama su za to pravo ginuli. Zato je ta neusaglašenost između Zakona i Ustava mnogo veća nego što na prvi pogled izgleda." Vidović dodaje: "Naš predlog je da se Zakon potpuno izmeni. Taj Zakon nije ni pravljen za nas, već je pravljen kao da mi ne postojimo, tako da male, kozmetičke promene neće dovesti do ravnopravnosti svih pred Zakonom, što bi predstavljalo njegovu osnovnu vrednost. Odredba - konfesionalne zajednice - je stavljena samo da bi se reklo javnosti: Evo, mi smo odredili mesto za njih, oni jesu u Zakonu, ne može se reći da su izvan Zakona, ali to je jedna pravno prazna formulacija. U novi Zakon bi trebalo uneti jedan član koji će garantovati da su sve verske zajednice u svemu, kako u tom Zakonu, tako i u svim drugim zakonima, jednake.

U međuvremenu doneti su i neki drugi zakoni koji narušavaju princip jednakosti. Npr. Zakon o porezu na imovinu (član 12 oslobađa poreza samo tradicionalne crkve). Zakon o porezu na dodatnu vrednost oslobađa takođe tradicionalne crkve i verske zajednice. Zatim, ono što nas najviše dotiče upravo ovih dana, jesu propisi o izgradnji objekata. Službeni list grada Beograda iz februara ove godine donosi spisak prema zonama i kategorijama građevine koja se gradi. Po ovome, crkve i verske zajednice spadaju u prvu kategoriju, odnosno u javne ustanove (za koje se plaća najniža taksa), ali postoji i član koji kaže da tu spadaju tradicionalne crkve. Mi već jedanaest godina tražimo da renoviramo ovaj objekat, da izmenimo krov, terasu i napravimo novu salu. Imamo projekat, pribavili smo svu dokumentaciju. Za ovih jedanaest godina tri puta su nas vraćali da sve sakupljamo od početka; vraćali su nas na početak za najsitnije sitnice. Na kraju je pravica iz opštine Zvezdara odbila da potpiše dokumenta bez saglasnosti Ministarstva vera (u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama stoji da Ministarstvo vera treba da da saglasnost o gradnji verskih objekata). Ministarstvo je tu saglasnost

(uz neke ograde) konačno dalo, ali morao je da se umeša i Gradski arhitekta da bi proces ponovo krenuo s mrtve tačke. Na kraju je morao da se umeša i načelnik Odeljenja za komunalne i građevinske poslove, koji nam je, kad je čuo celu priču i proverio svu dokumentaciju, rekao da nema nikakvih problema da nam izda Odobrenje. Tako smo, prošle godine, nakon jedanaest godina, dobili taj dokument, Rešenje o građenju. Glavni projekat smo odneli u Direkciju za građevinsko zemljište, da bi procenili koliko treba da platimo taksu. Oni su nas stavili u kategoriju *poslovno-uslužnih* delatnosti (umesto u kategoriju crkava i verskih zajednica) bez obzira što je iz našeg zahteva veoma jasno da se radi o crkvi, i izračunali da taksu za dozvolu za renoviranje treba da platimo 90 hiljada evra. Zbog toga smo uputili Urgenciju gradonačelniku Dilasu, i celo to pitanje stavili na uvid gradskim vlastima.“

Vidović nastavlja u sledećem smislu: „Dakle, sada postoji već četiri, pet novih zakona u kojima se preslikava ta diskriminatorna terminologija, odnosno podela na kategorije iz Zakona o crkvama i verskim zajednicama. Za nas je važno da se dođe do zakona koji će garantovati jednak pravni status za sve verske zajednice, i koji će zahtevati da se taj status poštuje u svim drugim zakonima. Ovaj Zakon je za nas neprihvatljiv zbog registracije i zbog kategorizacije. Po drugim pitanjima on za nas nije ni loš ni dobar, jer jednostavno nas ne tretira kao pravni subjekt. Kategorizacijom je omogućeno da nas svi drugi zakoni zakidaju. Mislim da pitanje koje pokreće taj Zakon nije pravno, već filozofsko pitanje, pitanje odnosa koji je ova država zauzela prema nepravoslavnim verskim zajednicama. Premijer Đinđić rekao je, kada je došao na vlast, da će u budućim demokratskim vladama pravoslavna crkva imati Ministarstvo vera; i to je do sada tako. Prvi ministar je bio Milovanović, koji je bio protomajstor Hrama Sv. Save. Drugi je bio Radulović, koji je bio veroučitelj u Bosni. Treći je bio Naumov, koji je pevao u horu i imao druge crkvene funkcije. Četvrti je sadašnji, Šijaković, koji je takođe profesor na Pravoslavnom fakultetu i obavlja i druge crkvene funkcije. Svi su, ne samo obični pravoslavni vernici, već i aktivni službenici te verske zajednice. Dakle, zakonodavac, Ministarstvo vera, nije ni neutralno ni nepristrasno po tom pitanju.“

Zdravko Šorđan je primetio da u Zakonu o crkvama pre svega nedostaje definicija određenih pojmova, kao što su crkve, verske zajednice, denominacija, sekte i nove verske zajednice itd. Prema njegovom mišljenju, deo problema, koji se pojavljivao, proistekao je upravo iz nedostatka ovih definicija. Prema Šorđanovom mišljenju, bilo bi mnogo bolje da Ministarstvo vera vodi registar, evidenciju, a da je sama registracija pojam koji za sebe uzima određena prava da neke prizna ili ne prizna.

Zdravko Šorđan je primetio u vezi sa razlikovanjem tradicionalnih i ostalih verskih zajednica da su iz državnih organa dolazila uveravanja da se pojam „tradicionalne“ ne odnosi na njihovo istorijsko trajanje, nego da on jednostavno obeležava verske zajednice koje svoja učenja temelje na tradiciji, za razliku od tzv. malih verskih zajednica protestantskog uverenja, koje svoje učenje ili svoju doktrinu temelje isključivo na Bibliji, što je i osnovno obeležje protestantizma *sola scriptura*. Draško Đenović je primetio da „u našoj zemlji nije registrovana Anglikanska crkva, na čijem čelu je engleska kraljica. Tako da, pravno govoreći, engleska kraljica nam dođe kao sektaš u Srbiji, zajedno sa engleskim diplomatskim korom.“

Đenović je na sledeći način komentarisao štete koje proizvodi postojeći legalni okvir: „Šteta je u tome što, recimo, u slučaju da treba da zidam crkvu, to ne mogu, jer nisam registrovan (Hristova crkva). Korisno je što mi ipak i dalje priznaju stari PIB i matični broj, po prijavi iz devedeset i neke godine (kad smo se kanonski razišli od braće iz Zagreba), pa mogu da funkcionišem. Po Pravilniku mogu da funkcionišem na osnovu stare prijave, ali nastaje problem u slučaju da treba da menjam nešto, što napominje i sam pomoćnik Ministra vera Novaković. U slučaju da u Zavodu za statistiku treba da se menja matični broj, zbog promene sedišta ili tome slično, oni odbijaju da to urade bez registracije crkve. Svaka promena je praktično zamrznuta. Ima još jedan slučaj kršenja zakona od strane Ministarstva. Crkva božja, koja je registrovana kao netradicionalna crkva, imala je promenu glavnog starešine nakon registracije, sasvim legalno, pošto se Mijailo Anđelić povukao sa dužnosti i zamenio ga je Miroslav Radovanović. Šest meseci Ministarstvo vera nije sposobno da izda novo rešenje (u rešenju piše ko predstavlja crkvu), da bi novi glavni starešina stekao pravo ovlašćenog potpisa, već sve mora da potpisuje stari starešina. Pravnica u ministarstvu (*prebrisano*), koju je doveo Radulović, jednostavno neće to da promeni i sam Novaković kaže da nema načina da je natera, a ne mogu ni da je otpuste. Zaposlili su zbog toga novog mladog pravnika, koji je skoro položio državni ispit da bi mogao to da radi, ali ga prvo čeka sređivanje papirologije koja je potpuno nesređena. Imam pouzdan podatak da od aprila 2007. crkva Baptista sedmog dana još nije dobila dopis od Ministarstva vera po zahtevu za registraciju. Oni su inače, odmah po objavljivanju Zakona, sledeći uputstvo Ministarstva vera, podneli zahtev za registraciju kod Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu (za registraciju udruženja građana), ali su odbijeni uz pravovaljano obrazloženje da ih ne mogu smatrati udruženjem građana, već crkvom. Poslali su potom, u roku od tri dana, istovremeno dopise Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu i Ministarstvu vera. Dok su im ovi prvi odgovorili u

predviđenom roku i objasnili da ih po zakonu ne mogu registrovati kao udruženje građana, od Ministarstva vera do danas nisu dobili odgovor (od aprila 2007). Pošto nikada ranije nisu imali prijavu, sada funkcionišu preko jednog imaginarnog udruženja građana, dakle ilegalno. Jednostavno, nije im data prilika da deluju legalno. Slična je situacija sa Bahajcima, koji funkcionišu preko jednog udruženja koje u svom opisu ima sve i svašta. To im je neophodno da bi ipak mogli da rade, plaćaju račune...“

Zdravko Šorđan je na jednom od okruglih stolova saopštio sledeće: „Naš Centar je radio jedno istraživanje sa Centrom za komunikacije iz Instituta za političke studije. Tema je bila kulturna i verska tolerancija. Npr. bilo je postavljano pitanje, šta Vi mislite o tzv. malim verskim zajednicama, pa smo ih onda pobrojali. Većina je njih svrstala u kategoriju sekta. Drugo pitanje: da li im treba dozvoliti rad. Većina je odgovorila sa ne. Treće pitanje je bilo, šta vi znate o njima? Ta ista većina je odgovorila, ne znamo ništa. Dakle, vidite neke stvari su dovedene prosto do apsurda, zato što ih ne znamo, treba im zabraniti rad.“

Podelu na sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica i na ostale Draško Đenović sagledava na sledeći način: „Čista budalaština. Ta *kaučuk metoda* izbora tradicionalnih crkava, koju je pokušavao da mi objasni (*prebrisano*), koji je i pisao taj deo zakona, mi uopšte nije jasna. Izabran je princip da su tradicionalne crkve, one crkve sa kojima je država Srbija imala ugovore pre Drugog svetskog rata. To je bio način da se jedni načine jednakijima od drugih.“

Ministar vera ima drugačije mišljenje o Zakonu o crkvama. On je, u intervjuu koji je 30. decembra 2008. dao agenciji *Tanjug*, na sledeći način ocenio efekte primene ovog zakona: “Tehnički i stručno gledano, taj zakon je veoma dobar i liberalan i potpuno u saglasnosti sa savremenim evropskim zakonodavstvom u toj oblasti, ali naše specifične okolnosti tek treba da se iskažu kroz primenu ovog zakona. Ono što je važno kad je ovaj zakon u pitanju, to je njegova aplikacija i projektovanje na druge zakone da on ne bi bio neki *lex specialis* i da ne bi bio distanciran od drugih zakona. Hoću da kažem da se u njemu nalazi niz elemenata koji treba da nađu svoju primenu u drugim zakonima u skorijoj budućnosti. (...) Budući da život ne stoji, mi neprekidno analiziramo primenu i nastojimo da naša iskustva uporedimo sa državama u okruženju. Sasvim razumljivo, spremni smo da menjamo one zakonske odredbe za koje procenimo da ih je vreme prevazišlo.” Komentarišući često osporavani koncept sedam tradicionalnih crkava ministar je rekao da treba istaći načelan stav da u evropskom pravnom prostoru ne postoji nikakva namera da se donosi neko nadnacionalno zakonodavstvo kad je u pitanju

pravni položaj crkava i verskih zajednica. Time Evropa pokazuje svest o tome da nacionalni ambijenti, istorijski razlozi koji su specifični od države do države i verske zajednice koje su, opet, specifične u zavisnosti od pojedinih država, treba da dobiju pravni status adekvatno tom svom konkretnom istorijskom, državnom, nacionalnom i nekom drugom momentu, a ne nekom univerzalnom zakonu koji bi sve to trebalo da pokrije, kaže dalje ministar vera. Shodno, dakle, tome da i Evropa uvažava nacionalnu specifičnost svih država u ovoj oblasti, i naš zakonodavac je postupio tako i imenujući sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica s jedne strane napravio kontinuitet sa prethodnim demokratskim zakonodavstvom, koji je bio narušen za vreme komunizma, a sa druge strane konstatovao je činjenicu da su te crkve i verske zajednice ovde tradicionalno prisutne... Nužno je naglasiti i da iz tog imenovanja i uspostavljanja kontinuiteta ne proizlazi nikakvo pravo, dakle na taj način tradicionalne crkve i verske zajednice ne dobijaju nikakvo pravo koje neka druga verska zajednica, koja nije imenovana kao tradicionalna, nema, nego je to samo priznanje činjenica. Osim toga, često se previđa činjenica da navedene tradicionalne crkve i verske zajednice okupljaju 95 odsto vernika u Srbiji, kao i podatak da osim Srpske pravoslavne crkve, preostalih šest tradicionalnih crkava okupljaju pripadnike nacionalnih manjina, zaključuje ministar Šijaković.

Na molbu *Tanjugovog* novinara da prokomentariše zahteve za registraciju malih verskih zajednica, ministar Šijaković je odgovorio da se, kada su u pitanju male verske zajednice, problem javlja u samoj proceduri registracije i da je potrebno neko zajedničko iskustvo kako da se ti problemi rešavaju. Međutim, država mora imati oprez u ovoj oblasti jer je dužna da štiti versku slobodu, a ne da omogućava da se pod vidom verske slobode pojavljuju i one organizacije koje bi za svoj suštinski cilj imale nešto drugo a ne versku slobodu, na primer komercijalne aktivnosti i tome slično, naglašava ministar vera.

Vladimir Ilić iz CRCD je intervju ministra Šijakovića *Tanjugu* prokomentarisao na sledeći način u svojoj kolumni u listu *Danas*: “Od državnih službenika treba očekivati racionalnost u vršenju državnih poslova. Distanciranost i emotivna nezainteresovanost su preduslovi racionalnog postupanja. Intervju Ministra vera s kraja prethodne godine u svom najvećem delu iskazuje njegovu zabrinutost kao člana Srpske Pravoslavne Crkve za stanje u toj crkvi, za njen položaj u društvu, državi i okruženju. Ministar Šijaković kao zabrinuti član “naše crkve”, kako na više mesta kaže, govori o optužbama na račun SPC kao o opasnosti “da se naša Crkva stigmatizuje i dovede u situaciju da se pravda”. Odnosi međusobnog uvažavanja i poverenja

pa i ličnog prijateljstva sa episkopima “naše crkve” obavezuju ministra vera na posebnu vrstu brige i odgovornosti prema crkvi kojoj pripada. Pomalo egzaltirano, u svakom slučaju neposredno i iskreno, ministar dalje kaže: “Uostalom, svi smo mi crkva.... I briga episkopa i briga svih nas je briga za Crkvu”.

S druge strane, iskazi ministra vera su mnogo odmereniji kada govori o malim verskim zajednicama i mnogo oštiriji kada komentariše sukobe unutar Islamske verske zajednice. Pitanje registracije verskih nadnacionalnih zajednica zahteva, po njegovim rečima, od države “oprez” da verske slobode ne bi bile ugrožene od strane “organizacija koje bi za svoj suštinski cilj imale nešto drugo a ne versku slobodu, na primer komercijalne aktivnosti i tome slično”. U skladu sa tim, za očekivati je da unutar Ministarstva vera postoje jasna i uravnotežena merila za razlikovanje i odlučivanje koga registrovati, a koga ne. Ne treba naglašavati koliko je benevolentnosti, znanja i odgovornosti potrebno da se pri tome ne padne u zamku diskriminirajuće arbitrarnosti.

U unutar-muslimanskom sukobu u Sandžaku Ministar vera označava stranu muftije Zukorlića kao nedvosmislenu i jasnu pretnju po Srbiju, koja “ponekad zagovara otimanje teritorije države Srbije”. Ovaj stav je daleko od ministrovog u više navrata izrečenog načelnog stava da država zbog odsustva pravnih ingerencija i delikatnosti teme mora biti distancirana, tj. da ne treba da se meša u unutrašnje probleme verskih zajednica. Ovaj stav je takođe i jasna poruka Ministra vera većem delu islamskih vernika da preispitaju svoju lojalnost državi u kojoj žive.

Čini se da i inače složenu problematiku ostvarivanja verskih prava i sloboda i odnosa crkve i države u Srbiji dodatno opterećuje i emotivna zainteresovanost državnih službenika nadležnih za ovu oblast. Previše porozna granica između ličnog i opšteg ne doprinosi stvaranju doslednih i predvidivih politika upravljanja koje bi građanima olakšavale život a državi posao.”

Ilićeva ocena u vezi sa stavom Ministra vera prema Islamskoj zajednici u Srbiji usledila je povodom sledećeg njegovog komentara vezanog za sukobe unutar SPC i IVZ koji je ministar vera dao u pomenutom intervjuu *Tanjugu*: “Kad su u pitanju unutrašnji problemi u verskim zajednicama država, s jedne strane, nema pravne ingerencije da se u to meša i ulazi, a s druge strane i ne treba da ulazi u jedno tako delikatno polje, već da se od njega distancira. Za nas je bitno to da li svi vernici imaju mogućnost da praktikuju i zadovoljavaju svoja verska prava i verske potrebe, a ne da li unutar rukovodstva i upravnih organa određene verske zajednice dolazi do podela i sukoba. Naravna stvar, za državu je takođe važno i to da li sukob i

podela u nekoj verskoj zajednici može da se reflektuje na opštedržavni plan, da li ti problemi mogu da utiču na probleme u državi i da ih podstaknu.” Na pitanje *Tanjugovog* novinara, kako komentariše najavu muftije Zukorlića da će internacionalizovati pitanje kršenja verskih prava muslimana u Srbiji, ministar Šijaković je odgovorio: “Nije mi jasno koje je konkretno pravo ovde u pitanju, jer ako se neko poziva na kršenje verskih prava, bilo bi dobro na navede koje je pravo prekršeno ili onemogućeno i ko to čini. U konkretnom slučaju, nije mi poznato da se na prostoru Raške krše verske prava, a ja lično i čitavo Ministarstvo vera smo 24 časa dnevno na raspolaganju svima koji misle da su im neka verska prava ugrožena, da im pomognemo da ih zajedno štitimo i da ih slobodno praktikuju. Kad govorimo o internacionalizaciji, ja bih veoma obazrivo upotrebljavao i taj termin i tu strategiju, jer svi dobro znamo čemu su u prethodnim decenijama vodile razne internacionalizacije na ovom prostoru i kakvi su bili motivi da se one pokreću. Ne mogu a da ne kažem da retorika koja dolazi od Mešihata Islamske zajednice u Srbiji ponekad prelazi sve granice dobrog ukusa, ponekad je nedvosmislena i izričita pretnja, a ponekad opravdava i zagovara otimanje teritorije države Srbije. Još veća nelagodnost u vezi sa svim tim je kad to govori jedan verski poglavar, pa se onda čovek usteže da na to odgovori adekvatnim rečima i postupcima.”

Kao što će se i u kasnijem izlaganju videti, kriza unutar Islamske verske zajednice (IVZ) eskalirala je posebno povodom i posle proletošnje posete reis-ul-uleme ef. Cerića Sandžaku. Prema pisanju *Politike*, mogućnost radikalizacije situacije u Sandžaku najavio je Muamer Zukorlić, glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji (IZuS), u dijalogu sa Svetozarom Čipličem, ministrom za ljudska i manjinska prava.¹³ Po muftiji Zukorliću, poslednje dve godine islamska zajednica trpela je direktna uplitanja politike i administracije, kako bi se pocepala i stavila pod kontrolu. Dolazak reis-ul-uleme, poglavara Islamske zajednice BiH Mustafe Cerića, u Tutin, i najnoviji sukobi do kojih je zbog toga došlo između predstavnika dve islamske zajednice u Srbiji (od kojih jedna smatra da sedište treba da joj bude u Beogradu, a druga da je centar Sarajevo), ponovo su pokrenuli brojne rasprave o sprezi između verskih i političkih podela u Sandžaku, kao i o tome da li je državni vrh odgovoran za pravi mali rat koji poslednjih godina vode bošnjački politički i verski lideri. Prema pisanju *Politike*, Aida Ćorović, iz novopazarske nevladine organizacije Urban-in, kaže da donekle razume muftijine frustracije u vezi sa cepanjem islamske zajednice do kojih je došlo

13 *Politika*, 26. 05. 09

više zbog trapavosti i arogancije nego zbog loše namere vlasti u Beogradu: „Beograd ima nasledenih problema, ali stalno gura đubre pod tepih i na kraju je moguće da to đubre pokrije tepih. Vlast u Srbiji bi mogao skupo koštati cinizam koji pokazuje prema svojim građanima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost”, kaže Ćorovićeva. Prema njenim rečima, uprkos tome što muslimani imaju dva ministra u vladi, još ima mnogo frustracija iz prošlosti i nerešenih stvari iz devedesetih, kao i animoziteta prema muslimanima. “Kolateralna šteta su i Srbi u Sandžaku, siromašni su i oni i muslimani. Beograd zanemaruje ceo taj prostor (kao uostalom i celu Srbiju), a često mu služi i da skrene pažnju javnosti sa nekih drugih afera”. U vreme proletošnje eskalacije krize unutar muslimanske zajednice, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji, kojim rukovodi glavni muftija Muamer Zukorlić, zatražio je da ministar vera Srbije Bogoljub Šijaković podnese ostavku zbog, kako se navodi, uvreda i kleveta iznetih u saopštenju tog ministarstva na račun i povodom posete reis-ul-uleme Islamske zajednice BiH Mustafe Cerića Sandžaku. Mešihat je od bošnjačkih ministara i narodnih poslanika tražio da, do ispunjenja ovih zahteva, preispitaju svoje učešće u vladi i Skupštini Srbije. “Ukoliko se nadležni državni organi prema ovim zahtevima budu neodgovorno ophodili, Mešihat će prekinuti saradnju sa Ministarstvom vera”.¹⁴

Veronauka, restitucija crkvene imovine

Treba pomenuti još neka posebna pitanja. Na zasedanju Komisije za versku nastavu u školama koja se sastala u manastiru Kovilj 2. jula 2009. učestvovali su predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica i funkcioneri ministarstava prosvete i vera.¹⁵ Komisija se bavila položajem veroučitelja i mogućnostima njegovog poboljšanja u sklopu budućeg Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Na zasedanju je ukazano na značaj rezultata ispitivanja koje će Institut za pedagoška istraživanja sprovesti uz podršku pomenutih ministarstava. Prema oceni Komisije, „ova studija će dokumentovano prikazati činjenično stanje u verskoj nastavi u državnom obrazovnom sistemu, jer će biti prvo naučno vrednovanje rezultata i nedostataka posle gotovo jedne decenije od povratka veronauke u naše škole.“ U istraživanju uticaja verske nastave na razvoj demokratskih procesa i etničkih odnosa u Vojvodini, koje je Centar za razvoj civilnog društva (CRCD) sproveo pre šest godina, uočeni su neusklađeni, pa i oprečni efekti

¹⁴ Isto.

¹⁵ http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=247&Itemid=58

uvođenja školske veronauke. U najkraćem, za neke verske i etničke zajednice veronauka je bila jedan od puteva ka integraciji u društvu (za neke muslimane i „izlazak iz satanizacije“), a za druge ubrzanje njihove asimilacije (kao kod malih protestantskih zajednica i Rumuna). Veronauku su neke zajednice prihvatale kao dobrodošlo, čak „šokantno povoljno rešenje“, druge kao silom nametnuto, a treći su bili svojevotjno ili protiv svoje volje iz nje izuzeti.

Maja 2009. u Novom Sadu je, u organizaciji Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine, održana međunarodna konferencija o povratku imovine crkvama i verskim zajednicama u Srbiji. Legalni osnov za proces kojem je bila posvećena konferencija jeste Zakon o restituciji imovine crkvama i verskim zajednicama, koji je donet 2006. Građani Srbije su podneli oko 80 hiljada zahteva za vraćanje imovine, a verske zajednice ukupno 3059 zahteva za restituciju, od čega je najveći broj zahteva podnela SPC. Između 95 i 98 odsto ranijih crkvenih objekata je u međuvremenu privatizovano.

U vezi sa restitucijom imovine verskih zajednica postoji niz posebnih problema. Draško Đenović je upozorio na problem imovine kalmičkih budista, koji nemaju nespornog legalnog naslednika. Đenović je pomenuo i imovinu adventista i baptista, koji su svoju faktički crkvenu svojinu tokom 1920-tih i 1930-tih formalno podveli pod vlasništvo privatnih lica ili privatnih firmi, kao i molbu SPC Ministarstvu finansija da rok za podnošenje zahteva za restituciju pomeri sa 30. septembra 2008. na 31. decembar 2009, što je Ministarstvo odbilo. Prema Đenovićevom mišljenju, zahtev SPC je imao vrlo snažno opravdanje, pošto je primanje zahteva počelo sa ogromnim zakašnjenjem, tako da nije bilo vremena da se pripreme potrebni pravni dokumenti. Osim toga, protivno Zakonu, neka crkvena dobra su prodana, na primer manastir SPC Gornja Trepča, konfiskovan 1946. godine.

Veoma je važno napomenuti da je kao nulta godina za povraćaj imovine određena 1945. Na ovaj način onemogućuje se povraćaj imovine koju su nacisti konfiskovali Jevrejskoj zajednici između 1941. i 1944. godine, a isto, samo u manjoj meri, važi i za povraćaj imovine koju je Nedićeva kvislinška vlada konfiskovala Islamskoj verskoj zajednici u istom razdoblju. Na taj način insistiranje na „kontinuitetu verske strukture“ se u ovoj oblasti pretvara u svojevrstu rehabilitaciju pogromaških poteza nacista i kvislinga.

Verske zajednice i organizacije civilnog društva

Ustavom propisan sekularizam određuje pitanja vere i savesti kao privatnu stvar, dosledno na konstitucionalnoj ravni odvajajući državu

od verskih zajednica. Sama društvena stvarnost današnje Srbije ovakvo razdvajanje onemogućuje ili bar znatno otežava kada je u pitanju društvena praksa. U ovom kontekstu se odnos organizacija civilnog društva i verskih zajednica nameće kao nezaobilazna tema koja značajno utiče na kontekst u kojem se odvija verski život u Srbiji.

Radojka Pavlović iz Građanskih inicijativa je povodom ovog složenog pitanja u raspravi na okruglom stolu izjavila: „Takođe smo imali ovde konstataciju – crkva je udruženje. Ja se jako zalažem za taj stav i bila bih sretna kad bi to tako bilo, ali imam utisak da to nije, jer na jednoj strani imate kod oblika registracije političke partije i crkvene zajednice se registruju u svojim ministarstvima a mi smo čekali devet godina da bude usvojen zakon o nevladinim organizacijama, po kome će sva druga udruženja biti registrovana kod Agencije za privredne registre, kod koje se ujedno prenosi i agencija za bonitet. Sad se tu stvara jedan zatvoreni krug u kome će sve biti nadzirano, ali partije i verske zajednice nekako ostadoše sa strane. Znači, moj je utisak da nemamo jednake uslove, a ako nevladine organizacije i verske zajednice ne plaćaju na isti način poreze, ako se ne registruju na isti način, ako imaju svoje sisteme vrednosti koji nekako teku paralelno i država se silno trudi da se mnogo i ne dodiruju, onda je mnogo teško govoriti o tome da je lako uspostaviti komunikaciju između nevladinog sektora i verskih zajednica, ne sporeći da možda postoji potreba i neki kapacitet koji do sada nismo koristili u određenim pitanjima ljudskih prava. Mislim da je ceo ovaj diskurs malo nakrivo nasaden. Ignoriše se činjenica da su religijske organizacije politički akteri *par excellence* i to ne može da se izgubi iz vida u svakoj državi i svakom sistemu. Jedino, što je bitno jeste da se zakonski kanališe način na koji interaktivno (...) oni kao politički akteri oni sa državom koja je takođe politički akter.“

Staša Zajović iz Žena u crnom ukazala je da postoji saradnja između organizacija civilnog društva i verskih zajednica: „Mi saradujemo, kao Žene u crnom smo saradivale od 1991. godine sa onim verskim zajednicama i njihovim članicama i članovima koji dele vrednosni sistem isti a to je mir kao najviša duhovna i etička vrednost. Većina na čelu sa SPC to ne radi zato što su se sada sa vojnog terena prebacili na duhovni prostor. Dakle, ne mogu više da osvajaju vojnim pohodima i ofanzivama, oni sada osvajaju onim što se naziva duhovnošću ili srpskim duhovnim prostorom. To je jedan način uzurpacije pojma i termina duhovnosti, način na koji žele ne samo SPC da izvrši monopol nad duhovnošću. Za nas iz ovog sektora, posebno ove orijentacije, jako teško pada reč duhovnost. Moja drugarica Svenka Savić me je zamolila prošle godine negde proletos da držim predavanje o duhovnosti,

na šta ja kažem: Svenka, da, pod uslovom da izbaciš to duhovnost. Mislim, zato što je to sinonim za političku religiju srpskog nacionalizma, to je potpuna uzurpacija...(...) Sa njima smo jako puno saradivali. Ja moram da kažem da smo imale jedan fantastičan dijalog sa ljudima iz nazarenske zajednice vezano za jednakopravnost muškraca i žena i to je jedan plodotvoran teren, kao što imamo sa kverkerima, kao što imamo sa svima koji imaju čak jedan jako liberalan stav prema reproduktivnim pravima žena a koji se ne protive osnovnim seksualnim i reproduktivnim pravima žena.“

Milan Sitarski iz BOŠ-a na sledeći način je opisao odnos svoje organizacije prema partnerima iz verskih zajednica: „Voleo bih da dam jedno razjašnjenje zašto se bavimo uglavnom tj. zašto kontaktiramo i saradujemo uglavnom samo sa tim velikim tradicionalnim po Zakonu, crkvama i verskim zajednicama, a nemamo toliko razgranatu saradnju sa manjim i novijim ili po zakonu netradicionalnim. To proističe iz naše misije. Mi se pre svega bavimo osnaživanjem nosilaca društvenih promena i po prirodi stvari kao što kod ostalih nosilaca društvenih promena naročito fokusiramo naše aktivnosti na saradnju sa onima koji imaju kapacitet da promene u društvu iznesu. Sličan pristup primenjujemo i u odnosima sa crkvama i verskim zajednicama. Kao što saradujući sa političkim strankama, saradujemo mahom sa onim parlamentarnim, koje i danas i sutra i juče jesu, bile su, ili biće u skupštinama i izvršnim organima vlasti, a neuporedivo manje sa onima koji samo postoje u registru političkih stranaka. Iz sličnih razloga saradujemo uglavnom sa verskim zajednicama i crkvama, ne samo zato što su tradicionalne, nego zato što jednostavno imaju dosta veliki broj vernika, relevantni su društveni akteri...“

Treći pogled na odnos organizacija civilnog društva i verskih zajednica izneo je Živica Tucić, urednik Verske Informativne Agencije (VIA) i utemeljivač Zadužbine Svete Jelisavete Fjedorovne: „Znate ima i u teologiji, pravoslavlju i katoličanstvu: pa neko je sirotinja, pa božija volja, neko je bogataš, pa i to je božija volja, pa u carstvu nebeskom svi ćemo biti bogati ili siromašni. Ljudi imaju pravo i na zemlji bolje da žive. E, to je ta teologija oslobođenja... Da je Hristos sa siromašnima, sa onima koji su na margini društva a ne sa latifundistima ili tajkunima... I ja sam NGO, ako volite te izraze. Ne mora sve što je nevladino da bude ateističko ili antiteističko. Dopustite da nevladin sektor može biti i drugačiji. I ta zloupotreba reči *građanski*... Svi smo mi građani, i vernik, i nevernik, nemojmo da iko za sebe monopolise taj izraz.“

Mogućnost poboljšanja informisanosti o verskim temama

Poseban problem predstavlja neobaveštenost novinara o verskim pitanjima, što je bila glavna tema posebnog okruglog stola. Tom prilikom je urednik VIA-e Živica Tucić detaljno opisao ovaj problem: „Naši novinari su neobrazovani, ja primećujem da npr. o verskim temama ko mene zove da mu dam neku izjavu, intervju. Često su to različiti ljudi u jednoj redakciji. Ja kažem: ko ste Vi – pa kaže, ja sam iz te i te redakcije – pa prvi put vas čujem – pa evo ja sam danas dobila taj zadatak. To je nedoslednost redakcije možda i po drugim pitanjima, ja ne kažem da one bolje stoje po drugim pitanjima, ali znate male verske zajednice jako greše, one ne bih rekao da uživaju u izolaciji, ali totalno se ne snalaze, možda je to bolji izraz.... I onda uopšte kad pogledate web stranice verskih zajednica, i ovih većih, one ne razlikuju šta je vest, a šta je reklama, informacija, (...) manje-više to je sve bačeno u jedan koš... Evo još jedan primer: kad je izabran novi poglavar adventista, gđin Trajkovski, ja sam napravio veliku vest, više od pola stranice, mislite da je ko objavio? Objavio je *Danas* tri reda. Eto, to je to. Sada znači urednik pogleda – a, adventisti nije važno, sad u tekstu piše da njih ima verovatno oko 10 000, što ipak nije ni malo, dotle nije stigao, znate, to mu je već poslednje.“ Prema Tucićevom mišljenju, male verske zajednice moraju da stvore jednu zajedničku mrežu i da nekoga tu angažuju u okviru svog informativnog servisa. Tucić smatra da je tu važan i regionalni aspekt, pa navodi primer da ljudi sa juga Srbije često ne znaju šta su i ko su reformati u Vojvodini.

Mirjana Kuburović, koja se mnogo godina bavila upravo verskim temama, podsetila je da niko od novinara koji se bavio ovim temama i koji je bio promoter razumevanja i verske tolerancije nije dobio neku značajnu nagradu. Prema njenoj oceni, razlog što ima malo novinara specijalista treba tražiti upravo u tome što su verske teme vrlo neretabilno polje, pa se zbog toga novinari češće i radije opredeljuju za takozvano političko novinarstvo, gde uvek mogu da očekuju nečije pohvale. Prema mišljenju Mirjane Kuburović, bilo bi dobro da se ustanovi jedan zajednički bilten u kome bi zaista bile predstavljene aktivnosti svih verskih zajednica koje postoje na ovom prostoru.

Živica Tucić je ideju Mirjane Kuburović svesrdno pozdravio, ukazujući da postoji problem sa kadrom kada je reč o uspostavljanju jednog biltena pomenutog tipa. Prema njegovom mišljenju, bilten bi trebalo da ima jedan informativni deo sa vestima, i drugi deo, gde bi bile sve božićne poslanice, ramazanske poslanice itd. Prema Tucićevim rečima, „sve to možemo da uklopimo, hajte evo bar neki plod, da ne budemo suvo drvo koje

se siječe i baca u vatru... Ja garantujem tom biltenu da će od mene dobijati besplatno sve vesti, neću tražiti 5 para.“

Sead ef. Šećirović pomenuo je da je RTS – u „trebalo 15 godina da naprave afirmativnu emisiju i predstave nas u lijepom svijetlu, ali se dešavalo prije godinu i dve dana ako ste dobro pratili, neko od vladinih zvaničnika, ja se izvinjavam zaboravio sam o kome se to radi, možda čak i predsednik Tadić, ili neki ministar su čestitali Ramazanski Bajram, RTS je prenio tu čestitku ali je išlo ovako: „čestitam muslimanima Kurban Bajram...“ Sada ću predložiti, bilo bi jako dobro, mada je to trnovito i teško, ne znam koliko bi moglo da uspe, da mi predstavnici medija koji dolazimo od strane verskih zajednica, možda u Srbiji osnujemo bar godišnji bilten, zajednički, gde ćemo pisati svako o svojoj verskoj zajednici afirmativno kako bi se međusobno upoznali, čuli više o budizmu, hinduizmu, o ostalim verskim zajednicama u Srbiji, o pravoslavlju. Ja se slažem da u Sandžaku i Novom Pazaru ima vrlo malo novinara koji poznaju pravoslavlje, ali takođe i u Srbiji se pokazalo da ima vrlo malo novinara koji poznaju islam.“

Nedim Sejdinović iz Nezavisnog društva novinara Vojvodine je upozorio da je jedna vrlo bitna stvar kada se govori o malim verskim zajednicama njihova *nevidljivost*. Prema njegovom mišljenju, „sa jedne strane veliki mediji ne žele da vide iz raznoraznih razloga i da je prepoznaju kao neku temu - male verske zajednice - osim ako to nije na nivou skandala, a sa druge strane mislim da i male verske zajednice, bar tako ja imam utisak (...) takođe žele da ostanu nevidljivi iz razloga toga da je očigledno u Srbiji kao što se pokazalo sa Povorkom ponosa. Nije ključni problem da neko opstaje ko je drugi i drugačiji nego kada želi da postane vidljiv.“ Sejdinović je podvukao da je bitno pronaći u samoj redakciji određene novinare i „targetovati ih i pokušati na neki način, kroz neku vrstu edukacije i kroz neku vrstu razmene iskustava učiniti od njih koliko toliko u jednoj oblasti stručne ljude.“ Prema Sejdinovićevom mišljenju, postavlja se pitanje da li nevladine organizacije koje se bave ovom problematikom imaju želju da saraduju, da li imaju dovoljno kapaciteta i da li ima dovoljno zainteresovanih donatora za ovakav poduhvat.

Jelena Jablanov iz Fondacije Konrad Adenauer podsetila je da je fondacija u kojoj radi organizovala jedan seminar za zaposlene u verskim medijima, odnosno za urednike i za osobe koje se u verskim zajednicama bave odnosima sa javnošću. Prema njenim rečima, „prvo smo krenuli samo na pisane medije... Ja čak imam ideju da sledeće godine radimo sa radio stanicama i mislim da bi tu mogli da napravimo pomak. Prema mišljenju Jelene Jablanov zajednički bilten je „jedna zaista sjajna ideja“ i nešto što bi

trebalo da uđe u zaključak sa okruglog stola o kojem je reč.

Klerikalizacija ili cezaropapizam

Mišljenja o sekularnom odnosno klerikalnom karakteru društva u Srbiji bila su u toku rasprava jasno podeljena. Živica Tucić je podržao stav Vladimira Ilića prema kojem u Srbiji nema klerikalizacije. Tucić je izneo mišljenje da „nema ovde klerikalizacije u društvu, ovde je rapidna sekularizacija, čak unutar verskih zajednica, jednostavno se ne snalaze, sve manje ljudi idu na bogoslužjenja, tu nema nekog sadržaja, ostao je jedan deo koji je i fanatizovan i ne zna da se snađe, ne zna kuda i šta će sa sobom, a pravih razboritih vernika nema dovoljno, jer se oni angažuju oko nekih drugih stvari, oko borbi. A te crkve ne rade misiju onu koju su preuzele da rade... I u verskim zajednicama se vodi neka borba unutrašnja i u okviru društva preko medija.“

Za razliku od Ilića i Tucića, Staša Zajović iz Žena u crnom smatra da su joj kao građanki, ali i kao aktivistkinji i feministkinji „sva prava u ovoj državi zakinuta. Kao građanka, zato što želim da živim u građanskoj državi u kojoj ne živim, nego živim u teokratskoj, bogomoljačkoj državi u kojoj se narušava svaki princip sekularnosti i mislim da civilno društvo mora da se bori za sekularizam. Samo ću navesti par primera da je ova država teokratska, da nije ustavno sekularna, da je u praksi potpuno narušila princip sekularizma i ja moram odmah da kažem da se ja ne zalažem za neku vrstu totalnog sekularizma. Smatram da je sekularizam neophodan uslov za demokratiju, neophodan ali nije dovoljan, i zalažem se za onu humanističku, dakle otvorenu viziju sekularizma, ali takođe za to da verske zajednice, a skoro sve ugrožavaju ljudska prava, posebno ženska ljudska prava. Ako mi kažemo da sekularno društvo je ono u kome je crkva odvojena od države, ovo u Srbiji nije takvo jer se krši ustavni princip odvojenosti crkve od države, zato što većinska crkva ima, ne samo po svojoj volji, nego po potrebi političke elite, intervenciju u politička i državna pitanja. Krši se ustavni princip na čelu sa Borisom Tadićem. (...) Dakle, verski simboli, sadržaji su postali državna i javna stvar. Nema nijedne državne institucije u Srbiji koja ne upražnjava verske rituale.“

Snežana Tabacki iz Žena u crnom je u okviru polemike na okruglom stolu izjavila: „Pošlo se od toga da je ova država sebe definirala dakle svojim Ustavom kao sekularna (...) Sad se vraćam na ovo drugo. Dakle, ja sam 2001. godine postala odbornica, nije to važno, prvi dan kad je bila konstitutivna sednica su stigli sveštenici i okadili celu opštinu Novi Beograd. Vi tvrdite

da toga nema. Hoću da Vam kažem kako se dalje razvijaju stvari. Sveštenici dolaze uporno kod predsednika opštine - na kraju to rezultira time da se napravi pored opštine jedna od tri, četiri crkve nove. A znate kako? Tako što je to lokacija koja po urbanističkom planu ima sasvim drugu namenu. Ali zato pod uticajem jednog ili dvojice poglavara se tamo promeni lokacija kroz plan pa se napravi crkva. Tako to izgleda u praksi. To je samo odgovor na to što tvrdite, da nema uticaja, tvrdim da ima uticaja i da je on vrlo vidljiv.“

Radojka Pavlović iz Građanskih inicijativa je, povodom dileme oko ocene države i društva kao klerikalnih ili sekularnih, izjavila: „Meni se samo čini da u ovoj diskusiji o tome koliko je ova država sekularna i klerikalna nismo rekli da je to slaba država u kojoj nije važno da li ste, meni se bar čini, da li ste vernik, vernica, građanin, građanka, nego kako doći do glasova i da je suština ovde ustvari u poziciji političkih partija koje kreiraju trenutni ambijent kako njima odgovara. Teško da, ja lično ne naslućujem, da neko ima neku viziju i da zna da nešto radi sada zbog nečega što će biti daleko u budućnosti. I u toj borbi za one koji će dati više glasova, jer su svi na ivici da jedva opstaju, država se udvara ponekad ovima, ponekad onima. Meni se čini da se u ovom momentu jako udvara verskim zajednicama i to ovim velikim verskim zajednicama. Mi smo ovde čuli pitanje zašto građanski ne može biti verski. Ja to doživljam da postoji poruka koja to osporava, jer recimo, kroz sistem obrazovanja vi imate sistem ili-ili, ili veronauka ili građansko, ne ulazeći u kvalitet ta dva oblika nastave. Znači, samo o toj postavci da možete biti ili-ili. Nema onog predloga da sva deca izučavaju istoriju religije, kulturu..., znači postoje razni oblici kako ćemo jedni druge bolje upoznati, ko god kojoj grupi da pripada, pa čak i unutar verske nastave, vi ustvari gurate decu da ostaju u zatvorenim krugovima. Kad polaze na nastavu, onda jedna grupa ide u jednu učionicu, druga u drugu; oni nemaju dodirne tačke kad će se upoznati. A tek da ne govorimo o veronauci i građanskom.“

Ocrtavanje konteksta u kojem se reproblemizuju pitanja ostvarivanja verskih prava i sloboda u Srbiji može se završiti iznošenjem podatka da su zaključno sa oktobrom 2009, u Srbiji bile registrovane sledećih 12 „netradicionalnih“ verskih zajednica: Hrišćanska adventistička crkva, Evangelističko metodistička crkva, Crkva Isusa Hrista poslednjih dana, Evangeoska crkva u Srbiji, Crkva Hristove ljubavi, Hristova duhovna crkva, Crkva Božija, Hrišćanska nazarenska verska zajednica, Savez hrišćanskih baptističkih crkava, Hristova crkva braće, Protestantska hrišćanska zajednica i Slobodna crkva Beograd.

+

⊕

+

Verski incidenti

U toku poslednjih godina, uporedo sa smanjivanjem broja incidenata na etničkoj osnovi, porastao je broj verskih incidenata. No, poslednji meseci i u ovom pogledu donose ohrabrenje, jer je i broj verskih incidenata počeo da opada. Potrebno je navesti primere nekih od njih da bi se moglo tragati za njihovim uzrocima.

U izveštaju Foruma 18 uključen je spisak verskih incidenata počinjenih od januara do oktobra 2008. godine. Evo kakva se slika ukazuje:

Pokraden je novac iz hrama SPC u Starčevu; sveštenik ove crkve je opljačkan u Pančevu; pokradene su dragocenosti iz crkve u Sremskoj Kamenici, kao i liturgijske knjige iz bolnice Svetih Kuzme i Damjana u Beogradu.

Grafitirani su, sa zastrašujućim pretnjama, rimokatolički hram u Smederevu, adventistički hramovi u Sivcu, Kragujevcu, Kuli, Negotinu i Beogradu. Zgrada Jehovinih svedoka u Sremskoj Mitrovici grafitirana je tri puta, grafitirana je i njihova zgrada u Kruševcu, razbijen je prozor na adventističkom Teološkom seminaru, razbijeni su prozori na adventističkim crkvama u Nišu, u Kragujevcu, kao i višekratno u Užicu. U Užicu je posle ponovljenih fizičkih napada adventistički pastor morao da napusti grad.

U Jagodini su dva puta razvaljivana vrata adventističke crkve, u Novom Sadu je oštećen automobil adventističkog sveštenika, tri tinejdžerke koje pripadaju Jehovinim svedocima bile su izložene pokušaju silovanja u Vranjskoj Banji, u Despotovcu je sveštenik SPC napao nekoliko Jehovinih svedoka, razbijena su dva prozora na Mormonskoj crkvi u Beogradu, u Novom Sadu su prozori ove crkve razbijani u tri navrata, Obrazovci su kamenovali Pentekostalnu crkvu u Kraljevu; ova crkva dobila je i pismenim putem zastrašujuće pretnje.

U Bajinoj Bašti je pet stotina huligana napalo Jehovine Svedoke za vreme njihove službe i kamenovalo zgradu u kojoj je služba držana. Napadnuta su dva Jehovina Svedoka u Klenku. U Boru su huligani pokušali da fizičkom silom spreče izgradnju objekta Jehovinih svedoka. Kamenovan je i hram Jehovinih svedoka u Beogradu i jedan njihov član je bio pogođen. Kamenovani su i njihovi molitveni domovi u Vranju i u Leskovcu; u

Leskovcu je dolazak policije sprečio napadače da upotrebe Molotovljev koktel. Naoružani čovek je pokušao da napadne katoličkog sveštenika u Budisavi. Uništeno je nekoliko spomenika na katoličkom groblju u Beloj Crkvi.

Incidente ne treba posmatrati izolovano. Kada se u jesen podnosi novi izveštaj Evropske komisije o napredovanju Srbije na putu evrointegracija, u onom svom delu koji se odnosi na ostvarivanje verskih prava i sloboda zabeleži se šta se promenilo od prošle godine i da li je neki od problema smanjen.

U prethodnom izveštaju (*prograss report* iz 2008) kao glavni problemi na polju ostvarivanja verskih sloboda pomenute su žalbe verskih zajednica zbog načina na koji je uređen postupak upisivanja u Registar crkava i verskih zajednica, zatim verski motivisani incidenti koji uključuju napade, govor mržnje, vandalizam i grafite protiv određenih crkava, a takođe i nedovoljno efikasna reakcija vlasti na ove pojave. Još su neka područja društvenog života, koja su bila pomenuta u izveštaju Evropske komisije, značajna za ovo pitanje. Radi se o neprestanom odlaganju usvajanja Zakona o nacionalnim savetima (treba imati u vidu izrazito preklapanje pripadnika nekih verskih i nacionalnih manjina, na primer u slučaju Rumunske pravoslavne, Makedonske pravoslavne i rusinske Grkokatoličke crkve; ovaj Zakon konačno je usvojen 31. avgusta 2009, sa tri i po godine zakašnjenja od obaveza preuzetih Drugim evropskim partnerstvom januara 2006), odsustvo implementacije bilateralnih sporazuma o zaštiti nacionalnih manjina sa Mađarskom, Hrvatskom, Rumunijom i Makedonijom, kao i velike regionalne razlike u pogledu kapaciteta vlasti da obezbedi primenu manjinskih i verskih prava. Ovo poslednje podrazumeva bezbroj puta uočenu činjenicu da su prava manjina znatno više ostvarivana u Vojvodini nego u ostalom delu države, a da nasiljem praćene podele unutar muslimanske zajednice u Sandžaku predstavljaju poseban i potencijalno vrlo rizičan problem.

Vlada Srbije će moći da kao na svoj uspeh ukaže na znatno smanjen broj verskih incidenata; njoj se mora prigovoriti što nije registrovano (uključujući ovde i sedam „tradicionalnih“) više od dvadesetak verskih zajednica, odnosno približno jedna devetina njihovog ukupnog broja. Najugroženiji, Jehovini svedoci i adventisti, nisu manje zlostavljani nego u prethodnom razdoblju. Komisije za sprovođenje bilateralnih sporazuma se ne sastaju, pa problem RPC istrajava. Predsednik Rumunije Trajan Basesku se na ovo otvoreno požalio prilikom posete Kladovu avgusta 2009. Podela unutar IVZ praćena je zloupotrebom vatrenog oružja. Od sedam crkava čija je registracija odbijena, njih četiri vode sudske sporove protiv države. Vlada

prerađuje versku strukturu zemlje u sistem verskih zajednica kakav je za nju poželjan, umesto da se stara o jednakim pravima svih. Od državnih organa možda još ponajbolje reaguje policija. I to je neki napredak, mada, očigledno, nipošto dovoljan.

U februaru 2009. u Novom Pazaru je u unutar-muslimanskom sukobu teško ranjen čovek. Policija je uhapsila osumnjičenog. Novi unutar-muslimanski sukob desio se 17. aprila 2009. u Novom Sadu. Tuča u verskom objektu Islamske zajednice u ovom gradu završena je bez težih posledica samo zahvaljujući blagovremenoj i adekvatnoj intervenciji policije, koja je sprečila dalju eskalaciju tuče (sukob se iz dvorišta preselio na ulicu). Policija je neposredno posle tuče privela na informativni razgovor dvanaest lica, „a (...) dosadašnjim operativnim radom je utvrđeno da je u petak oko 11 časova u Molitvenom domu Islamske verske zajednice u Futoškoj ulici došlo do fizičkog obračuna pristalica dve frakcije Islamske zajednice koje deluju u Srbiji. Na jednoj strani bile su pristalice koje podržavaju deo verske zajednice na čijem je čelu Muamer Zukorlić, a na drugoj su bili pripadnici opcije koju zastupa Adem Zilkic.“ Policija je potvrdila da je u sukobu korišćeno i vatreno oružje koje nije upotrebljeno (misli se na pretnje pištoljem - prim. CRCD) i da je nožem u tuči lakše ranjena jedna osoba.

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji ocenio je da je tuča u Novom Sadu samo jedan „u nizu slučajeva otimanja službenih prostorija i džamija od jedine legalne islamske zajednice i, na kraju, od samih vernika (...) i podseća na slične slučajeve u prošle dve godine u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici, Prijepolju...“ Islamska zajednica Srbije je sa svoje strane tvrdila da je molitveni objekt u Novom Sadu kupio lično otac sadašnjeg njenog muftije Muhameda Jusufpahića.

U februaru 2009. za vreme pravoslavne liturgije u kragujevačkoj Staroj crkvi dvadesetak osoba izazvalo je nered, pa je policija privela petoro izgrednika. Protiv četvorice izgrednika podnete su krivične prijave. Prema pisanju *Politike*, početkom maja 2009. „se uveliko nagađalo šta će biti ishod svečanosti u manastiru Vojlovica, pod nazivom Dani svetog Nikolaja Žičkog i Svesrpskog. Naime, „prvo je vernicima stigao poziv Organizacionog odbora ove manifestacije koja se naziva Srbskim Svetosavskim Svenarodnim Saborom, a u glavne zadatke Sabora navodi se „spasenje čoveka i spasenje našeg naroda“. Nešto kasnije, stiglo je zvanično saopštenje, koje je potpisao episkop banatski Nikanor u kojem se više insistira na Danima svetog Nikolaja u spomen na u Vojlovici tokom Drugog svetskog rata zatočenog vladiku Nikolaja Velimirovića, a narod se poziva na „duhovno saborovanje i slavlje“. U svakom slučaju, izvori bliski Crkvi su svedočili da će ovo svakako biti

prilika da se oglasi onaj deo Crkve koji se protivi izmenama u bogoslužjenju, uz osudu onih koji su uneli izmene u svetu liturgiju.

Poseta Reis-ul-uleme Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Mustafe Cerića, kojeg za svog duhovnog poglavara priznaje IZuS, veoma je pojačala unutar-muslimanske tenzije. Cerić je, prema pisanju *Politike*, krajem maja ovako obrazložio svoju posetu Sandžaku: „Ako iko može da bude faktor stabilnosti u regionu, posebno Sandžaku, onda je to Sarajevo. Mi, Bošnjaci iz BiH, želimo da kažemo Bošnjacima u Srbiji, posebno u Sandžaku, da smo s njima i uz njih, da nisu ostavljeni, da smo jedan narod koji živi u dve države, mi u Bosni oni u Srbiji“, rekao je Cerić.“ Cerić je negirao postojanje sukoba muslimana u Sandžaku, uz ocenu da je tu reč o „jednoj neprincipijelnoj intervenciji kojom je data podrška registraciji još jedne zajednice, pored postojeće“. Takva pojava postoji još samo u Grčkoj, naveo je verski poglavar, naglasivši da smatra da je za tu intervenciju odgovorna vlast u Beogradu i da „ne razume zašto je bilo potrebno da se problem pravi tamo gde ga nema“. On je podsetio da je, uoči održavanja Objediniteljskog sabora Islamske zajednice u Srbiji, marta 2007. godine, bio primljen kod predsednika Srbije Borisa Tadića i da je tada potvrđena i potreba otpočinjanja bošnjačko-srpskog dijaloga, ali da se „nažalost, po tom pitanju dalje od toga nije odmaklo“.

Prilikom Cerićeve poste Tutinu zabranjeno je održavanje javnih skupova, što je on poštovao, obavivši molitvu u džamiji. U međuvremenu su vrlo jake policijske snage na tutinskom trgu razdvajale sukobljene pristalice IZuS i Islamske Zajednice Srbije (IZS). Zbog bezbednosnih razloga škole u Tutinu nisu radile na dan Cerićeve posete.

U međuvremenu je iz vatrenog oružja ranjen predsednik Sabora Islamske zajednice Sandžaka Mustafa Makić u Sjenici. Reis-ul-ulema IZS Zilkić i Makić su za taj napad, kao nalogodavce i inspiratore, optužili Cerića i muftiju Muamera Zukorlića. Zilkić je izjavio da „više nema kontrolu nad vernicima, tako da može doći do međubošnjačkog sukoba koji može da preraste u nešto poput građanskog rata“. On je zatražio „hitno“ hapšenje Zukorlića, kao i smenu predsednika Okružnog suda u Novom Pazaru Čamila Hubića, koji, kako je rekao, „iz džepa“ deli pravdu.

Mustafa ef. Cerić se obratio vernicima sledećim rečima¹⁶: „Nisam bio sklon da verujem pričama da se u Srbiji krše verska i ljudska prava muslimana, ali danas sam se u Tutinu uverio u to“, rekao je Cerić napomenuvši da „potpredsednik SAD Džozef Bajden „ne dolazi slučajno“ u Srbiju. „On dolazi da vidi kako mi ovde živimo i mi ćemo mu kazati kako se

16 *Politika*, 19. 05. 2009.

živi u Tutinu i Sandžaku“, dodao je Cerić. Muslimani u Bosni i Sandžaku su, prema njegovim rečima „jedno i ništa ih ne može razdvojiti“. Istom prilikom muftija Zukorlić kazao je, obraćajući se vernicima, da je uveren da „Tutin ne voli kordone“ i izrazio nadu „da će Tutin jednog data biti slobodan“.

Na skupu u Sjenici muftija IZuS Muamer Zukorlić rekao je da Srbija ne može biti stabilna bez stabilnog Sandžaka: Zukorlić je kazao da vlasti Srbije ne treba da ugnjetavaju svoje građane – muslimane, već da ih iskoriste za povezivanje sa svetom. „Ne gazite koru hleba, jer kad gazite koru hleba ona cvrči do neba, a nebo šalje prokletstvo. Srbija zna šta je prokletstvo“.

Tokom maja meseca 2009. nije samo u Sandžaku bilo incidenata na verskoj osnovi. Na pravoslavnom groblju u Stapar (vojvođansko selo u blizini Sombora) u noći sa 31. maja na 1. juni 2009. demolirano je 713 spomenika. Uhapšen je jedan čovek, ali se ispostavilo da on nije bio počinilac. Iste noći demolirano je jedanaest spomenika na Jevrejskom groblju u Subotici, a kroz nedelju dana još nekoliko na istom groblju. *Večernje novosti* su 15. juna pisale da je ukupna materijalna šteta na staparskom groblju procenjena na 100.000 evra. Što se tiče demoliranja spomenika na Jevrejskom groblju u Subotici, Jevrejska opština je posle prvog nasrtaja reagovala uzdržljivo, da ne bi raspirivala strasti. No, posle drugog talasa demoliranja, Savez jevrejskih opština Srbije je u saopštenju izdatom 21. juna izjavio da „očekuje brzu i efikasnu akciju nadležnih organa umesto uobičajeno nemuštih saopštenja o izolovanim grupicama alkoholiziranih maloletnika i tome slično“. Savez jevrejskih opština je ustvrdio da zna uzroke vandalizma i da oni deluju uoči komemoracije jevrejskim žrtvama u Srbiji i sednice Radne grupe u oblasti obrazovanja, sećanja i istraživanja Holokausta u Oslu, na kojoj učestvuje i državna delegacija Srbije.

Visoki državni funkcioner je povodom ove vrste incidenata rekao: „Ima raznih incidenata na verskoj osnovi. Znam da prošle godine broj tih incidenata ništa nije smanjen. Organizacija *Obraz* je onemogućavala versku službu u crkvama ŠPC i ometala deljenje dečjih paketića baptista na Novom Beogradu, bilo je napada na Katoličku crkvu u Vojvodini, bilo je napada na Mormone.“ Isti sagovornik je na pitanje koje verske zajednice vidi kao najugroženije odgovorio: „Ne znam. Postoje određeni parametri koji utiču na to. Sve verske zajednice koje se posmatraju kao sekte, a o kojima ljudi nemaju prave informacije, mislim da su na jednak način ugrožene. To se može videti i kod tradicionalnih verskih zajednica. Zbog sukoba iz bliske prošlosti i poistovećivanja jednih sa većinskom veroispovešću kojoj pripadaju, čak i Katolička (mnogo manje u poslednje vreme) i Islamska verska zajednica i Jevrejska su ugrožene. Vidite da ispred Sinagoge imate policijsku

patrolu neprestano, i ispred Džamije takođe. Znači da postoje različiti nivoi ugroženosti. Svakako da su najugroženiji oni koji nemaju mogućnost da se registruju, koji nemaju mogućnost da budu na legalan način u ovoj državi i da u skladu sa tim i traže zaštitu od države u svakom trenutku. Jehovini svedoci su ugroženi u tom smislu što se o njima najviše zna, a medijska kampanja je bila takva da su oni kod nas ekvivalent za ono što se smatra sektom. Kod nas je pojam sekta nešto od čega se ljudi prepadnu.”

Predstavnik mnogo napadane verske zajednice izjavio je: „Sem ovog pitanja registracije, diskriminacija se ispoljava kroz vandalizam na objektima. To zavisi dosta od sredine, a ispoljava se pogotovo u srednjoj, južnoj i zapadnoj Srbiji. U Vojvodini je to ređe, verovatno zbog sastava stanovništva, ali bude i tu, u zavisnosti od neposrednog komšiluka, da li su to starosedeoци ili doseljenici. (*prebrisan datum*) bio je veliki napad u (*prebrisan naziv mesta*), pri čemu su kolovođe bile iz tog kraja, a neki od napadača su dolazili iz (*prebrisana geografska odrednica*). Po tom slučaju je istraga još uvek u toku. Postoje i verbalni i fizički napadi prilikom misionarenja, češće verbalni. Verbalne napade često ignorišemo, ali postoji princip da se izveštava našem centru ako je to ozbiljnije prirode, kako bi pratili situaciju o tome gde se to češće dešava, zašto i tako dalje. Kada su objekti u pitanju pogotovo.“

Ekspert za pitanja ostvarivanja prava nacionalnih i verskih manjina je na pitanje, koje konkretne incidente na verskoj osnovi u poslednje dve godine smatra najopasnijim, odgovorio: „Pre svega one u kojima se koristi nasilje spram pojedinca. Sumarno posmatrano, najopasnija je negativna stigmatizacija nekih verskih zajednica u javnosti.“

Aktivista ugledne beogradske nevladine organizacije dao je sledeći komentar: „Najopasniji su incidenti gde je ugrožen ljudski život, pre svega događaji u Sandžaku.“ A na pitanje koje su najugroženije verske zajednice u Srbiji, zbog čega, i na koji način, isti sagovornik je odgovorio: „Najugroženije su takozvane male verske zajednice, tj. one koje se pežorativno nazivaju sektama. Tu pre svega mislim na Jehovine svedoke, pentakostalce, adventiste i adventiste sedmog dana i slične.“

Još jedan vrlo uvaženi aktivista organizacije za ljudska prava je na isto pitanje, odgovorio: „One u kojima je došlo do fizičkih napada na osobe i verske objekte. Najopasnija je situacija kod muslimana, jer je država upletena u ove sukobe.“

Svoja iskustva sa verskim incidentima Draško Đenović opisuje na sledeći način: „Moja osobna iskustva su, recimo, kada sam izigravao telohranitelja dvema katoličkim sestrama na putu od samostana Isusovih malih sestara do crkve Hrista kralja, jer nisu smele same da hodaju uveče. To

je bilo pre 6-7 godina, kada nije bilo taksija, ne znam zbog čega. Takođe smo pre par godina u kapeli Isusovih malih sestara u Beogradu, u ulici Milana Rakića, morali da prekinemo (*prebrisano*), jer se od dobacivanja klinaca spolja ništa nije čulo. Branio sam takođe jednog mormona, kanadskog državljanina, na Slaviji, pre godinu ili dve. U sred bela dana su ga napali i šutirali, dok je policajac regulisao saobraćaj. Kada sam dotrčao, oni su se razbežali, ali je nesrećni mladić zaradio potres mozga i završio u bolnici, gde je proveo naredna tri dana.”

Sveštenik jedne protestantske crkve navodi: “Često doživljavamo verbalne napade. 2004. fizički smo napadnuti kada smo delili verske traktate na ulicama grada (*prebrisano*). U noći između 14. i 15. juna 2006. kamenicama su razbili stakla na našima prostorijama. U noći između 17. i 18. decembra 2006. ciglom su razbili prozor i onda ubacili Molotovljev koktel u našu crkvu, koji je izazvao požar i spalio našu salu za bogoslužjenje, čime nam je naneta ogromna materijalna šteta. 20. decembra 2006. dok smo čistili crkvu od gareži napadači su prosuli zelenu farbu po mom belom automobilu koji je bio prakiran ispred crkve. 16. septembra 2007. na spoljašnjem zidu naše crkve velikim slovima su sprejom ispisali grafit “STOP SEKTAMA!”. 21. februara 2008. razbili su stakla ispod table sa natpisom naše Crkve u (*prebrisano*) i po zidu razbili jaja. Ovaj put su se i potpisali nalepnicom Obraz. 3. septembra 2008. smo u crkvenom poštanskom sandučetu našli veoma ozbiljnu preteću poruku: “Gorećete u paklu!” sa potpisom organizacije Crna ruka. Za sve ove napade niko nikada nije uhapšen, niti procesuiran, niko nikada nije odgovarao.”

Predstavnik hinduističke zajednice je na okruglom stolu CRCD rekao: “Ipak postoji 500 ljudi koji se zanimaju i smatraju se hindu vernicima. Šta mi da radimo? Da ne pričamo, toliko je tih napada, a ništa nije procesuirano, apsolutno ništa. 1993. godine, mislim, ali u kontinuitetu naš glavni hram je napadnut, 12 ljudi je pretučeno, meni je razbijena arkada, par ruku je polomljeno, uništena imovina. 1997. u Novom Sadu isto tako, isto smo bili pretučeni. Najgore je bilo u Jagodini, jedan naš vernik je tamo na vratima svog stana praktično u par navrata napadan, izboden nožem, samo je čudom preživio, urezan mu je krst zadnji put, ništa se apsolutno nije pokretalo, nikakva istraga znači. Bilo je pokušaja silovanja, bilo je napada, ništa se ne procesuiru.”

Predstavnik jedne od protestantskih crkava je privremeni pad broja verskih incidenata prokomentarisao sledećim rečima na okruglom stolu koji je CRCD organizovao: “Zato što su homoseksualci bili aktuelni, zato što su sukobi između dve frakcije u okviru pravoslavne crkve bili aktuelni pa su se

Obraz i druge organizacije orijentisale na te probleme. A mi smo malo izašli samo iz fokusa. Ja govorim sa stanovišta malih verskih zajednica, jer kad dolazite ovamo u Medija Centar dole piše grafit od jedne od tih organizacija, 1389, ako se ne varam - Stop sektama- ovde ispred Medija Centra, znači 10 metara odavde. Ja samo postavljam pitanje, da li ako kažemo da je broj verskih incidenata smanjen zbog nekog trenda promene, da li je to realnost ili samo nismo aktuelni?”

Na istom okruglom stolu ugledni religiozolog je izjavio: “Budući da je ovo javna tribina (..), dobijam pretnje ne samo u novinama, anonimne pretnje smrću, fizički sam napadan, a ja nisam jedini... Samo zato što imam neko drugačije mišljenje, recimo o tome koliko anđela može da stane na vrh od igle.”

Najugroženije verske zajednice u Srbiji, prema mišljenju naših različitih sagovornika, jesu:¹⁷ a) adventisti (od njih je posebno napadan Živanović). Adventisti su prošle godine morali da izmeste sveštenika iz Užica da bi ga sačuvali, pošto je bio izložen pretnjama i čestim napadima, uz lupanje prozora, obijanje... Crkva i sveštenik su izmešteni na Zlatibor; b) Jehovini svedoci. Prilično su ugrožene i razne istočnjačke grupacije. Sama činjenica da ne mogu da se registruju znači najveću diskriminaciju; kod evanđeoskih crkava situacija se poboljšala, ne na zadovoljavajući nivo, ali jeste; najviše su ugrožene višenacionalne verske zajednice. Kod nas je vera vezana za naciju. Nema niko od nacionalnih crkava problema, bilo tradicionalne ili ne. Višenacionalne štrče i nisu dobrodošle. Sve su stavljene pod istu kapu i okarakterisane kao opasne po ljudsko zdravlje, dostojanstvo i život. Jehovini svedoci - prema njima imaju najveći prezir zbog transfuzije krvi i zato što su malo agresivni prilikom misionarenja. Adventisti zbog misije i zato što brzo rastu u Srbiji. U svetu ima deset puta više baptista nego adventista, a u Srbiji deset puta više adventista nego baptista.

Kao najopasnije verske incidente u poslednje dve godine, različiti sagovornici navode:¹⁸ Incident u Bajinoj Bašti, hram Sv. Trojice, grafiti na zgradama... Znam da je bilo napada na Jehovine svedoke i adventiste, ali ne znam tačne detalje; duga lista, ne mogu sad o tome; ne pratim to naročito. Bio je jedan slučaj pre nekih godinu dana, kada je u javnom prevozu jedan sveštenik prinosiso deci krst da poljube, a zatim napao verbalno sina jednog baptiste jer je odbio sa to učini; 12. novembra 2008. su maskirani napadači upali u adventističku crkvu u Beogradu i oštetili više automobila

17 Odgovori se daju bez znakova navoda.

18 Odgovori se daju bez znakova navoda.

u dvorištu. Načuo sam da su pokušali da orobe jednog katoličkog župnika, pre dva-tri meseca, negde u Vojvodini, ali nemam proverene informacije; mogu da navedem, ali datumski ne znam. Manje-više to pratim kroz štampu i dopisivanje sa drugim evanđeoskim grupama. To su: napad na hram Sv. Trojice u januaru prilikom predaje paketića, napadi na Jehovine svedoke u Bajinoj Bašti... Znam i problem kapelana na Univerzijadi: organizacija Fokus je pokušala da obezbedi kapelana evanđeoske pozadine (pošto će sve druge verske zajednice imati svoje kapelane), ali im to nije pošlo za rukom.

Najsažetije rečeno, kada je reč o verskim incidentima u neposredno minulom razdoblju, njihov ukupan broj opada, ali zajednice koje su i do sada bile najugroženije (kao Jehovini svedoci i adventisti) to i ostaju. Ustezanje organa uprave da nepristrasno arbitrira u unutar-muslimanskom sukobu preči nesagledivim posledicama; treba imati u vidu da je već nekoliko ljudi ranjeno. Sukobi unutar SPC ovde su samo pomenuti; no, Kragujevac nije jedini grad u kojem liturgije nasilno prekidaju pristalice sukobljenih frakcija u ovoj crkvi.

+

⊕

+

Reakcije na incidente

Slika reakcija državnih vlasti i drugih relevantnih činilaca na incidente na verskoj osnovi veoma je šarolika.

Specijalni sud je sudio četvorici vehabija optuženih za pripremu terorističkih akcija u saradnji sa sličnim grupama¹⁹ u Gruziji, Siriji, BiH, Makedoniji i Albaniji. Novosadski *Dnevnik*²⁰ je pisao da je “prema izveštaju američkog Stejt Dipartmenta o borbi protiv terorizma u svetu u 2008. u aprilu počelo suđenje grupi od 14 islamskih fundamentalista, optuženih za terorizam, ilegalno posedovanje oružja i pokušaj ubistva. Srpske vlasti su, navodi se, pronašle dokaze da je ta grupa planirala napade na infrastrukturu Novog Pazara, lokalne verske lidere, kao i nekoliko mesta u Beogradu, uključujući i američku ambasadu.”

Kad je u pitanju položaj RPC, prema vesti agencije *Beta*, asocijacija Nova desnica protestovala je 2. februara 2009. ispred ambasade Srbije u Bukureštu zbog odluke lokalnih vlasti iz Negotina da se ruši rumunska pravoslavna crkva u Malajnici u izgradnji, za koju je prethodno bila data dozvola. Naime, grupa predstavnika Nove desnice, nacionalističko-hrišćanske orijentacije, zahtevala je da Rumuni iz Timočke krajine uživaju ista prava koja imaju Srbi u Rumuniji i rumunska zajednica u Vojvodini. Protest ispred ambasade Srbije u Bukureštu održan je zato što je, prema odluci lokalnih vlasti u Negotinu, kroz tri dana sveštenik RPC Bojan Aleksandrović obavezan da sruši rumunsku pravoslavnu crkvu koja se gradila u Malajnici.

Treba podsetiti da je i rumunski ministar spoljnih poslova Cristijan Diaconescu ocenio pred spoljnopolitičkom komisijom rumunskog parlamenta, 20. decembra 2008, da je položaj rumunske zajednice u Timočkoj krajini “posebno zabrinjavajući”. Prema njegovim rečima, “vrlo jasno ćemo precizirati Beogradu činjenicu da treba da se prizna potreba bilateralnog pravnog okvira u vezi sa zaštitom manjina u obe zemlje”.

16. maja 2009. godine je završeno zasedanje Svetog arhijerejskog

19 <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Vehabije-iz-Pazara-i-Mitrovce-spremale-teroristicke-akcije-u-Srbiji-BiH-i-Makedoniji.sr.html>

20 *Dnevnik*, 04. 05. 2009.

sabora SPC.²¹ “Posebna pažnja je posvećena položaju Ohridske arhiepiskopije i pozdravljeni su prvi nagoveštaji njegovog poboljšanja, kao i spremnosti svih na dijalog za konačno prevazilaženje neredovnih crkvenih prilika u Republici Makedoniji. Sabor je bio primoran, kako se navodi, “da konstatuje da se nastavlja antikanonska i nebratska delatnost pojedinih predstavnika Rumunske patrijaršije u istočnoj Srbiji, posebno u Eparhiji timočkoj.”

Kad je u pitanju sukob unutar islamske zajednice, ambasada Turske u Beogradu, pod pokroviteljstvom ambasadora Ahmeta Uma Suhara, trebalo je da početkom aprila 2009. bude mesto razgovora i pokušaja pomirenja čelnika podeljene Islamske zajednice.²² Pozivu su se odazvali predstavnici Islamske zajednice Srbije, reis-ul-ulema Adem Zilkić, srbijanski muftija Muhamed Jusufspahić, sandžački muftija Hasib Suljović i muftija preševski Adnan Ahmeti. Ponovo je izostao dolazak predstavnika Islamske zajednice u Srbiji koju predvodi muftija Muamer Zukorlić. Sead Šaćirović, portparol Mešihata IZuS, potvrdio je za *Danas* da su iz Ambasade Turske dobili poziv, ali takođe rekao i da je stav po pitanju pomirenja jasan: “Da bi bilo rezultata razgovori moraju biti sa osobama koje su spremne da javno prihvate odgovornost za stanje koje je nastalo u Islamskoj zajednici. Nema razgovora između zvaničnika Islamske zajednice u Srbiji i “zvaničnika” nekakve Islamske zajednice. Nema razgovora sa pristalicama Adema Zilkića i Muhameda Jusufspahića u Beogradu” - kategoričan je bio Šaćirović.

Ministarstvo vera saopštilo je²³ da reis-ul-ulema Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Mustafa Cerić nije dobrodošao u Srbiju zbog pretnji koje je u više navrata izneo protiv Srbije. U saopštenju se navodi se da je Cerić prilikom posete Islamskoj zajednici u Novom Pazaru kazao da se u Srbiji krše ljudska prava muslimana, preneo zakletvu sa nadgrobnog spomenika lidera bosanskih muslimana Alije Izetbegovića (“I kunemo se Velikim Bogom da nećemo robovi ničiji biti”) i podržao secesiju Kosova i Metohije. “Verski poglavar muslimana u Bosni i Hercegovini, koji negira postojanje Srba u toj zemlji “optužuje” Srbiju za “kršenje ljudskih prava muslimana””, navodi se u saopštenju na internet strani tog ministarstva.

U sledećem, blaže intoniranom saopštenju,²⁴ Ministarstvo vera Republike Srbije saopštilo je da je „Srbija otvorena za sve dobronamerne ljude, ali da to ne treba zloupotrebljavati.“ U saopštenju se dodaje da je

21 <http://www.vesti.rs/Vesti/Završeno-zasedanje-Sabora-SPC-4.html>

22 http://www.danas.rs/vesti/politika/propao_pokusaj_mirenja_podeljene_islamske_zajednice.56.html?news_id=157904

23 BETA, 22. 05. 2009.

24 Politika, 24. 05. 2009.

„netačno i zlonamerno“ protumačen stav tog ministarstva od petka, da reis-ul-ulema Islamske zajednice BiH Mustafa Cerić nije dobrodošao u Srbiju zbog nedobronamernih izjava. Ministarstvo vera smatra da izjave i stavovi verskih poglavara treba da doprinesu pomirenju, a ne daljem razjedinjavanju i kreiranju nepostojećeg problema – „ljudskih prava muslimana i Bošnjaka“.

Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini objavio se povodom prvog, neobično oštrog saopštenja Ministarstva vera Vlade Republike Srbije saopštenjem u kome je rečeno da ih sve to „neodoljivo podseća na ratnu propagandu srbijanskih nacionalističkih centara o „samogranatiranju“ građana Sarajeva“ ili, pak, o „nekoliko stotina“ ubijenih Srebreničana 1995. godine, kao i to da je reis Cerić „svojim nastupima jasno i javno poručio da su muslimani u Srbiji građani Srbije, da muslimani u Srbiji treba svoja prava da ostvaruju u okviru ustavnopravnog poretka Republike Srbije, kao njihove države koja ima obavezu da im osigura potpunu slobodu i ravnopravnost, kao što to uživaju i ostali narodi u Srbiji“.

Prema vesti *Tanjuga*, na ovo saopštenje reagovala je i Liberalno-demokratska partija (LDP), ističući da „smatra opasnom atmosferu stvorenu povodom posete reis-uleme Mustafe Cerića, a naročito saopštenje Ministarstva vera kojom se verski poglavar Bošnjaka, muslimana, proglašava nepoželjnom osobom na teritoriji Srbije“.

Prvo saopštenje Ministarstva vera Srbije oštro je osudio i Mešihat IZuS, a objavio se i Ministar rada i socijalne politike Rasim Ljajić, koji je i lider Sandžačke demokratske partije, ocenjujući da „oštro intonirano“ saopštenje Ministarstva vera, povodom posete reis-ul-uleme Islamske zajednice BiH Mustafe Cerića, „ne doprinosi smirivanju situacije i najavio da će ta stranka pokrenuti inicijativu za početak šireg srpsko-bošnjačkog dijaloga“, preneo je *Tanjug*. Ljajić je pozvao Ministarstvo vera da umesto daljeg zaoštavanja odnosa i verbalnog sukobljavanja, nađe način da očuva jedinstvenu islamsku zajednicu.

Dan kasnije je, prema pisanju agencije *Beta*, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji zatražio od ministra vera Bogoljuba Šijakovića da podnese ostavku zbog saopštenja da reis-ul-ulema Islamske zajednice BiH Mustafa Cerić nije dobrodošao u Srbiju. Mešihat je takođe zatražio od predsednika Borisa Tadića i premijera Mirka Cvetkovića da se ograde od stava Ministarstva vera. (...) Mešihat je usvojio zaključak da takav stav ministarstva „jasno ilustruje“ odnos državnih organa prema muslimanima u Srbiji i da je to rezultiralo napadima na autonomnost i ravnopravnost Islamske zajednice. „Nakon ovog skandaloznog čina, ministar vera Bogoljub Šijaković ne može biti faktor uspostave dobrih odnosa između države i verskih zajednica, zato

od njega tražimo da podnese neopozivu ostavku“, navodi se u zaključcima koje Mešihat dostavio i medijima.

Ministar za ljudska i manjinska prava Svetozar Čiplić je, prema navodima *Tanjuga*, 8. jula 2009. ponovo negirao tvrdnje glavnog muftije IZuS Muamera Zukorlića o kršenju ljudskih prava muslimana u Srbiji istakavši da je reč o zlonamernim izjavama nekoga ko osim što je verski, želi da se nametne i kao politički vođa. Čiplić je u izjavi *Tanjugu* istakao da je Srbija lider u poštovanju ljudskih prava građana u odnosu na države iz okruženja, kao i da u tom pogledu ima najviše ocene od svih međunarodnih faktora.

18. novembra 2008. je povodom pretnji adventistima Ministarstvo vera dobilo dopis iz kojeg se vidi da se Glavni odbor Hrišćanske adventističke crkve obratio Savetu Evrope i OEBS-u, tražeći zaštitu za „svoje građanske slobode i pravo na život“. ²⁵ U tom dopisu, koji je poslat i na više adresa u inostranstvu, ambasadama SAD, Nemačke i Australije, Vladi Republike Srbije i medijima, naglašeno je da su se predstavnici Hrišćanske adventističke crkve u Srbiji „do sada mnogo puta obraćali nadležnim organima vlasti i državi tražeći pomoć i zaustavljanje nasilja nad ovom Crkvom, njenom imovinom i vernicima“, ali su „do sada sve molbe i apeli ostali bezuspešni i bez preduzetih mera u cilju sprečavanja nasilja i preduzimanja mera protiv počinitelaca“, tako da je Hrišćanska adventistička crkva bila „prinudena da potraži pomoć od međunarodne zajednice“.

Da bi se na licu mesta obavestio o incidentu koji se dogodio u noći 16. novembra 2008, dr Dragan Novaković, pomoćnik ministra vera, obavestio je 18. novembra - istoga dana kad je u Ministarstvo stigao dopis - predsednika Glavnog odbora Hrišćanske adventističke crkve Miodraga Živanovića da bi narednog dana posetio sedište Adventističke crkve u Beogradu, kako bi na nedvosmislen način izrazio stav ovog ministarstva prema toj hrišćanskoj zajednici.

U razgovoru sa Živanovićem u sedištu Hrišćanske adventističke crkve u Beogradu, od koje je u septembru - pri proslavi 100 godina od osnivanja Hrišćanske adventističke crkve u Beogradu - dr Novaković dobio posebno priznanje za dobru saradnju Ministarstva sa ovom verskom zajednicom, pomoćnik ministra vera saznao je i detalje o incidentu koji se dogodio u dvorištu adventističkog hrama u Beogradu. Te noći, naime, grupa mladića, prema Živanovićevim rečima, preskočila je ogradu nasilno ušavši u dvorište, gde je polomila vetrobrane na nekoliko vozila, praveći veliku buku i

25 http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=219&Itemid=58

pobegavši kad su se alarmna svetla uključila.

Dr Dragan Novaković je Miodragu Živanoviću preneo da Ministarstvo vera najoštrije osuđuje svaki incident kojim se atakuje na verska prava i slobode pripadnika svih crkava i verskih zajednica koje na legalan način obavljaju svoju delatnost. Pomoćnik ministra vera je predsednika Glavnog odbora Hrišćanske adventističke crkve u Srbiji podsetio da nije u nadležnosti Ministarstva vera pružanje fizičke zaštite pripadnicima crkava i verskih zajednica.

I u lokalnim zajednicama bilo je reakcija na verski motivisane incidente. U vezi sa dvokratnim demoliranjem spomenika na Jevrejskom groblju u Subotici, juna 2009, gradonačelnik Subotice Vučinić i predsednik Skupštine ovog grada Maglai primereno su osudili demoliranje Jevrejskog groblja. Predsednik SJOS Nećak podsetio je na kamenovanje učesnika antifašističkog mitinga u Novom Sadu i na činjenicu da su antifašistički miting u Beogradu morale da obezbeđuju jake policijske snage.

Visoki državni funkcioner povodom reakcija vlasti na verske incidente izjavio je sagovornicima iz CRCD: „Ako posmatramo ono što radi MUP u određenim situacijama, može da se kaže da je adekvatno. Ali to je samo izolovani deo reakcije. Ono što je potrebno jeste da postoje konkretne osude i promocija jednakih vrednosti, odnosno jednakih prava svih verskih zajednica. Ali to se radi i kroz medije i kroz edukativni program i kroz školstvo, a toga ima veoma malo. Čak kada pogledate i kroz udžbenike, favorizuju se određene verske zajednice. U vezi verske nastave takođe postoje određeni problemi, zbog načina na koji se odvija, u kojim mestima. Ne znam kako je na te incidente reagovalo Ministarstvo vera. Reakcije tužilaštva i donošenje sudskih presuda nisu adekvatne u većini slučajeva kršenja ljudskih prava. Zahteva se reakcija i od jednog zrelog društva, koje ima informacije i u kome važi sistem vrednosti poštovanja različitosti, ljudskih prava. To je ono što nedostaje u velikom delu. Sama lokalna zajednica, samo društvo, mora takođe da reaguje. To je veoma bitno, ali to se isto gradi kroz reakcije i primere svih onih koji su na vlasti i koji imaju dužnosti da te principe i vrednosti promovišu.“

Predstavnik jedne od mnogo napadanih verskih zajednica je na pitanje kako ocenjuje reakcije policije, tužilaštava i sudova na incidente na verskoj osnovi odgovorio: „Saradnja i reakcija od strane policije je nešto bolja u zadnje vreme. Ima razlika od sredine do sredine. Reakcija u (*prebrisan naziv mesta*) je bila nešto slabija, mada je policija imala svoje argumente što je poslala samo tri čoveka (*izostavljen deo rečenice*). Ovako je situacija smirena. Prethodnog dana, kada smo najavili da su mogući problemi, načelnik policije

je obećao da će tražiti pomoć iz obližnjih gradova, recimo (*prebrisan naziv mesta*), ali od njih niko nije došao. Smatramo da to ipak nije bilo u redu. Nisu se pojavili sve dok naši nisu zvali, kao da takva mogućnost nije najavljena. U (*prebrisan naziv mesta*) je 1999. godine, u toku bombardovanja, dignuta u vazduh naša dvorana. Proširena je bila vest da su navodno u dvorani NATO-padobrancima i neki ljudi su se razbesneli i bombama digli u vazduh dvoranu. Mi smo pre toga bili ispraznili dvoranu i naše sastanke održavali u privatnim prostorijama zbog sigurnosti. Ne znamo doduše da li su oni znali da je objekat prazan. Do današnjeg tužilaštvo nije dobilo izveštaj od policije. U zadnje vreme je to malo bolje i postoje situacije gde je policija ipak pisala prijave. U mestu (*prebrisan naziv*) se neki čovek malo „šefovski“ ponašao i zabranjivao ulazak u mesto bez njegove dozvole, pošto je on nešto u Mesnoj zajednici. Verbalno je zatim napao i pretio da ugrozi život i zdravlje dve naše starije pripadnice. Pozvana je policija, koja je zatim i podnela prijavu. Tužilaštvo u velikom broju slučajeva, kada mi kažemo da je u pitanju verska mržnja i netrpeljivost (član 317. Krivičnog zakonika) nekako to odbije, kao da taj član postoji samo na papiru. Pitam se šta treba da uradi ta osoba da bi se to podvelo pod član 317, treba da ubije nekoga valjda. Imali smo jedan slučaj u (*prebrisan naziv mesta*) 2007. godine. Dvojica naših su delili materijal i jedan čovek ih je nasilno uveo u svoj lokal i držao ih tu nekih 45 minuta, uz pretnju napunjenim pištoljem. Potom ih je pustio, ali je tražio da pre toga poljube ikone. Oni to nisu uradili zbog idolopoklonstva (tako mi shvatamo tu stvar) i onda je on rekao: poljubite mene, što su oni i učinili. Policija je došla i napisala prijavu, ali se to malo razvlačilo po našem mišljenju, pošto je dve nedelje kasnije taj isti čovek naišao na jednog od ove dvojice u mestu, dobro ga izudarao i polomio mu šoferku na autu. To je zatim sastavljeno u jednu krivičnu prijavu koju je policija podigla, pogotovo što je koristio i vatreno oružje za koje nije imao dozvolu. Tužilaštvo je bilo prisutno na dva ročišta koja smo imali po ovom slučaju, pa ćemo videti šta će biti sa tim. I u ovom slučaju je kvalifikacija nasilničko ponašanje po članu 344. Greškom je čak ovaj slučaj zaveden među rešenim slučajevima i da nismo otišli tamo, tako bi i ostalo.

Pod član 317. KZ zaveden je slučaj u (*prebrisan naziv mesta*), gde smo imali upad kolima uz probijanje kapije našeg objekta, gde je stanovao bračni par (*prebrisan*). To je bilo novembra 2006. Upali su autom oko ponoći, napravili krug po dvorištu, izašli i vratili se par puta. Verovatno su mislili da nema nikoga, ali ne znamo kakve su im bile namere. Ja sam otišao tamo i podneo sam prijavu na zapisnik u tužilaštvo. Tužilaštvo je lepo reagovalo i prihvatilo da podigne optužnicu na temelju člana 317, kako sam zahtevao.

Dve godine je trajao postupak i okrivljeni je marta 2009. oslobođen optužbe po ovom članu. Ne znamo da li će se tužilaštvo žaliti na ovu odluku. Opšti utisak je nekako da pravosuđe i tužilaštvo, ne u svakom slučaju, pokušavaju da ublaže krivična dela. Dakle, ili oslobađaju, ili daju jako blage kvalifikacije. Policija uglavnom obavlja svoj deo posla.“

Ugledni ekspert iz nevladinog sektora je ovako ocenio reakcije državnih organa na incidente na verskoj osnovi: policije – zakasnelo i selektivno; tužilaštava – ne reaguju ili reaguju kasno i neodlučno; sudova – posve pasivno držanje

Drugi ugledni stručnjak iz nevladinog sektora je na isto pitanje odgovorio da policija ne reaguje na odgovarajući način. Poseban problem je neadekvatno kvalifikovanje krivičnih/prekršajnih dela; od tužilaštava nema nikakve reakcije, a kada ipak reaguju, daju neadekvatne kvalifikacije (npr. paljenje niške džamije je za tužioca učestvovanje u grupi koja vrši nasilje); sudovi su, bez policije i tužilaštva, prilično nemoćni.

Kada se radi o odnosu državnih vlasti, i to prvenstveno Ministarstva vera, prema verskim manjinama u drugoj polovini 2008, CRCD je ocenio da dva problema koja istrajavaju na planu ostvarivanja verskih prava i sloboda u našoj zemlji pokazuju da je Ministarstvo vera realno nabolje promenilo stav prema njima. U pitanju su broj incidenata i problemi u koordinaciji pojedinih delova upravne vlasti i sudske vlasti. Kad je u pitanju broj incidenata protiv verskih manjina, CRCD je obaveštavan o incidentima koje ne pominje izveštaj Foruma 18; korespondenti su molili da se o tome ne govori u javnosti, kako huligani ne bi bili dodatno provocirani, što govori o još uvek lošoj opštoj atmosferi.

Novo je što je pomoćnik Ministra vera dr Dragan Novaković sa žaljenjem izjavio Forumu 18 da ni policijske ni sudske vlasti ne pružaju Ministarstvu vera odgovarajući uvid u kršenje verskih prava. Novaković je izrazio žaljenje što se počinioci obično prijavljuju po osnovu kršenja javnog reda umesto za podsticanje i raspirivanje verske mržnje; drugim rečima, što odgovaraju prekršajno, umesto krivično. Pomoćnik ministra je Forumu 18 saopštio da je Ministarstvo vera rešeno da smanji broj verskih incidenata, mada je svesno da će „biti potrebne godine da se (njihov broj) spusti na jedan prihvatljiv nivo“. Pomoćnik Ministra vera je kao cilj odredio smanjivanje broja incidenata za tri do pet procenata godišnje. No, prilikom posete Jehovinim svedocima, on je mogao da se pozove na tada najnoviji izveštaj Foruma 18 i da zaključi da je broj incidenata, od verbalnih do fizičkih napada na male verske zajednice, u prethodnoj godini smanjen za trideset procenata. Prema proceni CRCD, ne treba se zavaravati, pošto problemi ostaju, što najbolje

znaju oni koji su neposredno ugroženi. Policija ne obaveštava Ministarstvo vera o incidentima čak ni u meri koja bi Ministarstvu poslužila za analitičke svrhe, a sudske vlasti, nemajući obavezu da obaveštavaju upravnu vlast, čine to još manje. Ministarstvo pravde, sa svoje strane, nije odgovorilo na pitanje dopisnika Foruma 18 Draška Đenovića, zašto Ministarstvo vera ne snabdeva podacima o incidentima, niti zašto se protiv počilaca podnose skoro isključivo prekršajne prijave, a vrlo retko, i to skoro samo u Vojvodini, krivične prijave.

Uočljiva je nekoordinisanost pojedinih grana vlasti i odsustvo neophodne komunikacije između resora u izvršnoj vlasti. No, vidljivo je i da je Ministarstvo vera u drugoj polovini 2008. u svoj pristup uključilo i retoriku karakterističnu za međunarodne organizacije ili za NVO koje se bave verskim slobodama, što deluje ohrabrujuće.

Govor mržnje

Ministarstvo vera razmatra pitanja u koja ulazi govor mržnje na svom web sajtu²⁶, najviše u kontekstu sprečavanja zloupotrebe verskih sloboda kroz unapređivanje verske nastave. Primenjujući kao način izlaganja sadržaja sistem pitanja i odgovora, Ministarstvo upozorava da se prema Zakonu o crkvama “verska sloboda ne sme koristiti tako da ugrožava pravo na život, pravo na zdravlje, prava dece, pravo na lični i porodični integritet i pravo na imovinu, niti tako da se izaziva i podstiče verska, nacionalna ili rasna netrpeljivost”. Prema sadržaju web sajta Ministarstva, “Ministarstvo vera je odgovorno da onemogućí legalizaciju kriminogenih grupa koje deluju pod plaštom verskih sloboda, odnosno koje zloupotrebljavaju i unižavaju verske slobode zajemčene Ustavom, Zakonom i ratifikovanim međunarodnim dokumentima. Od stupanja na snagu Zakona o crkvama i verskim zajednicama ni jedna takva grupa nije pokušala da se registruje. One uglavnom deluju ilegalno. Ministarstvo vera nema ni nadležnosti ni kapacitete da otkriva i sankcioniše destruktivne pseudoverske grupe. Od njihovog delovanja građane štite policija, Krivični zakonik i sudovi.” Na pitanje, da li i kako Ministarstvo štiti građane, posebno mlade od delovanja verskih sekti, Ministarstvo daje odgovor: “Od pseudoverskih grupa koje se bave opasnim duhovnim eksperimentima, mladi ljudi, koji imaju prirodnu i ponekad neobuzdanu ili neoprezno usmerenu životnu i duhovnu radoznalost, najdelotvornije se mogu zaštititi blagovremenim susretom sa verom, odnosno sa moralnim energijama i duhovnim iskustvima koja zrače iz istinske vere. Oplemenjivanje ljudske prirode verom počinje u porodici, a nastavlja se u školi. Zato je jedan od najvažnijih poslova i ciljeva Ministarstva vera da se unapredi verska nastava u osnovnim i srednjim školama. Generacije koje danas uče veronauku u školi sutra će umeti da i porodični i društveni život uredi i utvrde na pouzdanim i trajnim ljudskim vrednostima.”

S druge strane, stav Ministarstva prema “prozelitizmu” zaslužuje posebnu pažnju. Na pitanje, kakav odnos ministarstvo ima prema pojavama prozelitizma, na web sajtu stoji odgovor: “Prozelitizam odnosno odvajanje

vernika jedne crkve i njihovo uključivanje u drugu hrišćansku crkvu ili zajednicu, takođe je oblik zloupotrebe verskih sloboda. Ministarstvo vera je zaduženo da spreči ovaj oblik zloupotrebe verskih sloboda. (...) Primenom Zakona o crkvama i verskim zajednicama biće uklonjeni svi tragovi i onemogućeni svi pokušaji prozelitizma u Srbiji. Time će biti osnažena hrišćanska vera i kultura u srpskom društvu. I srpska država kao i Srpska pravoslavna crkva znaju da je prozelitizam kancerogeno tkivo u hrišćanskom organizmu. Prozelitizam nije samo perfidan napad na drugu crkvu nego i na samu hrišćansku veru. Hrišćanska etika, naime, nalaže da se svakom čoveku u nevolji pomogne sa ciljem da on bude svoj, slobodan i dostojanstven, a ne da se učini dužnim i zavisnim. Hrišćanskom moralu je tuđe i sablažnjivo licemerje koje čoveku nudi bolje perspektive u ovom svetu kao nagradu za odricanje od vere otaca. Jer samo duhovno slobodan čovek može biti istinski vernik, i samo je vernik istinski slobodan čovek.“

Vidljivo je da Ministarstvo vera ne prihvata član 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima koji garantuje pravo na promenu veroispovesti. Zvanični stav Ministarstva vera da je „prozelitizam odnosno odvajanje vernika jedne crkve i njihovo uključivanje u drugu hrišćansku crkvu ili zajednicu, takođe oblik zloupotrebe verskih sloboda“, u neskladu je sa odredbama Ustava iz člana 11, prema kojoj je Republika Srbija svetovna država u kojoj su crkve i verske zajednice odvojene od države, iz člana 43 Ustava, kojim se jemči sloboda misli, savesti, uverenja i veroispovesti, pravo da se ostane pri svom uverenju ili veroispovesti ili da se oni promene prema sopstvenom izboru, i iz člana 44 Ustava, prema kojoj su crkve i verske zajednice ravnopravne i odvojene od države. Zvanični stav Ministarstva vera u suprotnosti je sa odredbom iz člana 1 stav 2 Zakona o crkvama i verskim zajednicama, prema kojoj sloboda veroispovesti obuhvata: slobodu da se ima ili nema, zadrži ili promeni veroispovest ili versko uverenje, odnosno slobodu verovanja, slobodu ispovedanja vere u Boga; slobodu da se pojedinačno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, ispoljava verovanje ili versko uverenje učestvovanjem u bogoslužjenju i obavljanjem verskih obreda, verskom poukom i nastavom, negovanjem i razvijanjem verske tradicije; slobodu da se razvija i unapređuje verska prosveta i kultura.

Time što krši pravo na promenu veroispovesti, garantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, Ustavom Srbije i Zakonom o crkvama i verskim zajednicama, Ministarstvo vera nije neutralno i ne ponaša se kao organ državne uprave, nego kao zastupnik partikularnih interesa i činilac smanjivanja mogućnosti ostvarivanja jednog važnog verskog prava.

U drugoj polovini 2008. činilo se da je nestala pojava da državni

službenici koriste govor mržnje prema pojedinim verskim zajednicama. Međutim, već je bilo reči da marta 2009. šef specijalne jedinice beogradske policije za borbu protiv destruktivnih sekti Zoran Luković u intervjuu *Večernjim novostima*²⁷ „tvrđi da članovi sekti, među kojima su i pripadnici Jehovinih svedoka, ne bi smeli tek tako da dobijaju decu na usvajanje ili hraniteljsko staranje: - Jehovini svedoci su hermetička sekta i bitno im je da ih ljudi spolja doživljavaju kao pozitivne - ističe Luković. - To je društvo „odabranih“ koje veruje u spasenje. To pravo im niko ne osporava, ali ne mogu svojim verskim opredeljenjem da utiču na druge ljude. Tako, ukoliko neko ima psihičkih problema, Jehove (*sic!*) preporučuju da se saveti traže od starijih ljudi u zajednici, a nikako od psihologa ili psihijataru. Istraživanja u svetu ukazuju da su mentalni poremećaji četiri puta prisutniji kod Jehovinih svedoka. Prema rečima Lukovića, stres je izuzetno prisutan među njihovim članovima. Oni, bez primedbi i postavljenih pitanja, moraju da prihvate sve postulate vere. A strah od skretanja sa „verskog puta“ izaziva težak poremećaj u ponašanju. - Jehove su stalno pod pratnjom i sve rade u interesu sekte - objašnjava Luković. - Za ono što pogreše na kraju odgovaraju pred Sudom u okviru zajednice. Tu nemaju pravo na branioca i često bivaju isključeni iz zajednice, a time gube i mogućnosti vaskrsenja na rajskoj zemlji. Zbog toga je taj veliki strah i stres. Postoje brojni primeri samoubistva mladih pre ili posle zasedanja sudskih odbora.“

Aleksandar Mitrović primećuje: „Kriminalce treba hapsiti, jer Ustavom je zabranjeno kršenje verske slobode. Nas uniformisano lice, sveštenik, diskredituje... Knjiga *Samoodbrana od sekti* je postala udžbenik u Policijskoj školi u Sremskoj Kamenici. Autor otvoreno krši Ustav, iako je na visokom položaju. Pokazuje prstom na one sa kojima treba specijalno postupati.“

Predstavnik jedne od neregistrovanih verskih zajednica ovako je u razgovoru sa saradnicima CRCD ocenio pisanje medija o verskim zajednicama: „U principu, prave razliku. Kada su bile afere oko pedofilije u SPC-u, to je bilo u medijima, ali je kasnije nastupila tišina o tome. Posledica je i to kako je pravosuđe reagovalo, odnosno pustilo da slučaj zastari. Novinarstvo je biznis i dobra vest nije vest. To posebno važi za ove jeftinije novine. List *Politika* je sa druge strane uvek bio fer. Uvek su bili realni, a ono što oni pišu bilo je barem podnošljivo. Ovi drugi, *Novosti* recimo, pišu svašta. Što se tiče pisanja o sektama u negativnom kontekstu, to je možda čak u usponu. Bio je ovaj slučaj „ritualnog“ ubistva u Batajnici, zatim slučaj oduzimanja bebe majci iz

27 Večernje novosti, 27. 03. 2009.

jula-avgusta 2007. Odmah se u takvim slučajevima govori o sektama i mi se nekako pominjemo u negativnom kontekstu. (...) Zatim, ljudi komentarišu kada čitaju vesti na sajtovima i ti komentari su uglavnom negativni prema nama. Takav trend je čak pojačan u nekim momentima, kao što je recimo bilo u vreme donošenja Zakona o crkvama i verskim zajednicama 2006. godine. Tada je RTS emitovao jednu emisiju protiv (*prebrisan naziv verske zajednice*) i pravili su intervju sa jednim mladićem (iza nekih ruševina sa grafitima protiv (*prebrisan*), skroz crno, katastrofa). (...) Kao da su time hteli da prejudiciraju koga treba priznati, a koga ne. Mene ne bi iznenadilo da kada bi Vrhovni sud morao da nešto odluči, da bi opet tako plasirali neku priču. Postoji dakle neko zatišje i onda, kada se nešto dogodi u javnosti, opet krenu sa tim. Odmah su sekte krive za sve. 2006. ili 2007. godine smo imali jedan napad u (*prebrisan naziv mesta*), uz razbijanje prozora na našem objektu. Od dva napadača, jedan je osuđen za oštećenje tuđe stvari. Sudija je tu bio maksimalno korektan.“ Informant ne postavlja pitanje da li je javni tužilac ispunio svoju dužnost time što je napad na verski objekat okarakterisao kao oštećenje tuđe stvari, a ne kao izazivanje i raspirivanje verske mržnje. Vidljivo je da pripadnici najviše ugrožavanih verskih zajednica pozdravljaju svaku reakciju državnih organa koja doprinosi njihovoj bezbednosti, ili bar manjoj ugroženosti, čak i kad je ta reakcija neadekvatna stepenu i vrsti ugrožavanja.

Jedan visoki državni činovnik na sledeći način je ocenio pisanje medija u kontekstu ove podteme: „Ima medija koji apostrofiraju značaj i ulogu crkve, čak i nekritički. S druge strane imate proliberalne medije koji potpuno zanemaruju ulogu koju crkve treba da imaju u društvu, zanemaruju istorijsku ulogu crkve koja je nesumnjiva na ovim prostorima, i SPC i drugih. Malo je onih realnih članaka koji te dve stvari pokušavaju da dovedu u vezu i kritički ispitaju realnu ulogu crkava i ono što proizilazi iz tog njihovog polja, polja civilnog društva, jer ja crkvu vidim kao deo civilnog društva, a ne kao deo države.“ Drugi visoki državni činovnik je pisanje medija video na sledeći način: „Postoji velika razlika. I dalje se, u nekim medijima manje, u nekim više, šire stereotipi, predrasude, posebno o manjim verskim zajednicama. Nisu u istom rangu kada se izveštava, niti imaju jednak medijski prostor. Više se piše senzacionalistički da se pokaže šta je to što može sve nas da začudi u nekoj verskoj zajednici, a ne postoji kod nas.“

Na pitanje o pisanju medija o verskim zajednicama u Srbiji, dobijeni su i sledeći odgovori²⁸: što se tiče podele, mi imamo stalnu diskriminaciju u

28 Odgovori se daju bez znakova navoda.

štampi, ali imamo u poslednje vreme i kritičke osvrte na neke pojave unutar SPC, na moralne stvari koje su se dešavale. To je neki signal da ima još malo građanske svesti da se neko prozove bez obzira ko je. Nemamo objektivno izveštavanje, ali ne možemo reći da ga nema uopšte. I pre toga je bilo dobre volje u Nezavisnoj novosadskoj novinarskoj školi da se budući novinari upoznaju sa predstavnicima raznih verskih zajednica. To je dobra inicijativa i to je važno – imamo mlađu generaciju novinara koji razmišljaju šire, koji nisu režimski. Daj Bože da ne pokleknu; tradicionalnim - u zavisnosti od lista - netradicionalnim - vrlo šturo i slabo; baptisti su oduvek izloženi negativnom pisanju štampanih medija. Baptistički savez je registrovan 1922. godine u Jugoslaviji. Već početkom tridesetih godina u tadašnjoj štampi pojavljuju se posprdni tekstovi i karikature, pa su o Vojsci spasa pisali posprdno. Ali to je bilo tu i tamo. Kampanja medijska počinje, po mom mišljenju, sa onom knjigom Lazara Milina *Crkve i sekte* (1986. ili 1987.) Tada nastaje lavina pisanja protiv sekti, navodno, ali na udarnom mestu su evangeoske crkve. Tada počinje da piše (*nerazgovetno ime*) iz lista *Vojska*, pa onda Luković i silni drugi. Imam listu od par desetina knjiga i na stotine članaka, televizijskih i radio emisija. To je bila dobro pripremljena kampanja, koja je počela krajem osamdesetih i prekrila devedesete godine. Stvarana je atmosfera linča, koja je rezultovala time da posle petnaestak godina takve kampanje ljudi shvataju sekte kao bauk, jer imaju pogrešne informacije. U literaturi su proširene potpune dezinformacije. Luković totalno manipuliše informacijama. To sam mu rekao kada je došao da me špijunira lično, pre jedno pet godina. Ućutao se nešto u poslednje vreme. Pitanje policije je tek posebno pitanje; u Srbiji se o baptistima može pozitivno pisati, samo kada su u pitanju kineske baptističke crkve. Postoje četiri kineske baptističke crkve, u Pančevu, Beogradu, Leskovcu i Nišu. Nisu u pitanju Kinezi koji su postali članovi ovdašnjih baptističkih crkava, već postoji kineska misija i služba se vrši na kineskom. O tradicionalnim crkvama se piše manje-više korektno. U nekim sredinama, gde se ne zna za manje tradicionalne crkve, poput evangelika i luterana, može i o njima svašta da se piše, jer jednostavno nemaju pojma da su tradicionalne. To je pitanje neznanja novinara. Ima jako malo profilisanih novinara. Bio je slučaj napada na dečju misiju u štampanim medijima u Nišu, pre dve godine, kada nijedan demanti nisu objavili, iako su pisali sve i svašta. Zatim, sudski postupak koji je Aleksandar Mitrović vodio 7-8 godina protiv Novosadskog *Dnevnika*, gde je na kraju izašlo na videlo da je novinar pisao onako kako su to od njega zahtevali urednici. O netradicionalnim je princip, što češće i žešće, to bolje. S vremena na vreme se pojača pisanje o sektama. Pre par nedelja je *Pravda* pisala o hraniteljskoj porodici Jehovinih svedoka.

Tenzija uvek postoji. Povremeno se oglasi i Luković. Nedavno je pisao u *Kuriru* o Božjoj deci. *Politika* je pre tri meseca pisala o skupu radikalnih hrišćana; tradicionalne - dnevne novine prave afere tamo gde ih nema, i pogoršavaju stvari, dižu tenziju ne razumevajući materiju i ne poznavajući o čemu se radi. Postoji favorizacija tradicionalnih, pišu senzacionalističke stvari. Što se tiče netradicionalnih, ne znam da li bilo šta pišu od kad ne pišu senzacionalistički. Već duže vreme postoje promene. Od incidenta u Novim Banovcima, koji je bio poslednji, postoje promene. Tada je bio poslednji perfidni napad kada smo svi poistovećeni sa mentalnim bolesnikom. B92 je imao odličnu emisiju u kojoj je prikazao Duhovni Centar Svetlo." S druge strane, na okruglom stolu sa novinarima koji izveštavaju o verskom životu jedan učesnik je primetio: "O baptistima još jedino ima kada je pravoslavni sveštenik u Valjevu ustao u zaštitu baptista protiv lokalnog političara koji već tri godine hoće da sruši baptističku crkvu i smatra da je to američka sekta i CIA..."

Predstavnik jedne nehrišćanske verske zajednice sa svoje strane je na okruglom stolu primetio: "S druge strane, praktično od 1991. godine mediji, kada izađe nešto na temu hindu vaišnavske zajednice, predstavljaju je kao totalitarnu satanističku sektu tako da prirodno u ovih par godina smo došli do takvog iskustva da se ne usuđujemo da izlazimo u medije niti da pozivamo medije da nas prate. Razmišljamo, jao!, bolje da nas ne prate, kako su nas pratili do sad!"

Opšti utisak je da poslednjih meseci jenjava govor mržnje protiv manjih verskih zajednica. S druge strane, sama činjenica da Ministarstvo vera nastavlja da bez kolebanja primenjuje politiku sprečavanja ostvarivanja prava na promenu veroispovesti izuzetno je značajna. Ovaj sistemski činilac ima veću težinu od niza pojedinačnih događaja u verskom životu Srbije.

Primeri verske diskriminacije

Verska diskriminacija u Srbiji poprima vrlo raznorodne oblike. Ponekada je ona generisana iz odluka lokalnih vlasti. SO Žitorađa, prema tekstu sa web sajta ove opštine, je decembra 2008. usvojila Odluku kojom se priznaje pravo na jednokratnu novčanu pomoć za novorođenčad. Jednokratna novčana pomoć isplaćuje se u iznosu od 20.000,00 dinara za prvorodeno dete. Posebno se priznaje pravo za jednokratnu pomoć detetu koje se prvo rodi u 2009. sa područja opštine Žitorađa. Pravo na jednokratnu novčanu pomoć može se ostvariti pod sledećim uslovima: -da majka ima prebivalište na teritoriji opštine Žitorađa - da majka neposredno brine o detetu - **i da je dete kršteno u crkvi** (bez obzira u kojoj i koje je vere; podvukao CRCD). Zahtev sa potrebnom dokumentacijom se podnosi Odeljenju za privredu i finansije - Službi društvene brige o deci koja odlučuje o priznavanju prava i donosi rešenje o isplati.²⁹

Ponekad uzrok verska diskriminacija leži u nerešenom pitanju položaja nacionalnih manjina u Srbiji ili u spoljno-političkom kontekstu. U vezi sa problemima koje RPC ima u istočnoj Srbiji, oglasio se i Živoslav Lazić, predsednik Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine: “Neko se u Beogradu opasno igra pitanjem Vlaha. Na delu imamo već viđeni scenario s početka devedesetih, gde profesionalne patriote dobijaju veliki novac za tobožnju zaštitu srpskih interesa. Istovremeno, Srbija pričom o „rumunizaciji“ gura prst u oko jednoj prijateljskoj zemlji sa kojom nikada nije bila u sukobu. Teza o rumunizaciji potiče od ljudi zlih namera čija je zapravo želja asimilacija Vlaha”. Lazić je za *Politiku* nastojanja „nekih u Srbiji” da dokažu da su Vlasi i Rumuni dve odvojene zajednice nazvao „ksenofobičnim”.

S druge strane, državni sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Aniko Muškinja-Hajnrih izjavila je za *Politiku*: “Očekujemo da predstavnici rumunske države ne vrše pritisak i da ne nameću vlaškoj populaciji rumunski nacionalni identitet jer bi, pored kršenja međunarodnih standarda

29 Šesnaest nevladinih organizacija okupljenih u Koaliciji protiv diskriminacije oštro su reagovala protiv „novogodišnje odluke“ Skupštine opštine Žitorađa koja je izglasala pravo na novčanu pomoć od dvadeset hiljada dinara za novorođenčad, ukoliko je dete kršteno u crkvi. Kao što tvrdi Koalicija protiv diskriminacije, ovim je izvršena direktna i nesumnjiva diskriminacija po osnovu veroispovesti.

u oblasti ljudskih i manjinskih prava, to bilo u suprotnosti sa odredbama Sporazuma između Savezne vlade SR Jugoslavije i Vlade Rumunije o saradnji u oblasti zaštite nacionalnih manjina.” CRCRD napominje da se bilateralna komisije Srbije i Rumunije na kojoj bi trebalo da se reše sporna pitanja uopšte ne sastaje.

Prema pisanju *Politike*, “i pored pokušaja standardizovanja vlaščkog jezika, Nacionalni savet vlaške manjine odlučio da je njihov maternji jezik rumunski. Pitanje položaja Vlaha u Srbiji za sada je skoncentrisano na tri suštinska zahteva. Prvi je njihovo priznavanje kao nacionalne manjine rumunskog naroda koja živi u istočnoj Srbiji, drugi je pravo na obrazovanje Vlaha na rumunskom jeziku, i treći, najosetljiviji zahtev, jeste pravo na bogoslužjenje na rumunskom jeziku, što bi u praksi značilo formiranje eparhije Rumunske pravoslavne crkve (RPC) u Timočkoj krajini, ili proširenje područja delovanja Rumunskog pravoslavnog vikarijata u Vršcu.” U vreme postojanja Državne zajednice, stav Ministarstva za ljudska i manjinska prava bio je da “vlaški jezik nije standardizovan” i da “među pripadnicima vlaške nacionalne manjine nema saglasnosti o standardizaciji tog jezika”. *Politika* je zabeležila da ovo nije smetalo nacionalnom savetu da proglaši rumunski književni jezik za maternji jezik Vlaha, i da preporuči njegovo uvođenje u službenu upotrebu i obrazovni sistem u Srbiji. Nagoveštava se da će rumunski jezik u nekim oblastima istočne Srbije postati izborni predmet.

Prema rečima predsednika Nacionalnog saveta vlaške manjine, Vlasi predstavljaju izrazito većinsko stanovništvo u 150 sela istočne Srbije. Pored rumunskog jezika, među Vlasima se poslednjih godina širi i uticaj RPC, čiji je dolazak na ovo područje obeležila serija sukoba između lokalnih Srba i Vlaha, ali i među samim Vlasima.

Par dana ranije je na prolećnom zasedanju Sabora SPC episkop timočki Justin zatražio da se u dnevni red uvrsti i pitanje nekanonskog delovanja RPC u njegovoj eparhiji. Naime, prema dogovoru SPC i RPC, dato je pravo RPC da deluje samo na području Banata, ali ona to pravo pokušava da proširi i na teritorije gde žive Vlasi.³⁰

Treba imati u vidu da je u svojoj rezoluciji od 1. oktobra 2008. o položaju nacionalnih manjina u Vojvodini i rumunske nacionalne manjine u Srbiji Parlamentarna Skupština Saveta Evrope u vezi sa rumunskom i vlaškom manjinom istakla načelni značaj Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina. Ona se usprotivila bilo kakvom pokušaju nametanja identiteta; ohrabрила je “članove Vlaške/Rumunske nacionalne manjine u istočnoj

30 *Politika*, 16. 05. 09.

Srbiji” da prevaziđu svoja unutrašnja neslaganja u njihovom sopstvenom interesu; zatražila je da vlasti Srbije podrže inicijative usmerene u ovom pravcu; Parlamentarna skupština je izrazila iznenađenje zbog dominantnog uticaja SPC na pitanje (ne)priznavanja RPC i pozvala je vlasti naše države da rasterete Zakon o crkvama od primene kanonskog prava jedne crkve na druge crkve; takođe je zatražila da naše vlasti preduzmu neophodne mere da “Vlasi/Rumuni” koji žive u istočnoj Srbiji dobiju manjinska prava koja imaju Rumuni u Vojvodini. Naši predsednici Koštunica i Tadić nisu i još uvek ne ispunjavaju obećanja koja su davali svojim rumunskim kolegama; ministri Jeremić i Šijaković izbegavaju da o ovome govore sa predstavnicima Rumunije; bilateralna komisija ne radi; javnost nije upoznata sa problemom; broj Vlaha na popisima varira od 1 500 do 102 000, što govori samo za sebe; za razliku od situacije u Vojvodini, gde pokrajinski organi finansiraju RPC, nad istočnom Srbijom nadvija se oblak para-državnog mešetarenja i oportunitizma svake vrste.

Diskriminacija je naizrazitija kada su u pitanju manje protestantske crkve. Ili, tačnije, ona je, kao što se videlo da je primetio jedan od predstavnika nevladinih organizacija, još izrazitija kada je reč o južno-azijskim kultovima. Pometnju verovatno nenamerno povećavaju i organi uprave. Prema web sajtu Ministarstva vera, “pod pojam sekte u našoj javnosti pogrešno se podvode i pseudoverske grupe, odnosno razne tajne zajednice, ezoterijska i spiritualistička društva, parapsihološke i magijske radionice, kao i nadrinaučne grupe koje primenjuju alternativne i eksperimentalne psihoanalitičke metode i koje u terapiji i psiho-treninzima ponekad koriste zabranjene opijate. Te grupe ne nalaze inspiraciju i putokaz za čovekov duhovni život ni u Svetom Pismu, ni u Talmudu ni u Kuranu. Njihova učenja i delatnosti nemaju veze sa religijom, pogotovo ne sa monoteizmom. Zato se takve grupacije ne mogu nazivati ni verskim zajednicama ni sektama. One se najčešće označavaju jednim nedovoljno preciznim pojmom pesudoverske grupe iako među njima ima i antireligioznih i antihrišćanskih skupina, kakva su npr. satanisti.”

Diskriminacija se očituje i na najdelikatnijoj ravni svakodnevnog života. Sud iz Velike Plane poverio je starateljstvo nad sedmomesecom bebom njenom ocu, pošto je detetova majka pripadnica Jehovinih svedoka. Sud je bio vođen mogućnošću da detetu jednom možda zatreba transfuzija krvi koju Jehovini svedoci odbijaju. Ovaj razlog je jedan od onih na koje se poziva Ministarstvo vera kada odbija da registruje ovu versku zajednicu. Razumljivo je da niko nema pravo da drugome, a pogotovo maloletnom detetu, uskrati pomoć medicine. Maloletne osobe čiji su roditelji, staratelji, ili hranitelji pripadnici bilo koje verske zajednice, u svakom slučaju u ovom

smislu moraju da budu zaštićeni. No, da li iz toga sledi da su Jehovini svedoci nepodobni da budu staratelji ili hranitelji dece? U martu je hraniteljska porodica iz Obrenovca koja pripada Jehovinim svedocima bila izložena medijskom pritisku zbog toga što se posvetila hraniteljstvu troje dece čiji roditelji ne pripadaju ovoj verskoj zajednici. Majka jednog deteta protivi se ovakvom rešenju. Centar za socijalni rad pokrenuo je tužbu protiv nje da bi joj se oduzelo roditeljstvo, a Centar za porodični smeštaj dece i omladine ocenio je da je pomenuta porodica uspešna u hraniteljstvu, da se zdravstveno stanje deteta popravilo od kad je u toj porodici, kao i da samo dete želi da u toj porodici ostane. U vezi sa ovim je Draško Đenović primetio: "Kad su u pitanju verska prava, to dete nema nikakvu versku odrednicu jer takvog je zdravstvenog stanja, da ne možemo da govorimo o verskom opredeljenju. Nego, to je bio problem kad je majka shvatila koliko hranitelji dobijaju za negu deteta koje je nepokretno, eto da meni daju te pare, ja bih se brinula o svom detetu". Đenović je ukazao i na jednu opštiju pravilnost: "27. aprila kod ombudsmana na konferenciji jedan episkop SPC je izneo problem da pravoslavna deca idu u nepravoslavne hraniteljske porodice, govorim o deci bez roditeljskog staranja, sticajem okolnosti sam do guše sa tom decom i okružen, zaboravio sam da kažem nešto drugo: tačno je da neka pravoslavna deca idu u nepravoslavne porodice, ali mi imamo slučaj da preko 85% muslimanske dece ide u pravoslavne porodice i onda niko ne pita da li te pravoslavne porodice održavaju nacionalni i verski identitet te dece muslimana".

Već je bilo reći da je glavni inspektor kriminalističke policije MUP-a Srbije Zoran Luković ovim povodom ocenio da "dok na jednoj strani država zakonom nastoji da zaštiti manjine, njene institucije na drugoj strani diskriminišu maloletnu devojčicu koja pripada većinskom pravoslavnom narodu, jer je protivno volji njene biološke majke daju na vaspitanje Jehovinim svedocima." Prema njegovim rečima, "Jehovini svedoci su društvo odabranih koje veruje u spasenje".

Treba podsetiti da sve religije sebe doživljavaju kao društvo odabranih i pretenduju na monopol spasenja. U kontekstu slučaja iz Obrenovca g. Luković je u *Pečatu* od 27. marta pomenuo monstruozni zločin u Banovcima iz 2007, tvrdeći da je "njihova satanistička pozadina svesno ili nesvesno prikrivena." Ni Ministarstvo vera, ni policija, ni sud, nisu pronašli elemente satanizma u zločinu i potpuno odlučno su negirali bilo kakvu satanističku pozadinu zločina. A kada je u pitanju hraniteljstvo, Draško Đenović je na skupu koji je Zaštitnik građana organizovao krajem aprila 2009. podsetio da u oko 200 pravoslavnih i katoličkih porodica rastu deca islamske veroispovesti

koje njihovi hranitelji ne znaju da pouče o islamu.

Starešina jedne od najviše proganjanih verskih zajednica naveo je u razgovoru sa saradnicima CRCD da je njegova zajednica pri podnošenju zahteva za registraciju podnela kao “dokaze” svedočanstva da je ona “registrovana u drugim zemljama, pogotovo u zemljama EU kojoj Srbija teži” (...) u rešenju o odbijanju zahteva za registracijom “otvoreno se govori o našem propovedanju. Ovo se otvoreno naziva prozelitizmom. U rešenju o odbijanju stoji: “Tačkom 2. Preambule, navedeno je između ostalog da su oni propovednici božje reči, objavljuju je javno i od kuće do kuće, što je bio razlog ranijeg odbijanja za upis u registar. Prema mišljenju Ministarstva vera, učenje od kuće do kuće ugrožava pravo drugih da ne budu uznemiravani zbog nepripadanja verskoj zajednici, odnosno na taj način se ugrožavaju prava i slobode drugih.” Na pitanje, kako bi se diskriminacija na verskom osnovu mogla smanjiti, ovaj sagovornik je odgovorio: “Primenom zakona i da ljudi malo više slušaju prave informacije od medija. Neki novinari koji dolaze kod nas i na naše kongrese, odlaze oduševljeni, ali potom u novinama nema ništa o tome. Urednici im ne dozvoljavaju da pišu pozitivno o *izbrisano*, jer se to ne može prodati. Uveren sam da je to često tako. Kada dolaze sa TV stanica, isto su oduševljeni. Vide da deca sede i slušaju, da ima i Roma, svi se normalno ponašaju, a posle opet ništa. U Pirotu je jedna novinarka dobila otkaz zato što je pozitivno pisala o nama. Čak je neki profesor gimnazije rekao kako može pozitivno da piše, kada je sve strašno povezano sa njima. Isto je reagovao i predsednik opštine. Prijavili smo taj slučaj, ali je tužilaštvo u Pirotu odbilo da pokrene postupak protiv predsednika opštine i profesora gimnazije.”

Jedan od protestantskih starešina ovako je opisao neke karakteristike sadašnjeg verskog života u Srbiji: „Razbijanjem zgrade, pisanjem po štampi kojekakvih budalaština: da pijemo krv za vreme pričesti, da gasimo svetla, da imamo grupni seks, da smo zapadni špijuni, da radimo za CIA, da rovarimo ovde, da se drogiramo... Ne znam odakle ljudima takva mašta. Onda uključite TV i imate proslavu 800 godina nekog manastira, vidite sveštenika koji drži lobanju koja luči sveto miro, koje stružu i piju, i kažu kako je to „duhovna hrana“. Zamislite mene ili nekog iz ove branše da to radi. Mislim da bih završio na psihijatriji ili u zatvoru. I dan danas imamo problema, doduše manje, jer se ljudi bave nekim drugim problemima. Nekada je priča o sekti bila plasirana kada je bilo potrebno da se skrene pažnja sa ozbiljnih društvenih problema. Ako biste pravili analizu koliko nepravoslavnih protestantskih mlađih vernika u multinacionalnim zajednicama, mislim da nas ima ovde 10 000-15 000. Mi smo, kao, opasnost za društvo. Ako se neko plaši nas, onda se

plaši onih koji ne rade svoj posao kao duhovnici i veroučitelji, pa se plaše da ćemo mi nešto da preuzmemo. Vaspitajte ljude, a ne proganjajte neprijatelje! Stalno neko preti, radi nam o glavi, bela kuga, neće nas biti... Nema kraja populističkim pričama... Pojedinci su od nas bili i fizički prebijalni od strane članova svoje porodice da ne bi dolazili kod nas.“

Predstavnik jedne verske zajednice je rešenja u okviru sadašnjeg legalnog regulisanja verskog života u Srbiji ocenio kao štetne po svoju versku zajednicu: „Loše su se odrazila, izgubili smo prava i status koji smo imali na osnovu starih zakona iz 1953. i 1977. i neke po kojima smo ranije i bili registrovani od 1989... velika šteta, sad kažu da nismo više verska zajednica već udruženje građana i odbili su da nas upišu u Registar verskih zajednica, a u Ministarstvu za udruženja kažu da nismo udruženje već verska zajednica, pa nismo ni tamo registrovani! U banci kažu da, ako im ne donesemo hitno rešenje o registraciji, da će nam zatvoriti račun.“

Verska diskriminacija se nekada vidi kao generisana iz samih legalnih rešenja. U ovom smislu, kada je reč o legalnom okviru kojim se u Srbiji regulišu verska prava i slobode, Aleksandar Mitrović uočava ozbiljan raskorak između Ustava i Zakona o crkvama, „jer Ustav obećava i garantuje jedno, a Zakon govori nešto drugo. Moj utisak je da mi živimo u društvu koje je prilično šizofreno kada je u pitanju ova tema, jer sa jedne strane se priča jedno, a sa druge priča i radi drugo i samo se nastavlja agonija koja traje još od ukidanja zakona iz Brozovog vremena. On se sada čini daleko boljim za prava i položaj svih, ako ga uporedimo sa ovim konačno usvojenim Zakonom. Ne bih se čudio da i u pisanju usvojenog Zakona nisu učestvovali neki ljudi iz policije. Ono što je ružno je da stalno neko priča da mi živimo u otvorenom i demokratskom društvu koje uvažava razlike bilo koje vrste, a onda dobijete jedan zakon koji je veoma kontroverzan i koji u startu, u samom uvodu ističe 7 tzv. tradicionalnih crkava. Ja se često pitam: šta to treba mi da uradimo da bismo postali tradicionalna, istorijska crkva? Čovek je deo istorije čim se rodi. To su pojmovi kojima se vešto manipuliše, a da se niko ne pita: ko je to definisao, šta je tradicionalno a šta ne. Postoji ozbiljan sukob između Ustava i Zakona i ne znam da li će se iko ikad ozbiljno time pozabaviti. Sve je prepušteno NVO i nekim ljudima iz političkih krugova koji su lično zainteresovani za to. Oni malo pričaju o tome, mediji poklone pažnju tome, zatim se malo diskutuje pa zaboravi. Niko se više ne seća skupštinske rasprave kad se Zakon donosio – koliko more gluposti je izrečeno, ali i ozbiljnih izjava ljudi koji su i danas na vlasti, a i onda su to bili. Malo je falilo da se porazbija i spali sve što nije pravoslavno, rimokatoličko (mada je i tu bilo nategnuto)... Živimo u društvu koje definitivno nije građansko. Stalno se ponavlja da jeste,

da je odvojena crkva od države... ali mi smo vrlo pod uticajem mišljenja sveštenstva (konkretno SPC). Nedavno sam čuo da se dogodio prvi crkveni sud za civilna lica. Nije me to začudilo, ali je neprijatno da dolazi do sprega vlasti i crkve. Crkva može da se izjašnjava o društvenim stvarima, ali ne da imputira državi šta treba da radi.“

Mitrović smatra da Zakon o crkvama i verskim zajednicama „treba poništiti. Ako treba da se menja, onda u celosti treba da se menja. Mi ne treba uopšte da imamo taj Zakom, niti Ministarstvo vera. Jedan zakon treba da bude jednak za sve. Ako ja, kao svešteno lice, napravim zločin, on će se tretirati drugačije zato što sam svešteno lice??? To Zakon radi. Mislim da kriminalci treba da budu jednaki pred zakonom, i on treba da bude jednak za sve bez obzira na njihov status. Ja sam protiv Zakona, ali ako treba nešto da se menja, onda treba menjati ceo Zakon. Postoji preambula u tom zakonu, a to nije svojstveno za takvu vrstu zakona, gde se navode tradicionalno priznate crkve i verske zajednice. Brkaju se pojmovi: verske zajednice, konfesionalne zajednice, ne znate na šta se šta odnosi... Navodno, menjaće se 19. član – ići ćemo lagano u promene. Ne može se izmenom tog člana generalno ništa promeniti. Mi u društvu imamo problem mentalnog slopa razvijanog decenijama. Sve i da uradimo i savršeni zakon, mi i dalje imamo problem u javnosti. Ja kao pripadnik protestantske crkve mogu da imam uporište u tom zakonu, ali u javnom životu neću uživati tu privilegiju zato što je narod drilovan sve ovo vreme i ispirani su mozgovi. Ako se pojavite na javnom mestu i zapodenete razgovor o hrišćanstvu i veri, neko vas pita: Kome ti pripadaš (a najčešće to odmah pitaju čim pitaš nešto što je suštinski važno za hrišćanstvo, recimo Biblija)? Odmah pitaju u koju sektu ideš. Biblija je postala sinonim za sektaše! Da sam rekao: Idem na hodočašće – onda je sasvim druga reakcija. U javnosti imate problem: ljudi su vaspitani da razmišljanju na način: postoji jedna crkva a svi ostali su sekte.“

Sveštenik jedne druge protestantske crkve ocenjuje da Ustav Republike Srbije garantuje slobodu veroispovesti, dok Zakon o crkvama pravi razliku između jednakih (tradicionalnih) i malo manje jednakih (netradicionalnih). Čak i među tradicionalnim uočljiva je razlika između SPC i ostalih. Što se tiče Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, ovaj sagovornik smatra da je Pravilnik u nekim delovima kontradiktoran sa Zakonom: “Dok Zakon jasno definiše kako se dobija broj vernika potreban za registraciju, Pravilnik daje sasvim drugi broj koji odudara od regulative iz Zakona. Takođe Pravilnik propisuje da se verska zajednica ne mora registrovati, ali ne daje rešenje kako takva verska zajednica može administrativno da opšti s nadležnim organima ukoliko nema

PIB, matični broj i slično“ Ovaj informant je ukazao i na jednu od prednosti registracije prema Pravilniku: „Napokon smo dobili svoj PIB, matični broj itd.“ On na podelu na sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica i na ostale gleda kao na kršenje Ustava Republike Srbije koji kaže da su sve verske zajednice jednake.

Sveštenik RPC na sledeći način je komentarisao uticaj postojećih zakonskih i podzakonskih rešenja po njegovu versku zajednicu: „Ne možemo da funkcionišemo kao pravno lice i samim tim ne možemo ostvarivati osnovna prava. Šokantno je da nam nije dozvoljeno zidanje verskih objekata bez dozvole SPC, iz čega proizilazi da ustvari SPC ima veću moć od države jer njeni delovi (Eparhija Timočka i njen episkop Justin) određuju šta se u Istočnoj Srbiji može a šta ne. Mi delujemo kao čovek koji je rođen a nije upisan u matičnu knjigu rođenih i kakva prava on može da ostvari bez izvoda iz knjige rođenih, ni najosnovnija, ništa.“ Podelu na sedam „tradicionalnih crkava i verskih zajednica“ i na ostale ovaj sagovornik je propratio rečima: „Jedini komentar na ovu podelu je da to nije tačno. Rumunska pravoslavna crkva je takođe tradicionalna, ali joj se ovom podelom taj status ne priznaje, što znači da ko je u milosti Ministarstva vera može biti kandidat za tradicionalnost, a ko nije, on otpada, pa makar bio na ovim prostorima još iz prvih vekova hrišćanstva...“

Zamoljen da navede svoja iskustva sa verskom diskriminacijom, ovaj sveštenik je rekao: „Pozivi telefonom naših vernika i govorenje da ne daju priloge za našu crkvu jer ona nije priznata, uz predstavljanje da ih zove državna bezbednost. Izdavanje rešenja o rušenju, od strane negotinske inspekcije, svih naših zapisa (drvenih krstova) podignutih na privatnim imanjima. Otvorenim pretnjama da će im se dogoditi neko zlo ako zovu rumunskog-vlašskog sveštenika, na šta policija i nadležna Ministarstva (Ministarstvo za lokalnu samoupravu, čiji predsednik mesne zajednice iz *(prebrisan naziv mesta)* otvoreno preti paljenjem kuće ako zovu rumunskog sveštenika), ne reaguju iako su predate predstavke. Svi lokalni državni organi o nama šire negativnu atmosferu u smislu da će se desiti drugo Kosovo ako mi tražimo svoja prava i slične nebuloze koje normalno zastrašuju narod. Iz pravne službe Narodne kancelarije predsednika Srbije (kako su se predstavili, jedna veoma necivilizovana ženska osoba sa grubim i neprijatnim glasom) nam telefonski kažu, kao odgovor na naš dopis za pomoć, da smo mala verska zajednica pa nam je zato krivo i da stanje može da se popravi samo ako uputimo predloge za nove zakone koji treba tek da se usvoje, a da sada maltene trebamo da budemo zadovoljni što smo na slobodi jer smo prekršili više zakona izgradnjom crkve u Malajnici. Ima još more slučajeva ali za sada

toliko, uz zaključak: Na dobro se niko ne žali.“

Predstavnik RPC iz istočne Srbije, odnosno iz područja koje geografski ne potpada pod „organizacionu jednicu Rumunske Pravoslavne Crkve u Banatu“ koju je Ministarstvo vera registrovalo „u saglasju sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom“, na okruglom stolu sa predstavnicima verskih zajednica detaljno je opisao probleme svoje crkve u Srbiji van područja Banata. S obzirom da njegov iskaz otkriva neke paradigmatične mehanizme verske diskriminacije, potrebno je da, i pored toga što je dugačak, bude naveden u celini: „... ali koja ja to prava imam kad ne mogu da budem registrovan kao verska zajednica? Kako-tako funkcionišemo preko udruženja građana... Opštinski organ kaže, prema privremenoj opštinskoj odluci možete da sagradite objekat za ugostiteljstvo, zanatstvo i trgovinski objekat. Kažem, ništa od toga neće biti. E, onda ne može. E pa onda ajdemo ovako: pošto će to biti sedište udruženja građana, i vi znate da će to biti crkva u kojoj ćemo mi obavljati bogoslužjenja, pošto crkva treba da se životopiše, na kraju ajde da je definišemo kao atelje za slikanje ikona. To može! I onda su nam to odobrili, ali uslov je na putevima koji nisu asfaltirani da bude udaljeno od 1 do 3 m od ivice puta, jer su mi objasnili u opštinskom organu za građevinu da je to iz praktičnih razloga, da se ljudi ne bi maltretirali dok stignu do objekta nego da bude pored puta, kad smo mi na terenu videli da nam ne odgovara normalno neasfaltiran put, mi smo se uvukli na sredinu placu i to je predmet dopisa koje je Ministarstvo vera uputilo i patrijaršiji u Bukureštu između ostalog i svim zainteresovanim za to pitanje. I taj opštinski akt koji nam ne dozvoljava dalju gradnju koji je bio ispisan na 3-4 stranice kako smo odstupili od projekta - u samom zaključku se kaže da se dalja gradnja ne može dozvoliti zato što nismo ispoštovali distancu koja je veća od 3 metra od ivice puta. Pa su došli na lice mesta... Ja sam rekao: u redu, poklanjamo vam put i prvi stepenik od ulaza crkve (za put) da bude što bliže putu. Kaže, ali mi to ne možemo tek tako da primimo kao poklon. Jednostavno ne možete da nam ništa odradite. Vi ste rekli poslovni objekat, niste zatražili za crkvu. U redu, sad ćemo tražiti za crkvu. Rekli smo da je to udruženje građana koje nosi ime Pravoslavni Rumuni, ima ovlašćenje rumunske patrijaršije da želi da sagradi objekat Rumunske Pravoslavne Crkve.... I onda kaže: po zatraženom mišljenju Ministarstva vera Republike Srbije svojim dopisom da je osnovni preduslov za pokretanje procedura pribavljanje komunalnih i građevinskih dozvola za izgradnju verskog objekta, saglasnost centralnih crkvenih organa. Da imajući u vidu da se selo Malajnica nalazi u sastavu Timočke eparhije SPC, o izgradnji takvog objekta trebalo bi da se izjasni eparhijski upravni odbor Timočke eparhije, da je do sada

kao jedini organizacioni deo RPC da priznaju samo episkopiju i da Društvo za kulturu Rumuna-Vlaha Pravoslavni Rumuni iz Malajnice ne ispunjava uslove za podnošenje zahteva za upis u Registar crkava i verskih zajednica. To društvo nije ni tražilo upis, ono je registrovano kao udruženje građana... Još bih samo konkretno hteo da zaokružim ovu priču sa jednim procesom koji je vođen protiv mene u Opštinskom sudu u Negotinu, koji je potvrdio i Okružni sud, pošto kažem kada smo tražili prvu dozvolu za izgradnju crkve rok za odgovor je bio dve nedelje ili 30 dana, ne sećam se više, da dobijemo pozitivan ili negativan odgovor. Pošto od opštinskog organa nismo dobili nikakav odgovor, a i Ministarstvo vera, gospodin Milan Radulović, tadašnji ministar mi je jednom rekao u telefonskom razgovoru da, kao, nije problem građevinska dozvola jer vi niste urbanizovana zona, tako da evo i sami kažete 99% kuća nemaju dozvole i niko im ne traži, vi možete da gradite, ali to nije zakonski. Onda sam ja otišao u inspektorat u Negotinu i zapitao, šta ako ja sad želim u selu da sazidam garažu? Kaže, sazidaj bez problema! A rekao sam, dobro ako neko prijavi, pa vi dođete pa hoćete da porušite to, a on kaže, ma idi bre, zidaj slobodno, daj Bože da neko hoće da živi po selima, vidiš da nam omladina pobegla sva u inostranstvo. I onda ja normalno počnem da zidam, ali ne garažu, nego ono za šta sam zatražio dozvolu.“

Ovaj sveštenik RPC je u nastavku svog izlaganja obratio pažnju i na sledeće momente: “A nisam dobio odgovor, i kad smo završili crkvicu, onda dolazi inspekcija, popiše to, naloži rušenje. I ja odem kod načelnice za građevinu, a ona kaže: to je formalni postupak i sledi neka krivična prijava, međutim, pošto je to tamo u neurbanizovanoj zoni, to će izostati ovog puta. Međutim ne, ta rešenja su doneta, krivična prijava protiv mene je podneta i imao sam jedan istorijski proces, da tako kažem, bio je preko godinu dana možda.... ako piše tamo u presudi, pošto nisam imao nikakva krivična dela do sad i probleme sa pravosuđem, blažom kaznom osudio, zatvor dva meseca, uslovno na godinu dana. Ja odem sa presudom kod nekih tamo opštinskih organa. Oni kažu, pa ovo, da si sagradio kuću na Đerdapskoj brani pa bi možda bio osuđen sa zatvorom, a ne za tamo u Malajnici, ovo ti je čisto politički. Između ostalog, kažem, žao mi je što moram da konstatujem, ali to je činjenica, inspektor koji je prisustvovao sastanku je bio na sastanku sa predsednicom opštine na kome je insistirao da se održi taj sastanak, episkop Justin, inače timočki episkop SPC, i koji je rekao da ta crkva treba da bude sravnjena sa lica zemlje. I onda su oni na osnovu toga postupili.”

Jedan sagovornik je na sledeći način izrazio svoje iskustvo verske diskriminacije: “Kao neko ko je u *ostalima*, osećam se kao građanin drugog reda. Znam da moja deca nemaju pravo na veronauku kad budu išli u školu, i

da će ići na građansko vaspitanje, pošto ne želim da idu na veronauku drugih verskih zajednica. Osećam se izuzetno diskriminisanim i mislim da je to kršenje i Zakona o školstvu i Ustava i svih mogućih propisa, pošto i Zakon o školstvu garantuje ravnopravnost svih građana, znači i ja sam sam definitivno neravnopravan i mi kao verska zajednica. Ima toga i u medijima, i tokom npr. čestitanja Vaskrsa: uvek su glavni akteri sedam tradicionalnih, a mi kao da ne postojimo, kao da nemamo neku tradiciju. S druge strane, nismo toliko drastično pogođeni kao Baptistička crkva, kojoj su sva prava oduzeta, čak i ona koja su data ranijim zakonima iz 1930-ih godina. Upoređujući nas sa drugim verskim zajednicama, zaključujem da su oni mnogo gore prošli od nas, ali definitivno osećam diskriminaciju. Pitanje je i naših vernika koji su u zatorima, sve je otežano... Problem je i administracija u Ministarstvu vera: ako se bilo šta radi, bez 3-4 meseca čekanja nema ništa. Najjednostavnija promena u dokumentima je ogromna glavobolja. Kada smo menjali predstavnika naše verske zajednice, za to je bilo potrebno 3 ili 4 meseca. Kao posledica ovog zakona postoji dublje raslojavanje među protestantima na privilegovane i one koji nemaju privilegije. Npr. u Evanđeoskim savezima širom Evrope predstavnici su svih protestantskih crkava, a možda su najzastupljeniji evangelici. (...) Srbiji, i nekim okolnim zemljama, gde oni nisu deo saveza, zato što su privilegovani od strane države. Ono što mene sada direktno dotiče, pošto mi dete polazi u školu, jeste pitanje veronauke, gde smo uskraćeni. Što se tiče nekih ranijih oblika diskriminacije, vređanja i napada u medijima, mnogo smo manje ugroženi i uglavnom je to prestalo. Postoji neka "blaga diskriminacija" što se tiče naših vernika na poslu, ali to je više mobing, pa je teško definisati i preduzeti neki korak. Najizrazitiji problemi su u vezi veronauke."

Predstavnik jedne druge protestantske crkve je na sledeći način na okruglom stolu opisao probleme vezane za versku nastavu u državnim školama: "Posebno bih se osvrnuo na obrazovanje i probleme koje mladi predstavnici verskih zajednica imaju u školama. Pored toga što ne mogu da imaju versku nastavu u školama koje pohađaju često su žrtve neinformisanosti njihovih nastavnika, razrednih starešina i direktora škole o pripadnosti verskoj zajednici, tako da ja često čujem da direktori pozivaju roditelje na razgovore zato što su uznemireni, uplašeni za ostatak društva u odeljenju, zato što su čuli preko nekoga da njihovo dete ide u tu i tu sektu i to strašno deluje na njih, oni se zatvaraju, mislim da trpe tu vrstu diskriminacije da Ministarstvo vera i mediji ne rade ništa na tome da ljudi znaju više o verskim zajednicama, uključujući direktore, ja mislim da je dužnost direktora škole da bude upoznat sa verskim zajednicama, da očekuje da među njihovih stotinak

učenika možda postoje članovi različitih veroispovesti i da budu spremni da znaju više o tome, a mislim da često ljudi na takvim pozicijama nemaju osećaja.”

Na vezu između problema sa registracijom i verske diskriminacije, kao i na to da samo registrovanje ne znači uklanjanje diskriminacije za netradicionalne verske zajednice, ukazao je starešina jedne protestantske crkve: “Moji momci su bili zlostavljani, svi mladi koji su bili deo naše hrišćanske zajednice su doživeli mnoštvo neprijatnosti. Jedan od razloga je bio taj da se upišem u registar da bi izborili se za neku ravnopravnost. Dve godine ja ne vidim neku ravnopravnost, čak vidim diskriminaciju u svemu tome i ne vidim svrhu te registracije, osim što eto tako mogu da se pohvalim tu i tamo svojim prijateljima – evo mi smo registrovana verska zajednica.”

Ne samo što registrovanje verske zajednice ne podrazumeva prestanak njene diskriminacije, nego ni zakonom priznat “tradicionalni” karakter neke verske zajednice ne znači nužno njenu ravnopravnost: Biti tradicionalan ne znači da ste jednaki sa drugim tradicionalnim crkvama, kaže Draško Đenović. Postoje neki koji su malo tradicionalniji od nekih drugih ili su malo jednakiji od nekih drugih i npr. za mene je malo čudan podatak da penzijsko i zdravstveno nije pokriveno samo za jednog jedinog rabina kojeg naša država ima. Na pitanje Ministarstvu vera, zašto Jevreji nisu u istoj grupi, dat je odgovor - pa nikad nisu tražili, nikad nisu podneli molbu da rabinu budu plaćeni porezi i doprinosi za penziju, pojašnjava Draško Đenović.

Zakonom o crkvama nisu zadovoljni ni svi stručnjaci povezani sa tradicionalnim crkvama. Jedan od advokata iz SPC je govoreći o položaju pravoslavnih sveštenika primetio: “On je deo crkve i on nije u radnom odnosu sa crkvom u smislu da ostvaruje radno pravo, on samo ostvaruje penzijsko i invalidsko osiguranje i to po sili zakona zato što je mimo volje i tradicionanih i netradicionalnih tako donet zakon u Ministarstvu finansija pa su doprinosi tretiraju kao doprinosi i onda se sveštenik oporezuje, dobija rešenje i odma idu, njega plene po selima zato što im je lepo. O tom kršenju verskih prava i sloboda na žalost niko ne vodi danas računa, a to je po meni mnogo važnije nego neke stvari koje nam isplivaju kao prioritete. Posebno je pitanje kako ti sveštenici ostvaruju prava iz penzijsko - invalidskog osiguranja. Koji je sveštenik kada otišao na bolovanje, kada je otišao u invalidsku penziju, da li je neki sveštenik iz pravoslavne ili Rimokatoličke crkve ili bilo koje dobio banjsko lečenje? Koliku penziju imaju danas sveštenici SPC, 7000-8000 din.”

Na okruglom stolu koji je CRCDD održao sa predstavnicima verskih zajednica, predstavnik IZuS efendija Plojović je izjavio: „Mi smo kao islamska zajednica, koja je svrstana u tradicionalne verske zajednice, mnogo

puta do sada se imali prilike uveriti, odnosno na svojoj koži osetiti šta znači raskorak između norme i prakse, tako da smo osetili i još uvek osećamo brojne primere neravnopravnosti, bilo da se radi o pitanju vraćanja imovine, izvođenja verske nastave, zaštiti određenih prava, pomoći u izmirivanju penzijskog i zdravstvenog osiguranja, ili nekim drugim materijalnim oblicima pomaganja verskih zajednica od strane nadležnih ministarstava... Dakle, mi smo imali priliku da Ministarstvo, odnosno ministar vera određuje koja je islamska zajednica tradicionalna, koji je oblik organizacije veći u odnosu na drugi, koja islamska zajednica zaslužuje da bude podržana, odnosno koji njen poglavar treba da bude sleđen od strane pripadnika islama, međutim činjenica je da su te sve stvari pozitivno uticale: što su predstavnici vlasti više nasrtali na islamsku zajednicu, to je ljudima otvorilo oči tj. postajalo je jasnije da se radi o jednom napadu koji nema za cilj da reši problem, nego ima za cilj da uveća probleme, odnosno da skloni sa javne scene i rukovodećih pozicija u Islamskoj zajednici one koji su “pretnja po bezbednost države”, odnosno smetnja onima koji je predstavljaju u realizaciji nekih svojih ličnih interesa.³¹

Drugi oblik diskriminacije islamske zajednice, vezan za primenu Zakona o povraćaju crkvene imovine, opisao je efendija Tandir: „Želim samo da istaknem problem finansiranja koji je itekako izražen u Srbiji, što se tiče islamske zajednice, pogotovu u mestu iz kojeg ja dolazim, a to je Prijepolje, gde imamo školski primer diskriminacije, određene verske zajednice dobijaju ogromne svote novca, dok islamska zajednica apsolutno ne može da dobije ni jedan posto tog novca. I drugi primer kada, sada je u toku proces povraćaja imovine vjerskim zajednicama – mi u islamskoj zajednici, da bi u agenciji za restituciju mogli da apliciramo moramo da dostavimo određenu dokumentaciju, između ostalog, rešenja i odluke na osnovu kojih je lokalna samouprava oduzimala imovinu od islamske zajednice. U opštini, u lokalnoj samoupravi, nailazimo na jedan zid tj. nesarađnju i ukoliko lokalna samouprava nam ne izađe u susret, mi ne možemo da dobijemo potrebna dokumenta.“

U vezi sa problemima povraćaja imovine vjerskim zajednicama efendija Plojović predstavnik Islamske zajednice u Srbiji je naveo: „Mi u Pazaru imamo jedan klasičan primer neravnopravnosti crkava i vjerskih zajednica pred nadležnim organima države, gde se hotel Sopoćani daje SPC, a nikada nije bio njihov. A islamskoj zajednici se ne vraća, već se želi oduzeti ono što je njeno, kao što je slučaj sa zgradom Islamskih ustanova, u kojoj

31 CRCD je na okrugli sto pozvao i Islamsku zajednicu Srbije (IZS), čiji su službenici potvrdili da su dobili poziv, ali se njen predstavnik javio tek posle održavanja okruglog stola sa vjerskim zajednicama 23. septembra 2009.

je smešten Fakultet za islamske studije, koja nije izuzeta iz privatizacije od strane Agencije za privatizaciju, a postoji jasna zakonska regulativa da se ono što je predmet vraćanja vjerskim zajednicama mora izuzeti iz privatizacije, to jest ne može prodavati. Isti je slučaj i sa Novopazarskom Banjom, koja je predmet prodaje, uprkos našem traženju da se njena prodaja zaustavi. I mnogo drugih objekata u Novom Pazaru i u drugim gradovima je prodato... kako smo mi zadovoljni sa podelom gde SPC uzima 2/3 kolača a mi svi ostali delimo ono što nam je ostalo. Zapravo delimo mrvice i jedemo ono što nam je dato na slamčicu. Ja kažem to je kršenje ljudskih i verskih prava, prevashodno verskih prava.“

Staša Zajović iz Žena u crnom je povodom različitog državnog pristupa (ne)finansiranju tradicionalnih i netradicionalnih verskih zajednica iznela svoje mišljenje: „Način finansiranja verskih zajednica u ovoj državi jeste jedna od tema kojom mi treba da se bavimo. Recimo, ako mi vidimo, ja se slažem da je tu država odgovorna i ja nemam broja citata o sinergiji i pozivanja crkve i države na sinergiju. Ja samo hoću da pitam kako se u Nemačkoj finansiraju – preko crkvenog poreza u većini. E, to je sasvim druga stvar. Onda, ako je crkveni porez, onda ja nemam šta da se tu uplićem.“

Neki komentatori, poput Draška Đenovića, neposredno posmatraju problem verskih incidenata u kontekstu verske diskriminacije. Đenović u tom smislu kaže: „Broj incidenata se u Srbiji smanjio samo je pitanje kolika je njihova jačina, da li to što više nema pet nego tri razbijena prozora puno znači, ako znamo da postoji tzv. tiha diskriminacija, pa recimo da pripadnik male verske zajednice ima manje šanse da dobije starateljstvo nad detetom u odnosu na bračnog druga koji je pripadnik većinske... Prema tome, već vidimo neku tihu diskriminaciju koju je jako teško dokazati, jer će razni centri za socijalni rad, sudovi i ostalo reći da je nešto u najboljem interesu deteta, bez ikakvog objašnjenja.“

Treba imati u vidu da evidencija prikupljena preko *press clippinga*, intervjua, *mail* ankete i okruglih stolova ne sadrži sve slučajeve verske diskriminacije. Kao što je Draško Đenović primetio u diskusiji na okruglom stolu: “Kao novinar susreo sam se sa jednom drugom činjenicom, a to je da verske zajednice veoma često ne saopštavaju svoje probleme. Kada pišem godišnji izveštaj, priznajem da imam poprilično problema da sakupim, jer često verske zajednice se plaše da se zamere organima, da li je to možda lokalna policija, da li su to državni organi, da li je to Ministarstvo vera. Tu često dolazimo u situaciju da upravo oni koji su dobili registraciju kao netradicionalni pokušavaju da na taj način dokažu svoju lojalnost, ako tako mogu reći, Ministarstvu vera, i da često ne saopštavaju svoje probleme koji postoje.”

Diskriminacija od strane organa uprave i njihovih predstavnika

Primenom loših sistemskih rešenja iz Zakona o crkvama, verska diskriminacija se multiplikuje kroz druge zakone. Sistemsko reprodukovanje nejednakog pristupa organa vlasti verskim zajednicama nastavilo se tokom leta 2009. i u rešenjima u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Naime, ovaj Zakon, usvojen 31. avgusta 2009, predvideo je kao ključnu ustanovu u obrazovanju Nacionalni prosvetni savet, sastavljen od 43 člana. Zakon sadrži dve diskriminatorne odredbe, jer predviđa da se jedan član NPS bira iz reda Srpske pravoslavne crkve, sa liste kandidata koju podnosi ova crkva, a da se još jedan član NPS bira, iz reda tradicionalnih crkava i verskih zajednica, osim Srpske pravoslavne crkve, sa liste kandidata koju zajednički podnose ove crkve i verske zajednice. Preostalih približno 170 postojećih crkava i verskih zajednica koje deluju u Srbiji su na taj način onemogućene da učestvuju u radu NPS, ključnog tela u oblasti obrazovanja. To ne samo što neposredno protivureči principima OEBS-a iz Toleda o pluralnosti u verskim nastavnim programima, nego je realno očekivati da će imati ozbiljne posledice po sadržaj verske nastave u državnim školama i po unapređenje verske tolerancije u Srbiji.

Ključni dokument koji reguliše registraciju verskih zajednica, Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, nastavio je da reprodukuje sistemsku diskriminaciju. Dušan Beređi iz Protestantske hrišćanske zajednice kao osnovnu manu Pravilnika navodi njegovu nejasnost. Beređi navodi da je prilikom podnošenja zahteva za registraciju njegove verske zajednice predstavljalo problem zbog koga je jednom bio upućen zahtev za dopunu zahteva, to "što tamo piše da treba da se navedu organizacije kojima smo osnivači i pokrovitelji, a da nisu jasno razdvojene te dve kategorije." Beređi ovome dodaje: "Takođe, traženi su od mene neki dokumenti koji se nigde ne navode, kao što je Statut iz 1991. godine, registracija iz 1991... Dakle, mislim da je krajnje nejasan, i za nekoga ko želi da registruje versku zajednicu uopšte nije od pomoći ili može krajnje proizvoljno da se tumači. Mislim da bi trebalo jasnije i konkretno da budu

navedeni dokumenti koji su potrebni, u spisku. Takođe, tražili su od nas da im dostavimo dokumente o centrali naše verske zajednice u inostranstvu. To nigde ne piše, ali traženo je, i skoro bih rekao da je bilo presudno, što delimično mogu da zaključim i iz Rešenja. Ako bismo primenjivali taj Pravilnik, tj. ako se na osnovu njega podnose dokumenta za registraciju, onda bi svakako trebao biti jasniji. Glavna kritika prilikom naše registracije je bila da su dokumenti neuredni, ali bez merila na osnovu koga bismo mi zaključili da su neuredni.”

Predstavnik jedne druge verske zajednice je na opštije pitanje o iskustvima vezanim za Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica rekao: “Pravilnik nas se doticao samo jednim detaljom u pozitivnom smislu, a to je da se priznaje ranija prijava. Tako se ne gubi status koji je ranije postojao i omogućava nekakvo funkcionisanje, doduše sa problemima jer ne postoji registracija po novom Zakonu. Ipak se možemo pozivati na odredbu u Pravilniku u nekoj komunikaciji sa institucijama i to nam je koristilo u više navrata. Pre nekih godinu i po dana smo na naš zahtev dobili od Ministarstva vera potvrdu da nismo registrovani po novom Zakonu, ali smo legalna verska organizacija na temelju prijave iz 1953. i 1977. godine. Taj dokument smo koristili da odgovorimo na zahtev banke za potvrdu statusnog pitanja, ali ga koristimo i da na drugim mestima rešavamo neke druge poslove. Doduše, neko to priznaje, a neko posmatra sa dozom sumnje, pošto u prvom delu tog akta piše da nismo registrovani po novom Zakonu, ali smo legalna organizacija na temelju prijave iz 1977. Na kraju su ipak svi prihvatili taj dokument.” Ovaj sagovornik je upozorio na drugi problem, povezan sa prethodnim: “Kada smo od Ministarstva vera tražili potvrdu promene sedišta, koja je inače izvršena još 1995. godine, radi upisa nekretnina, dobili smo odgovor da se takva uverenja ili potvrde mogu izdati samo registrovanim organizacijama po novom Zakonu. U konkretnom slučaju, sudija koji odlučuje o promeni uknjižbe nepokretnosti ne može da izvrši tu promenu, zato što nema adekvatan dokaz od nadležnog organa, odnosno Ministarstva vera. Mi smo reklamirali na nekim mestima da postoji i takva problematika. Dakle, polako se javljaju problemi koji su u vezi sa tim da li ste registrovani ili niste.” Uopšte je zanimljivo da neki sagovornici primećuju da neka druga zakonska i podzakonska rešenja stvaraju više štete od Pravilnika. Na primer: “Neki propisi u povezanosti sa tim Zakonom dozvoljavaju oslobađanje od poreza na imovinu ili PDV-a registrovanih verskih zajednica. U prvo vreme su bile oslobođene samo tradicionalne, pa je prošireno i na registrovane verske zajednice (Zakon o izmenama i dopunama zakona o PDV-u i zakona o poreza na imovinu više ne pominje razliku između

tradicionalnih i ostalih verskih zajednica koje su registrovane). One su čak dobile pravo na povraćaj PDV-a počev od 1. januara 2005. godine. Mi smo tu oštećeni zato što ne možemo podneti nikakav zahtev za povraćaj PDV-a, niti da se ne nastavi sa njegovim naplaćivanjem u nekim segmentima kada su u pitanju verski poslovi, kao na primer uvoz naših publikacija. Moramo tako da platimo carinu i PDV za publikacije koje dobijemo od naše Zajednice. Svakog meseca to je prilična svota novca.”

Aleksandar Mitrović ukazuje na sledeće posledice primene diskriminatornih rešenja: “Znam kolege koji su stajali u redu za registraciju. Ja pripadam grupi koja pokušava da iscrpi sve moguće pravne institucije: tužili smo, iskoristićemo sve moguće pravne resurse da se izborimo za bolji status, odnosno ukidanje Zakona, mada je to trenutno prosto neverovatno. Zašto bi neko ko je postojao 100 godina morao sada, za razliku od onih 7, da priprema spisak, potpise, JMBG....? To je ponižavajuće. Praktično, on pravno postoji od tada – nema ništa od njegovih 100 godina. Mislim da svi oni koji su postojali kao zajednice na ovim prostorima nemaju razloga da opet staju u red za registraciju. Mislim da trebaju imati isti status kao SPC, RKC, koji su lišeni tog ponižavanja. To treba menjati ako već ne možemo ukinuti i menjati u celosti Zakon. Postojimo, pa dajte izdajte neko rešenje o tome! Nedemokratski i nefer je da 100 ljudi treba za registraciju. Zamislite: vi ste došli ovde i širite neku versku ideju, i ima vas 95, ili 99: vi ste u ilegali. Ne znam kako će Zakon regulisati te grupe. Šta ako vaša vera nalaže da ne smete biti veći od 50? Priča o broju je apsurd. Ja mogu da budem sam sa ženom i prijateljem, i možemo da se familijarno ispotpisujemo, ali drugi ne. Šta ćemo, ako sa tog spiska u narednih 10 godina njih 7, 8, 10 umre? Da li to ima pravnu težinu? U startu je ponižavajuće da vi od nekog očekujete određenu brojnost. Ustav kaže da je vera privatna stvar pojedinca, a crkva odvojena od države. Ja mogu da se izjašnjavam kao vernik i ne moram, mogu da ti kažem šta verujem i ne moram. Ovaj Zakon to radi: ti moraš da kažeš gde pripadaš, i to je protivustavno.”

Upitan da prokomentariše eventualne koristi ostvarene donošenjem i primenom Zakona, Mitrović je odgovorio: “Koristi nema. Ima više štete. Imamo sada problem: hoćemo da prijavimo radnika u crkvi i pošaljemo ga da obavi sve što treba. Kad ode u Socijalno, oni mu traže registraciju po novom Zakonu. Prvo što urade je da izvuku spisak tradicionalnih crkva i verskih zajednica. Traže rešenje o registraciji. Šta ćemo ako nećemo da se registrujemo? Rečeno nam je da verske zajednice koje ne žele da se registruju po starom Zakonu to ne moraju. One postoje po starom zakonu. Možda će biti problema kod javnih skupova – ljudi traže registracioni list. Postoji dakle

prikriiveni pritisak kroz ovo, zakonski, ali i politički: neki ljudi su deo neke partije pa proveravaju sa svojim nadređenima da li da daju ili ne daju. Mi smo na to naučili. Od 1991. do danas, verske zajednice ovog profila su pretrpele užasno progonstvo u svakom pogledu. Zakon je samo verifikovao da se pravno i dalje gonimo. Ima dosta zajednica koje nisu mogle da se registruju jer je neko već prijavljen sa jednom ili više istih reči u svom imenu. Vi morate da idete kod tog nekog i da se registruje kod njega, iako se ti sa njim ne slažeš, ali zbog termina je problem. Svaka hrišćanska zajednica će u svom imenu imati predznak: Hristov, hrišćanska, crkva.... Neće se prijaviti kao sekta! Kako će se prijaviti ako Zakon kaže: ne može se prijaviti pod istim imenom... To je šteta za društvo (...) U startu je to podela na vernike prvog, drugog i trećeg reda. Ja sam manje vernik od onog koji je Zakonom istaknut kao tradicionalni!”

Predstavnik jedne druge neregistrovane verske zajednice imao je sledeći komentar: “Tradicionalne crkve definitivno po meni imaju istorijsko pravo da budu prepoznate u zakonu i drzavi i mogu imati neki specijalan tretman u smislu povoljnosti od države, to je stvar vlade. Ono što nije u redu, to je osporiti pravo na postojanje i pravnu registraciju i egzistenciju drugim malim verskim zajednicama koje nemaju takvu istorijsku ulogu ali imaju članove koji žele da pripadaju takvim zajednicama. Hinduizam, usput, čiji smo mi integralni deo je možda u svetu najstarija religija. U Srbiji kažu da je to samo udruženje građana! To je skandalozan stav! Verska sloboda je ustavno pravo, zar ne, ili je to samo mrtvo slovo na papiru (...) Medijska kampanja protiv malih verskih zajednica je vođena decenijama. Pravo na registraciju i pravno postojanje je osporeno novim zakonom.”

Sveštenik jedne nepriznate crkve na sledeći način je prokomentarisao Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica: “Ukoliko se nađete u njemu i nije loš, ali i on kao i Zakon previše traži odobrenje od jakih verskih zajednica.”

Dane Vidović iz Baptističke crkve na sledeći način je ocenio sadržaj i funkciju Pravilnika: “Taj Pravilnik je možda najsmušniji pravni dokument. Zakonodavac zna da je napravio loš Zakon, pa sada ide korak dalje i pravi još jedan pravni akt koji treba da opravda propuste u Zakonu nekim dodatnim, pravnički praznim formulacijama. Sada imamo Zakon, koji kaže da trebate da se registrujete, i to svako u svojoj kategoriji; onda nastupa Pravilnik, koji (da bi izbegao kategorizaciju, jer je diskriminatorna) kaže da ne morate da se registrujete. Naravno, tadašnji ministar Radulović i njegovi saradnici bili su svesni da su napravili zakon koji neće proći kod međunarodne zajednice i onda im je bilo potrebno neko obrazloženje po

kome oni ne vrše diskriminaciju, jer verskim zajednicama daju mogućnost da postoje i neregistrovane. To je čista prevara i zamka, zato što kada se ne registrujete po njihovom Zakonu, vi nigde ne možete dobiti nikakav dokument. Ne postoji institucija koja će vam izdati dokument o onoj staroj registraciji. Crkva koja nema taj izvod, koja ga nije tada dobila, ne može više da ga dobije i ne može da potvrdi svoj pravni identitet i kontinuitet. Većina crkava nema taj stari prijavni dokument, jer ga ranije niko nije ni tražio. I mi smo ga dobili slučajno 1998. godine, kada je crkva kupovala automobil po zakonu koji je tada dozvoljavao verskim službenicima uvoz automobila. Dakle, taj Pravilnik je nastavak i obrazloženje nečega što je inače loše napravljeno i što je još lošije obrazloženo i primenjeno. U Pravilniku je nabrojano sve što treba da pribavi jedna crkva (“konfesionalna zajednica”) da bi se registrovala. Međutim, znam niz verskih zajednica, koje su sve to pribavile i ispunile, nadajući se da će tako regulisati svoj položaj, i na kraju se registrovale, shvatile su da to ništa ne važi, jer kad otvore bilo koji drugi zakon, čiji se pojedini članovi odnose na pitanja verskih zajednica, shvate da oni prava nemaju (za razliku od privilegovanih koji ih imaju). U svim drugim zakonima u zagradi piše ko ima sva prava. Registracija očigledno služi samo za to da se olakša posao tajnoj policiji, time što će im predstavnici jedne verske zajednice sami pribaviti sto potpisa i ostalih ličnih podataka, pa njihovi agenti neće morati da se maltretiraju sedeći svake nedelje u nekoj drugoj verskoj zajednici da bi prikupili te iste podatke. Neko vreme (nakon izglasavanja ovog zakona), gotovo svake nedelje, na bogoslužjenja su nam dolazili neki novi “zainteresovani posetioci”, koji su poslani da prislušuju, propitkuju, itd; verovatno zato što k nama povremeno dolaze i stranci, ali i da bi kontrolisali naše finansijsko stanje. Najčešće su veoma loše pripremljeni, i ne znaju ni najosnovnije stvari o crkvama koje špijuniraju.”

Vidović je u svom komentaru izneo i sledeće: “Ministar Radulović je imao ideju da se jednim udarcem reši i baptista i pentakostalaca (tj. Protestantsko evanđeoske crkve; a i nekih drugih). Pošto svi pentakostanci imaju u nazivu reč *evanđeoski*, on je odlučio da to reši tako što će jednom bivšem pentekostalcu (inače svom istomišljeniku) praktično pokloniti dotle nepostojeću crkvu i udruženje, koji će u naslovu imati reč *evanđeoski*, tako da ni jedna druga evanđeoska crkva, čak ako bi i htela, po njegovom zakonu ne bi više mogla da se registruje, Zauzvrat, vođa te nove crkve će agitovati među ostali crkvama da se registruju po ovom zakonu. Slično je postupio i s baptistima, čiji slučaj je hteo da reši pomoću jedne baptističke grupe koja dotle nije bila registrovana po ranijem Zakonu o pravnom položaju verskih zajednica, nego po Zakonu o udruženjima građana. Po razgovoru ministarstva

i oni su se registrovali kao novi, samostalni baptistički savez. I tu je bila ideja da se onoj glavnini baptista, koja je oduvek bila registrovana kao crkva, čak i ako bi hteli da se registruju po ovom zakonu, to spreči, jer po njemu ne mogu da se registruju dve crkve, koje u nazivu imaju reč *baptist*”

Draško Đenović iz Foruma 18 na sledeći način je izložio svoje viđenje razlika između ustavnih rešenja i rešenja u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama i u Pravilniku: “Ustav garantuje prava svima, Zakon o crkvama i verskim zajednicama zahteva registraciju, a Pravilnik o vođenju registra crkava i verskih zajednica kaže da se crkve i verske zajednice ne moraju registrovati. Problem jeste da oni koji se ne registruju mogu kasnije da imaju probleme. Finansijski zakoni, na primer, zahtevaju da sva pravna lica svakih nekoliko meseci dostave banci potvrdu o registraciji, kako bi se videlo da i dalje postoje (taj interval se, u zavisnosti od banke, kreće od par meseci do dve godine). Početkom ove godine takva rešenja su banke tražile od zajednice Hari Krišna i Hristove crkve u Beogradu. Ova situacija se još nikako nije razrešila. Doduše, banke imaju dosta razumevanja poučene iskustvom od prošle i preprošle godine. Ministarstvo vera je tada (2007. i 2008. godine) činilo akt dobre volje i na osnovu nepostojeće pravne regulative slalo dopise (u pitanju nije nikakav pravni akt) u kojima je stajalo da dotična verska zajednica, po postojećem zakonu, nije u obavezi da se registruje i da njena ranija prijava u SUP-u jeste i dalje važeća, te se mole oni, kojima je takvo rešenje potrebno, da prihvate to kao dokaz da ta zajednica i dalje postoji. Takvo rešenje je dobila Protestantska evanđeoska crkva iz Leskovca. Taj akt, koji nije pravi akt, izdavan je tako da se može koristiti za više namena, za sve i svašta. One crkve, koje su zbog raznih potreba tražile takav akt, dobijale su ga i zatim su ga bez većih problema i koristile. Ministarstvo vera je tako ipak pokazalo dobru volju, a zainteresovane strane nisu oko toga postavljale mnogo pitanja. Znači, Zakon propisuje da se svi trebaju registrovati. Pravilnik je u suprotnosti sa zakonom, barem prema izjavi gospodina Novakovića i to zato što je pravilnik pisao gospodin Radulović lično, ne pitajući nijednog pravnika. Kao profesor srednjovekovne književnosti je sebi dao tu poetsku slobodu. Tako je moguće i da se pod SPC podrazumeva i Vikarijat Rumunske pravoslavne crkve, što je dokaz o njegovom razumevanju prava.”

U vezi sa podelom verskih zajednica na tradicionalne i one koje to nisu, Dane Vidović je na okruglom stolu primetio: “Želim da se osvrnem na nekoliko nedostataka ovog zakona, pre svega na proglašavanje tradicionalnosti za pravnu kategoriju.... Pitam se koliko je potrebno da jedna verska zajednica bude stara da bi bila proglašena tradicionalnom. Baptistička crkva je pre dva meseca proslavila 400 godina od svog postojanja. Da li je to dovoljno? Zakon

kaže da nije. Zakon nas nije uopšte tretirao, a pogotovu ne kao tradicionalnu versku zajednicu. Uvođenjem tradicionalnosti kao nekog pravnog kvaliteta došlo se do potpune diskriminacije: tradicionalni su ravnopravni, a oni drugi nisu ravnopravni, i njihova prava nisu zagarantovana... Znači, tradicionalnost je presudna stvar u ovom zakonu. Onda je trebalo odmah reći: ovaj zakon se pravi za tradicionalne crkve koje imaju sva prava...“

Pod dele crkava na tradicionalne i netradicionalne ima svoje brojne i značajne posledice. Centar za razvoj civilnog društva (CRCD) obratio se 1. avgusta 2009. ombudsmanu AP Vojvodine sa predstavkom u kojoj traži da se inicira postupak za poništenje konkursa Pokrajinskog sekretarijata za nacionalne manjine od 20. jula 2009. za dodelu sredstava crkvama i verskim zajednicama koje deluju na teritoriji AP Vojvodine, zbog verske diskriminacije. CRCD je zatražio pre svega da se promene propozicije konkursa tako što će se omogućiti konkurisanje i “netradicionalnim” crkvama i verskim zajednicama. Propozicije konkursa krše odredbu iz st. 1. čl. 6 Zakona o crkvama i verskim zajednicama (u daljem tekstu: Zakon o crkvama), koji crkvama i verskim zajednicama jemči nezavisnost od države i jednakost pred zakonom. Propozicije konkursa takođe krše član 6 Zakona o zabrani diskriminacije, kojim se utvrđuje da neposredna diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva (...) bilo kojim aktom, radnjom ili propuštanjem, stavljaju ili su stavljani u nepovoljniji položaj, ili bi mogli biti stavljani u nepovoljniji položaj.

Propozicije konkursa uz “tradicionalne” verske zajednice kao prihvatljive aplikante vide i RPC i (rusinsku) Grkokatoličku crkvu. Imajući u vidu tesnu povezanost ostvarivanja prava verskih i nacionalnih manjina, Izvršno veće Vojvodine davno je tražilo da se one uvrste u spisak “tradicionalnih” crkava, što su beogradske vlasti ignorisale. Pokrajinski sekretarijat postupa prema odluci Izvršnog Veća³² od 31. 12. 2007. i ona sadrži spisak devet mogućih korisnika budžetskih sredstava. Ona nalaže i da se “prilikom globalne raspodele predviđenih sredstava, između pojedinačnih tradicionalnih konfesija prevashodno vodi računa o broju vernika i verskih objekata”. Podatke o broju vernika ne zna niko, pa Veće verovatno oponaša Vladu Srbije, koja neobavezno konfesionalno opredeljenje građana izraženo na popisu stanovništva izjednačava sa izjašnjavanjem o veri u onostrano.

Poznato je da je položaj manjina u Vojvodini drastično bolji nego u ostalom delu Srbije. Zbog čega Sekretarijat i Veće sprovode versku diskriminaciju? Oni ne pretenduju na uređivanje “verskog sistema”, niti na

32 Službeni list APV br. 21.

ekspertizu u “duhovnim pitanjima”, kao što je slučaj sa Ministarstvom vera. “Pajtićevo” Veće i “Korhecov” Sekretarijat u celini uzev rade veoma dobro, što znači da se od njih mora tražiti maksimum, a utoliko pre izbegavanje bilo kakvog diskriminatoriskog delovanja.

Nezadovoljstvo načinom registracije verskih zajednica postoji i u pravoslavnoj crkvi. Na okruglom stolu se moglo čuti: “Radi informisanja, bilo je da vam kažem, bilo je što kaže gos-n Ilić, bilo je nedoumica (...) SPC nije registrovana, registrovana je Patrijaršija i registrovane su eparhije jednostranim aktom po tom Pravilniku koji nije bio baš savršen od strane Ministra, a posebno je nasrtaj na kanone, na zakonska prava došao od strane države prošle godine, kada je pokušala da nam uređuje kod smene živog patrijarha. S tim da je potpuno ostao neregulisan prostor za registraciju hiljada crkveno-pravnih lica, crkvenih opština, zadužbina, zaklada, fondacija. S time se susreće isto i Rimokatolička crkva.”

Izvore sistemske diskriminacije učesnici okruglih stolova su često pronalazili u Ministarstvu vera. Predstavnik RPC je na raspravi rekao: “Dosta nesuglasica, ne bih nazvao problemima koje postoje između naše dve sestrinske crkve su upravo kreirane delovanjem Ministarstva vera... Naša crkvena stvar je da se mi dogovorimo koja je kanonska teritorija jedne ili druge eparhije, ali ovde Ministarstvo vera praktično diktira gde će koja crkva da deluje. To se može videti iz ovog odgovora Ministarstva vera koji smo mi dobili kada smo zatražili, pošto Ministarstvo vera nije htelo da prizna episkopiju RPC iz Vršca za celu teritoriju, što meni deluje neverovatno. Znači da Ministarstvo vera praktično deli Srbiju, ne poštuje integritet svoje države nego priznaje jednu versku zajednicu samo za određenu teritoriju, samo za teritoriju Banata, a ne za teritoriju Istočne Srbije. Ovde u odgovoru Ministarstva vera na naš zahtev stoji baš to (neki zaključak je doneo): prekida se postupak pokrenut kod Ministarstva vera u predmetu rešavanja po prijavi Bojana Aleksandrovića za upis Rumunskog Pravoslavnog protoprezviterijata Priobalne Dakije u Registar crkava i verskih zajednica. Kaže: prekid postupka traje dok nadležni organi SPC i RPC ne donesu odluku o načinu organizovanja delova RPC na području Republike Srbije usaglašenu prema svojim unutrašnjim zakonodavstvima i kanonskom pravu.... Kako da se dogovorimo, ako ne možemo da funkcionišemo? Tu nam stvaraju dodatne probleme, jer mi sad ne možemo da se dogovorimo sa SPC oko služenja na jeziku.... Mi podnesemo zahtev (za izgradnju verskog objekta, prim. CRCD), oni nam odgovore isto na zahtev, ja mislim da je to neverovatno, opštinski organi sa odobrenjem ili instrukcijama Ministarstva vera rade. Mi se obratimo ispred RPC za zahtev za odobrenje a oni nam odgovore:

tražili smo obaveštenje od episkopa SPC i on nam je rekao da je jedini pravi predstavnik SPC u tom i tom mestu mesni crkveni odbor....“

Stavovi verskih zajednica koje imaju status tradicionalnih verskih zajednica ponekad su oštrije formulisani nego mišljenja predstavnika neregistrovanih zajednica. Predstavnik Islamske zajednice u Srbiji je na okruglom stolu izjavio: “Umesto da bude servis građana, Ministarstvo vera pokušava da nametne neko tutorstvo i da se predstavi kao nadređeni crkvama i verskim zajednicama.... mislim da taj pritisak javnosti mora da postoji.... Ukoliko se to ne desi, jedini izlaz jeste internacionalizacija ovih problema... To nam onemogućava Ministarstvo vera i uz brutalnu upotrebu, pogotovu u Sjenici i Prijepolju, policije pokušava da prekroji volju muslimana u Srbiji.”

Ugledna aktivistkinja nevladine organizacije iz verski mešovite sredine pisala je u *e-mailu* upućenom na adresu CRCO: „Pitanje je veliko da li Beograd uopšte želi da se pronađe mirno rešenje. Sporovi unutar Islamske zajednice predstavljaju izuzetno složeno pitanje koje iziskuje oprezan pristup i zahtjeva angažovanje svih subjekata koji mogu pomoći da se ti sporovi razriješe na civilizovan način. To pitanje traži rješavanje i iz razloga što te podjele ostavljaju dubokog traga i unose veliki razdor među vjernike ali i šire. Zato je neophodno zalaganje za uspostavu dijaloga sukobljenih strana i iznalaženje rješenja koja će smiriti strasti i uticati na jačanje povjerenja u Islamsku zajednicu. Ovo pitanje treba posmatrati u kontekstu sveopštih podjela među Bošnjacima, jednog meteža koji dugo traje, gdje se ono nameće kao finalno. Pitanje je da li nakon toga još ima nečega da se podijeli. „Babica” takvog stanja ima mnogo, na više nivoa. Odgovornost za to snose i ovdašnji protagonisti, ali i državne vlasti kojima, vodeći politiku prema Sandžaku na više kolosjeka, ovakvo stanje nesumnjivo odgovara. One često same svojim postupcima te sporove još više svjesno instrumentaliziraju, usložnjavaju i potpiruju. Način na koji su vladajuće strukture prišle problemu Islamske zajednice u Srbiji govori da je njima važniji trenutni stranački od dugoročnog državnog interesa. Jer, da u rukovodećim strukturama ove države ima volje da se misli i na duži rok, onda bi se svakako shvatilo da ni jednoj državi nije u interesu da ima podele i sukobe. Unutarbošnjački sporovi traju već dugo i još više otežavaju sveukupno stanje. Vlasti u Beogradu redovno prosuđuju u bošnjačkim sporovima, rukovodeći se prije svega, svojim interesima. Danas su Bošnjaci „zabavljeni” sami sobom, dok vrijeme neumitno prolazi. Sa ovako „rastrzanim” i „podijeljenim” Bošnjacima lako je izaći na kraj u svakakvim političkim utakmicama, gdje su oni nerijetko instrumentalizovani, obične marionete. Ova vrsta frontalnog podvajanja svodi Bošnjake na skupinu nesposobnu da postigne konsenzus oko nekih elementarnih pitanja, prava

na budućnost i život dostojan čovjeka.”

Dejstvo nekih rešenja jeste indirektno, ali efikasno, štetno i diskriminatorno. Prema rečima sagovornika CRCRD, „nijedna poreska uprava na nivou lokalne samouprave nije još donela rešenje o naplati poreza na imovinu, mada prema Zakonu o porezu na imovinu oni to mogu da urade. Možda imaju za to neku prećutnu saglasnost Ministarstva vera. Po ovim propisima oni mogu da naplate taj porez, što bi za nas bila katastrofa u ekonomskom smislu, s obzirom na nekretnine koje koristimo na više lokacija.” Ili, u vezi sa drugim propisom: „U uputstvu koje je RRA izdala emiterima stoji da se sektama ne može omogućiti program, niti učestvovanje u njemu (koristi se upravo reč sekte) i da se o njima čak može govoriti javno u negativnom kontekstu, dok se to ne može činiti u odnosu na registrovane zajednice. Mi smo se povodom toga obratili Ministarstvu vera i oni su nam odgovorili da su uputili to pitanje RRA, ali to tako stoji već godinu dana. Hteli smo i ovim samo da ukažemo na problem, koji se provlači kao posledica toga što nismo registrovani.” Ili, opet u vezi sa posledicama odbijanja registracije: „Još jedna posledica je u vezi sa viznim režimom. Plaćanja viza su oslobođene registrovane verske zajednice. Pokušali smo da na osnovu potvrde koju nam je izdalo Ministarstvo vera oslobodimo plaćanja viza naše članove koji su išli na kongres u Mađarsku, jer je to putovanje iz verskih razloga. Nismo u tome uspeali, jer u sporazumu decidirano stoji da su plaćanja viza oslobođeni pripadnici registrovanih verskih zajednica, tako da su svi morali da plate po 35 evra. U pitanju je bilo oko 300 ljudi, tako da je to oko 10 000 evra, koje su sami morali da plate. To je takođe posledica neregistrovanosti.”

Draško Đenović je u vezi sa finansijskim posledicama diskriminacije koju sprovode državni organi na okruglom stolu primetio: „Ako odete na sajt Ministarstva finansija, onda ćete videti da niste jednaki jer tamo postoji jedan obrazac koji kaže – obrazac za povraćaj PDV-a tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama. To znači da ukoliko ste netradicionalna crkva ili verska zajednica koja je registrovana po Zakonu o crkvama i verskim zajednicama, vi nemate pravo na povraćaj PDV-a, dok neka tradicionalna na to ima pravo.“

Staša Zajović je povodom finansiranja crkava i verskih zajednica dala ovakav komentar: „Ne znam da li će biti dovoljno vremena da se govori na koji način ja kao poreski obveznik, obveznica, finansiram ono što je usmereno protiv mojih osnovnih ljudskih prava, interesa i načina koji Zakon o restituciji crkvene imovine pogađa sve nas, način na koji se odvija isključivo putem zloupotreba, način na koji diskriminiše one koji se zalažu za sekularnu državu. U zemlji u kojoj se u svakom trenutku gradi 200 crkava, u kojoj nema 40% škola klozete, u zemlji u kojoj je 1.800.000 ljudi nepismeno...”

Pastor jedne neregistrovane i mnogo napadane verske zajednice je na okruglom stolu izjavio: „..., ali recimo kada to dođe i ta podela se jasno vidi u drugim zakonima i pravno ili recimo kod dodele budžetskih sredstava, gde recimo one koje su tradicionalne mogu da apliciraju, one koje su netradicionalne ne mogu da apliciraju, iako su registrovane.“

U vezi sa ovim Dane Vidović je na okruglom stolu primetio: „Diskriminacija je očigledna u ovom zakonu i u pravilniku, međutim, ona nije prisutna samo u ta dva pravna dokumenta, ona se preko njih prenela i u ostalo zakonodavstvo. Sada imamo diskriminaciju u zakonima o školstvu, zakonima o porezima i o PDV-u, o porezima na imovinu, imamo odluku gradske skupštine iz o taksama o građevinskom zemljištu. U njoj se pod javne ustanove izričito svrstavaju samo tradicionalne crkve itd. Dakle, šta se dobija registracijom? Dobija se legalizacija diskriminacije. Dobija se to da oni koji se po ovom zakonu registruju, prihvataju da budu diskriminirani. Ovim zakonom diskriminacija je praktično ozvaničena, ozakonjena i prenesena u ostatak zakonodavstva.“

Da bi se iscrpno opisao način reprodukovanja diskriminacije verskih zajednica na malobrojne registrovane i ostale potreban je sledeći opširan navod iz rasprave sa jednog od okruglih stolova: „Želim samo da ukažem na nekoliko stvari koje predstavljaju posledicu šta znači ne biti registrovan! Konkretno, u jednom slučaju jedan lokalni opštinski sud da bi promenio adresu vlasnika u zemljišnim knjigama tražio je odgovarajući dokaz za to. Mi smo se obratili Ministarstvu vera da nam izda bar neku potvrdu da sad više nismo na jednoj adresi u Beogradu nego na drugoj, međutim stigao je dopis da ne možemo dati zato što niste u registru, dakle ne postoji nikakva identifikacija i nemate pravo, jer niste niko i ništa, ne postojite... Takođe, jedna druga stvar, da bismo dobili odobrenje za izgradnju jednog objekta koji već jeste verski objekat u našem vlasništvu, nadležna opštinska služba je zatražila saglasnost ili neko mišljenje Ministarstva vera u skladu sa članom 32 stav 4 Zakona o crkvama i verskim zajednicama. I na takvo uputstvo, mi smo onda tražili od Ministarstva vera prošlog jula, dakle 2008. godine, da nam dodele neko mišljenje za saglasnost za objekat koji već postoji da ga malo proširimo, doteramo, uredimo, međutim, godinu dana je trajala takva situacija da Ministarstvo vera u našim telefonskim razgovorima objašnjavalo kako ne zna u tom ministarstvu ko je nadležan, da li ministarstvo za građevine koje je nadležno za taj resor ili njihovo ministarstvo. Dakle, godinu dana su oni razgovarali, komunicirali sa ministarstvom koje je nadležno između ostalog i za građevinu, ko je to nadležan da izda neko mišljenje ili saglasnost. Na kraju smo čuli da opštinska služba treba da izda odobrenje za izgradnju,

navodno takvo tumačenje je bilo da onda ono po službenoj dužnosti traži mišljenje Ministarstva vera, prolazi već godinu i po dana, mi ne možemo ništa se pomeriti s mesta da nešto uradimo što se tiče tog konkretnog mesta, objekata i konkretno samih vernika koji žele da budu u nekom većem prostoru, malo boljem koji je da kažemo svrsishodan, koji odgovara potrebama... Dakle, diskriminacija je prelivena u druge zakone praktično kada je u pitanju zakon o porezima na imovinu, on se ne naplaćuje iako bi po zakonu trebao da se naplati, dakle nisu još pokrenute akcije da se naplati onima koji nisu registrovani. Mislim da bi bilo ekonomska katastrofa kada bi se to dogodilo što se tiče finansija koje poseduju određene verske zajednice koje nisu registrovane...“

Jedan od sagovornika je na sledeći način ukazao na neke kanale reprodukovanja verske diskriminacije: „Imamo ljude koje su pri tim institucijama a koji su neobavešteni i neupućeni o verskim zajednicama, nedovoljno obrazovani. I to malo obrazovanja koje imaju je iz štampe ili literature kao što je pomenuta knjiga Lukovića. To su ljudi koji su zbunjeni takvim slučajevima i ne znaju šta da rade kada se suoče sa njima. Dešavalo se da u grupama koje krše verske slobode bude dece ljudi sa položaja. Bio je dovoljan jedan telefonski poziv da se ceo proces stopira. Zavlache kada pitamo da li su našli počiniocce, a slučajevi se zataškavaju. Dva ili tri slučaja su procesuirana gde su bili prebijani neki sveštenici višenacionalnih verskih zajednica, ali samo je jedan slučaj bio završen presudom, i to je bila uslovna kazna za kršenje javnog reda i mira. Reč je o nečem mnogo dubljem, ne o kafanskoj tuči. Tu postoji ideja, ideologija. Ja sam nezadovoljan, i mnogi su nezadovoljni. Neću da budem lažan humanista - niko se ne trudi i ovim organima to nije u interesu, imamo veće probleme. Naši su minorni. Treba nekog da ubiju, pa da onda to privuče pažnju. Malo je bolja situacija jer postoje drugi problemi, a pitanje je vremena kada će ovo da izbije na površinu kao tema. Dakle, u postupanju prema kršenju verske slobode se ove institucije ne razlikuju. 1993. je jedna žena dala intervju za *Dnevnik* sa naslovom *Proroci vrbuju mlade*. Podneta je prijava protiv osnivača *Dnevnika*, izdavačke kuće, direktora, novinara i te žene. Preko deset godina se to vuklo i 3-4 sudije su bile promenjene. Na kraju je bilo rečeno da je novinar rekao da je dobio zadatak da piše na taj način. On se čak izvinuo. Nema rešenja, presude, ništa. U to vreme *Dnevnik* je najčitajni list u Vojvodini. Posle toga je bilo pretnji, razbijanja, ali u *Dnevniku* se ništa nije dogodilo, ni demanti. Navodno, direktor je bio Miloševićev čovek, no i nakon njega ko je došao nije napisao demanti. Da ne pričamo o presudi. Nije cilj akcije bila ta žena, ovde se radi o instituciji koja nije reagovala.“

Predstavnik Vaišnavske verske zajednice Veda je na okruglom stolu izjavio: „Mi smo registrovani 1989. godine, pre dvadeset godina i uredno smo u zakonskom roku sada podneli svu neophodnu dokumentaciju... Ministar vera, ja sam bio na razgovoru sa njim, kaže, odluka je da će samo 20 zajednica maksimalno biti registrovano, a postojalo je 60-70 od koga su najveći broj tih zajednica imali kontinuitet, imali su sve što je neophodno. Znači, to je jedna politička odluka za čisto pravno pitanje, što je prilično nezgodno (...) To je jedan momenat. S druge strane, lično indijski ambasador, pošto je on na ovim prostorima predstavnik i hinduizma kao najstarije svetske religije, lično ambasador je, dakle, kada je bila Univerzijada, od Ministarstva vera dobio uveravanje da će biti predstavljena i hindu zajednica. Onda je ambasador rekao, naš predstavnik je Vaišnavska verska zajednica Veda, molim vas dogovorite se s njima, oni će urediti sve što je neophodno za hindu vernike, a iz Ministarstva vera su nazvali ambasadora i rekli: znate, oni su samo sekta. Naravno, ambasador se jako uvredio i naljutio i rekao: e, nemamo više šta da razgovaramo...“

Razlike u tretmanu registrovanih i neregistrovanih verskih zajednica nekada gotovo da deluju provokativno. Draško Đenović je na jednom od okruglih stolova primetio: „Krajem decembra prošle godine Ministarstvo vera je bilo u poseti (...) zvaničnom sedištu Jehovinih svedoka. Kada su nakon par meseci Jehovini svedoci tražili da im se izda potvrda gde im je sedište jer im je trebala zbog nekih imovinsko pravnih odnosa, oni su dobili odgovor od Ministarstva vera da oni nisu dobili obaveštenje gde je njihovo sedište i da su tri puta bili odbijeni za registraciju. Sada je tu meni malo glupo, ako Ministarstvo vera ide njima u zvaničnu posetu, a posle tri meseca ne može da im izda potvrdu gde se nalaze fizički, onda to samo pokazuje slabosti sistema, jer realno govoreći u ovom trenutku Jehovini svedoci ne postoje u Srbiji. Mislim da će svima vama biti jasno da postoje.“

Iskustva RPC sa diskriminacijom u Srbiji južno od Dunava procenjuju se kao sadržajna i brojna: „Sveštenici SPC prete da će me prebiti, ja obavestim policiju Predstavkom i ne dobijem nikakav odgovor više desetina puta. Episkop SPC Justin po televizijama daje razne diskriminatorske i preteće izjave i niko ne reaguje, a kada mi sagradimo našu crkvu bivamo optuženi za krivično delo gradnje bez dozvole i osuđivani na kaznu zatvora. Od opštine tražimo dozvolu za gradnju - oni nam odgovore da nemamo prava da gradimo jer to Justin, episkop SPC, ne dozvoljava, ili u drugom nam odgovoru kažu da možemo da nastavimo sa gradnjom ako promenimo namenu u stambeni objekat. Posle opela u selima borske opštine (Gornjane), posle sahrane, policija čeka u centru sela u prisustvu dva sveštenika SPC

familiju pokojne i bahato traži podatke o tome ko je vršio opelo, odakle je sveštenik i ko ga je zvao uzimajući pri tom podatke ime i prezime itd. A može se zamisliti kako to deluje na meštane koji su u većitom strahu. Posle naših intervencija policija izjavljuje da su imali informacije da će doći do incidenta na opelu, pa su došli da ga spreče i sve bi moglo da im se poveruje, ali nije jasno kako su mislili da spreče navodni incident na opelu, a došli su po završetku opela kada su se ljudi vraćali svojim kućama.“

Postoje snažne indicije da Ministarstvo vera antidatira svoje odgovore na zahteve za registracijom nekih verskih zajednica, kako bi izbeglo delovanje odredbe iz člana 20 stav 7 Zakona o crkvama i verskim zajednicama, prema kojoj će se, ukoliko Ministarstvo ne donese rešenje u roku od 60 dana od dana prijema urednog zahteva i potrebne dokumentacije o zahtevu za upis u Registar, smatrati se da je odobren upis verske organizacije u Registar. U ovim odgovorima se nekada kao razlog za odbijanje zahteva navodi da aplikant nije podneo traženu dopunu zahteva. Jehovini svedoci su po ovom osnovu svojevremeno (januara 2007. godine) podneli tužbu Vrhovnom sudu Srbije za pokretanje upravnog spora, sa obrazloženjem da je prošao zakonom predviđeni rok (60 dana) i da odgovor koji su dobili nije bio u formi rešenja, već obaveštenja. Jehovini svedoci su još dva puta podneli zahtev za upis u Registar, a u trećem pokušaju su odbijeni zbog „prozelitizma“. U rešenju o odbijanju stoji: „Tačkom 2. Preambule, navedeno je između ostalog da su oni propovednici božje reči, objavljuju je javno i od kuće do kuće, što je bio razlog ranijeg odbijanja za upis u registar. Prema mišljenju Ministarstva vera, učenje od kuće do kuće ugrožava pravo drugih da ne budu uznemiravani zbog nepripadanja verskoj zajednici, odnosno na taj način se ugrožavaju prava i slobode drugih.“ Druga stvar koja se navodi u ovom rešenju je odbijanje nekih vidova lečenja. Povodom prvog zahteva za registraciju Jehovini svedoci su se obratili sudu u Strazburu.

Prema oceni Daneta Vidovića, „Zakon o crkvama i verskim zajednicama je najveći pravni i praktični izvor diskriminacije u našem društvu. On stvara praktične, negativne posledice po diskriminisane zajednice u svim drugim zakonima, posebno po pitanju taksi i finansijskog poslovanja. U poslednje vreme nemamo slučajeve da tzv. ekstremne grupe bacaju kamenje kroz prozor, pa čak manje i pišu grafite i šaraju po zidovima. Sad se diskriminacija prebacuje na jedan, po mom mišljenju, opasniji teren, pravni, finansijski, obrazovni. Sad imate situaciju da ne možete da ostvarite nikakva svoja prava, ili da morate da platite ono što drugi ne plaćaju. Zakonodavac se rukovodi logikom - nismo ih mogli uništiti, pa ćemo delovati suptilnije, iscrpećemo ih finansijski.“

Predstavnici organa uprave nekada neispunjavanjem nekih obaveza koje im nameće službeni položaj faktički reprodukuju versku diskriminaciju. Po pravilu je predstavnicima neregistrovanih verskih zajednica nemoguće da ostvare neposredan potreban kontakt sa Ministrom vera, nego komuniciraju sa pomoćnikom ministra, čija su ovlašćenja, razumljivo, ograničenija.

Treba reći da predstavnici neregistrovanih verskih zajednica osnovano vide da je neustavnost pojedinih odredbi Zakona o crkvama svojevrsni zaklon za diskriminatorско ponašanje predstavnika organa uprave. Kao što primećuje jedan od sagovornika CRCĐ: „Kada sam analizirao najnoviji Ustav, koji je nažalost donet tek nakon Zakona o crkvama i verskim zajednicama, vidim sukob. Sam Ustav jasno iznosi načelo slobode veroispovesti, dakle izjednačava sve crkve i verske zajednice, dok je Zakon tako sastavljen da se daje za pravo organu koji ga sprovodi da može slobodno da odlučuje o pravima. Iako i sam Zakon u svojim početnim odredbama govori o jednakosti, kasnije odredbe sužavaju mnoge mogućnosti i daju državnom organu pravo da bude arbitar, što ostavlja prostor za manipulaciju. Čuo sam da su neke verske zajednice (Baptistička crkva) podnele inicijativu za proveru ustavnosti Zakona. Ima osnova za ovo, jer se načelo jednakosti iz Ustava krši. Da se Zakon iskreno primenjuje, odnosno da se dozvoli registracija onima koji su već postojali, to bi na neki način bilo u redu. Zakon koji je ušao u proceduru je to dozvoljavao, ali je zatim izmenjen u toku rasprave, pa je data mogućnost da se neke zajednice odbiju.“ Oni koji su pratili skupštinsku raspravu u vreme donošenja Zakona aprila 2006. ne mogu a da se ne sećaju vrlo neprijateljskih i krajnje odbojnih stavova poslanika desne opozicije (Srpske radikalne stranke) prema protestantima.

Draško Đenović rešenje za diskriminaciju vidi na sledeći način: „Najbolje bi bilo ukinuti Zakon i možda staviti onu varijantu sa prijavama, kao što je i ranije bilo, ili nešto poput ovog novog Zakona o udruženjima građana. Tako bi neko mogao da bude ispostava inostrane NGO, odnosno verske zajednice. Mala zajednica, poput Bahajaca, (u Srbiji ima 15 duša) bi tako mogla da bude ispostava austrijske bahajske zajednice, što ona zapravo i jeste, umesto da im se traži 100 ljudi. Ovako smo, ili na tome da ljudi rade neregistrovano, ili da hvataju babe i žabe da im se potpišu, ili daju (*prebrisano*) po 200 grama kafe da im se potpišu. Opcije su dakle, ili ukidanje zakona i uvođenje sistema prijava, ili oponašanje novog Zakona o udruženjima građana. Ovo drugo bi podrazumevalo da je dovoljno tri čoveka za registraciju i da postoji opcija da organizacija bude ispostava neke inostrane NGO (u ovom slučaju verske zajednice). Ovakve izmene su isuviše radikalne da bi se primenile na postojećem zakonu, tako da bi trebalo napisati

novi. Što se tiče tradicionalnih crkava, uvek sam bio za varijantu koja postoji u Švedskoj sa njihovim crkvenim porezom. Odnosno, da svaki građanin prijavljuje da li plaća crkveni porez, ili to ide za neke dobrotvorne svrhe. Ako je država već odredila sedam tradicionalnih crkava da bi ih finansijski pomagala, treba videti ko zaista ima koliko vernika, tako što će ljudi prijaviti kojoj crkvi pripadaju i da li će da uplaćuju crkveni porez. U skladu sa brojem vernika bi trebalo rasporediti i državnu potporu crkvama. Država sada, preko uplate poreza i doprinosa (socijalno, zdravstveno) za zaposlene u crkvama, finansijski pomaže tradicionalne crkve, sem jevrejske, koja tako nešto ne traži. Osnovne zarade sveštenicima isplaćuju same crkve. O raspodeli sredstava koja im tako pripadnu, odlučuju same crkve. Biskup *prebrisan* je tako odredio da se sredstva koja pripadaju njegovoj crkvi uplaćuju na njegovo ime, umesto da se podele na sve sveštenike, pa će, kada ode u penziju, primati nacionalnu penziju. Tek prošle godine je regulisano, između Rimokatoličke crkve u Srbiji i Ministarstva vera, plaćanje zdravstvenog osiguranja za sve časne sestre i fratre, koji su stranci. Problem je nastao kada je u saobraćajnoj nesreći 25. decembra 2007, među ostalima (ukupno 8 časnih sestara) povređena i časna (*prebrisan*) iz Nadbiskupije, koja je kasnije i umrla od posledica. Ova žena, koja je kao časna sestra ovde služila niz godina, kao hrvatski državljanin nije imala regulisano zdravstveno osiguranje. Zbog toga je u komi prebacivana iz Beograda u Zagreb. Problem je dakle bio za verske službenike iz onih zemalja sa kojima Srbija nije imala potpisane sporazume o zdravstvenom osiguranju, kao što je bio slučaj sa Hrvatskom. Nakon te saobraćajne nesreće je to pitanje rešeno u sporazumu Rimokatoličke crkve u Srbiji i Ministarstva vera. Po sadašnjem zakonu, finansijska podrška crkvama ne ide van sedam tradicionalnih crkava. Netradicionalne crkve, recimo adventisti, ne mogu da dobiju pomoć države za podizanje hramova, kao što mogu neke tradicionalne, koje imaju manje vernika (Jevrejska zajednica, Nemačka luteranska crkva). Ruku na srce, Ministarstvo vera je platilo obnovu razlupane table adventistima. Ministarstvo ima tu prostor da pliva, ali generalno, pomoć dobija samo sedam tradicionalnih crkava. Druge crkve (registrovane) imaju neke pogodnosti, po pitanju viza recimo i nekih drugih stvari. Adventistička crkva, koja je registrovana, dobiće bez problema vizu za sveštenika koji treba da se doseli iz inostranstva ili dobije radnu dozvolu u Srbiji, što ne bi bilo moguće Hristovoj crkvi, koja nije registrovana. SUP u Beogradu traži za strane verske službenike uverenje o registraciji crkve za produžetak boravišne vize. Poslednja registrovana crkva (11. po redu, pored sedam tradicionalnih) je Protestantska hrišćanska zajednica Novi Sad. Dobili su registraciju istog dana kada i Hristova crkva braće. Njima je Ministarstvo vera vraćalo papirologiju za registraciju da se pečatira, što je suludo, jer kako

neko ko nije registrovan može da ima svoj pečat.“

Mogućnost uklanjanja diskriminativnih efekata koje proizvodi Pravilnik, Đenović vidi na sledeći način: „Slažem se sa onim što je o pravilniku govorio Branković iz Ministarstva vera. Ako je Ministarstvo vera već želelo da ima jednu adventističku crkvu, jednu baptističku crkvu, jednu pravoslavnu crkvu, moglo je da se kaže, recimo, pod adventističkom crkvom se smatraju: Hrišćanska adventistička crkva (6.1. ako su svi adventisti pod brojem 6 recimo), Reformni pokret adventista sedmog dana (6.2.), Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana (6.3.), pa onda baptistička crkva... Baptističku crkvu u svetu predstavljaju dva baptistička saveza iz Srbije, Evanđeoski savez baptista (južni) i Baptistički savez Srbije iz Novog Sada (severni). Evanđeoski savez baptista je registrovan, a Baptistički savez Srbije nije. Oba saveza su članovi evropskog i svetskog baptističkog saveza. Ako država hoće da ima 15-20, umesto 201 versku zajednicu, ja njih shvatam ponekad, jer teško je, recimo, pregovarati o raznim stvarima, posebno sa svakom od baptističkih crkava. To je državi nepraktično. Ispred ovih srodnih crkava bi mogla da stoji jedna adresa za komunikaciju sa državom. Baptističke i adventističke crkve sa ovim ne bi imale problema, jer ih ne zanima puno vlast, od države ne traže ništa, već samo da mogu da imaju žiro račun i matični broj, odnosno da mogu da funkcionišu. I pored razlika među njima, one bi mogle da nađu međusobno neki konsenzus, a sa prenosom ovlašćenja za komunikaciju sa državom ne bi bilo problema, jer one tu komunikaciju svakako izbegavaju. Pravilnik bi mogao da reguliše koje sve crkve pripadaju adventističkim ili baptističkim crkvama, recimo (koje se tako prijave i nose to ime), ali i da ostavi prostora za neke nove crkve koje bi se pojavile, a koje bi bile adventističke ili baptističke (kajih sada nema, ali će možda doći iz Amerike, ili nešto slično). Na taj način bi se moglo ispuniti to što hoće Ministarstvo, odnosno da nema 100 verskih zajednica, a rešilo bi se i pitanje imena, odnosno da nemaju dve verske zajednice isto ime. U Pravilniku još upada u oči odredba o onih famoznih 60 dana, koju država redovno krši. Ako Ministarstvo ne odgovori na zahtev za registraciju u roku od 60 dana, verska zajednica se automatski smatra registrovanom. Ovaj rok je prekršen u slučaju Jehovinih svedoka, dok je Unija reformnog pokreta 7. dana 107. dana od podnošenja dobila odgovor da ne mogu da ih registruju, jer je već registrovana Hrišćanska adventistička crkva. Mislim da su oni čak par dana pre ovih podneli zahtev, ali su ovi veći, pa su dobili, a oni su odbijeni. Eparhija RPC u Malajnici je takođe dobila odbijenicu po isteku 60 dana, uz obrazloženje da ne mogu da ih registruju, dok se ne reši pitanje između SPC i RPC.”

+

⊕

+

Reakcije na versku diskriminaciju

Neke reakcije direktno predstavljaju neposrednu posledicu određenih diskriminatorskih akata organa uprave. Bilo je reči da je Centar za razvoj civilnog društva 1. avgusta 2009. zatražio od Kancelarije ombudsmana AP Vojvodine da inicira poništenje konkursa Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine za dodelu sredstava crkvama i verskim zajednicama u Vojvodini zbog verske diskriminacije. CRCDD je, vredni podsetiti, zatražio da se promene propozicije konkursa, tako što će se omogućiti konkurisanje i ostalim “netradicionalnim” crkvama i verskim zajednicama, a ne samo Rumunskoj pravoslavnoj crkvi i Grkokatoličkoj crkvi.

Sami državni organi ponekad iniciraju sastanke na kojima reaguju na pojave verske diskriminacije. Ovo treba pozdraviti, utoliko pre ukoliko se radi o diskriminaciji koju su organi uprave sami proizveli, pa čak i kada ne dođe do otklanjanja posledica diskriminativnog akta. Svaka komunikacija države i verskih zajednica predstavlja svojevrсно priznanje verskih zajednica koje su komunikacijom obuhvaćene. U ovom smislu je, treba podsetiti, 18. decembra 2008. pomoćnik ministra vera dr Dragan Novaković posetio sedište Jehovinih svedoka – Hrišćanske verske zajednice.³³

Sagovornik iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je u razgovoru sa predstavnicima CRCDD ocenio da se „samom podelom na tradicionalne i netradicionalne verske zajednice ljudima šalje poruka da je nešto važnije i bitnije državi u odnosu na drugo. Znajući situaciju i položaj u kome su manje verske zajednice u Srbiji i na koji način su bile diskriminisane, kako su mediji o njima izveštavali, koliko organizacija je svoj rad uperilo protiv njih, koliko puta je bilo onemogućeno vršenje verske službe, koliko je bilo napada na objekte, na pripadnike, na koji negativan način se izveštava u medijima o takvim verskim zajednicama, to je jedan samo početni korak. Zbog nemogućnosti propagiranja, nemogućnosti izdavanja publikacija, postoji osećaj da u državi moraju ilegalno da funkcionišu ili da se registruju kao nešto drugo, a imaju pravo da budu verska zajednica.“ Pri tom je zanimljivo

33 http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&cid=224&Itemid=58

da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava bilo vrlo retko kontaktirano od strane diskriminiranih verskih zajednica. U CRCD postoji mišljenje da je ovo posledica koalicionog (u smislu „svako svoj gospodar u svom resoru“) karaktera sadašnje Vlade Srbije, kojeg predstavnici diskriminiranih verskih zajednica prepoznaju. Ako je ovo tačno, to je vrlo loše, jer to znači da se važne oblasti društvenog života, kao što su verska prava i slobode, faktički izuzimaju iz nadležnosti ministarstva koje je prema Zakonu o ministarstvima nadležno da se o njima stara. Ministarstvu za ljudska i manjinska prava direktno se obraćala RPC u vezi sa izgradnjom objekta u istočnoj Srbiji. Prema utisku sagovornika iz ovog ministarstva, kada su u pitanju ocene stanja verskih prava u Srbiji od strane međunarodnih organizacija, „te ocene su u skladu sa principima i standardima ljudskih prava i niukom slučaju nisu imali ništa ni protiv SPC, niti bilo koje druge verske zajednice, nego jednostavno, kao u svim demokratski uređenim državama, žele da verske zajednice imaju jednake mogućnosti. Ne znam zašto postoji stalno ta bojazan da će neko nekome nešto uzeti, preoteti. Postoji velika prednost određenih verskih zajednica, i finansijska, i istorijska i tako dalje...“ Ipak, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je radilo na edukaciji u oblasti tolerancije, zabrani diskriminacije, poštovanja različitosti, što sagovornik CRCD iz ovog ministarstva ocenjuje kao veliki iskorak: „Od kada postoji, ovo Ministarstvo priča i o stvarima o kojima se nije pričalo. Kroz saradnju sa Ministarstvom prosvete (to su zasada nažalost *ad hoc* projekti), u mnogim školama su održani časovi tolerancije i poštovanja ljudskih prava. Svaki medijski nastup, bez obzira o kojoj temi bio, usmeren je i ka slanju jasne poruke da nasilje, mržnja prema različitosti, nije dopušteno. Ono što se još mora uraditi jeste usaglašavanje samog Zakona i sa Ustavom i sa međunarodnim konvencijama.“

Predstavnici nekih diskriminiranih verskih zajednica imaju dobro mišljenje o komunikaciji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava: „Sa njima je komunikacija dobra, ali su to neka druga pitanja, koja nisu u vezi sa registracijom.“ Neke zajednice obraćale su se predsedniku Republike Tadiću, (bilo interno) kao Jehovini svedoci ili (javno) kao adventisti, verovatno imajući u vidu njegovu inicijativu iz aprila 2006. da se Zakon o crkvama i verskim zajednicama hitno promeni. („Nismo dobili konkretan odgovor, već je samo rečeno da je dato na razmatranje.“) Kad su u pitanju reakcije na ocene o stanju verskih prava i sloboda u Srbiji koje dolaze iz međunarodnih organizacija (Savet Evrope, OEBS, Evropska Komisija), sreću se iskustva poput sledećeg: „Strani izvestioci nas nisu kontaktirali, već smo uglavnom mi inicirali sastanke u kancelarijama Saveta Evrope. Ljudi iz OEBS-a su takođe bili tu, odnosno gospođa Mršević koja je sada u kancelariji ombudsmana

Saše Jankovića. U izveštajima ovih organizacija nismo primetili neke ocene sa kojima se ne bi mogli složiti.“

Povodom usijavanja atmosfere među muslimanima u Sandžaku u vreme posete reis-ul-uleme ef. Cerića Sandžaku u proleće 2009, *Politika* je objavila razgovor glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera ef. Zukorlića sa dr Svetozarem Čiplicem, ministrom za ljudska i manjinska prava.³⁴ (Razgovor je vođen pre nego što je Ministarstvo vera prvo saopštilo da Cerić zbog svojih izjava nije dobrodošao, da bi dan kasnije taj stav znatno ublažilo.) Prema Zukorličevoj oceni, „poslednje dve godine, pokušajem otimanja ili cepanja Islamske zajednice mi smo trpeli direktna uplitanja politike i administracije, sa ciljem da se Islamska zajednica stavi pod kontrolu. Dešavanja u Tutinu potvrda su da se stvorio savez između Ugljaninove grupacije u Sandžaku i pojedinih faktora u Beogradu. Ovoga puta je reč o Ministarstvu unutrašnjih poslova. (...) Mi smo prvih meseci krize u Islamskoj zajednici tražili da je rešavamo sa državom, ali smo bili ignorisani. Onda smo krenuli putem internacionalizacije. I učešće vrhovnog poglavara iz Sarajeva ima tu dimenziju – da taj glas bude što gromkiji kako bi se što više i dalje čuo.“

Prema oceni ministra Čiplića, „trudim se da naše sugrađane Bošnjake sagledam na opštiji način – to je bila suština moje reakcije na izjave vašeg (? , prim. CRCD) visokog gosta iz Bosne i Hercegovine. Možda se taj opštiji način neće svima dopasti, ali je činjenica da u vladi imamo dva ministra Bošnjaka. Isto tako imamo odličnu saradnju sa Nacionalnim savetom Bošnjaka. Takođe je činjenica da se problemi u realizaciji nekih Ustavom garantovanih prava pojavljuju podjednako kako kod Bošnjaka, tako i kod Rusina. Taj problem ne postoji samo kod vas. U Vojvodini, na primer, i SPC i Katolička crkva imaju nerešene probleme. Ušli smo u proceduru rešavanja prava, što znači da je mehanizam počeo da živi, ali tamo gde sud treba da pruži zaštitu često se javlja problem. (...) Ja sam govorio o tome da nema granica i u tom smislu nemam nikakvu dilemu da svako može koristiti pravo da prihvati jedan duhovni centar ili da se organizuje disperzivno. Kažem to zato što ne želim da govorim decidno o pitanjima za koja smatram da su van mog političkog i upravnog resora...“

Na jednom od okruglih stolova koje je CRCD organizovao ove jeseni, državni sekretar iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je pozvao organizatore i sve prisutne predstavnike verskih zajednica da se u što skorijem vremenskom periodu organizuje još jedan ovakav razgovor sa

34 *Politika*, 25.05.09.

predstavnicima drugih nadležnih institucija, kako bi se Zakon o crkvama zaista uskladio sa preporukama Saveta Evrope, „odnosno kako bi se sve one odredbe iz Zakona o antidiskriminaciji i svih onih ratifikovanih međunarodnih ugovora ispoštovali i kako bi doveli sistem u red...“

Predstavnik drugog državnog organa je pomenutom prilikom primetio da su pitanja koja se razmatraju na ovom okruglom stolu po Zakonu o ministarstvima u ingerenciji Ministarstva vera: „Ministarstvo za ljudska prava može da pomogne i može da reaguje u onom segmentu kada je reč o diskriminaciji. Pri tome ovo o čemu ste sve vi govorili može da bude ako se dokaže diskriminacija. Zakon o diskriminaciji je donet, stupio je na snagu i to što još nije imenovan poverenik, ne znači da se ne možete obratiti sudu i tužiti sudu povodom diskriminacije na verskoj osnovi i očekivati odgovarajuću presudu.“

Na pomenutom okruglom stolu zamenik Zaštitnika građana Goran Bašić dao je vrlo važnu izjavu koju je nužno navesti u celini: „Verovatno je većini od vas poznato da je Zaštitnik građana pre nešto više od godinu dana dobio dve pritužbe građana u vezi sa ostvarivanjem prava na slobodu veroispovesti i na registraciju nepriznatih crkava i verskih zajednica i da je tada pokrenuo postupak u kome je utvrdio šta su prepreke ostvarivanja ovog prava. Organizovali smo jedan naučni skup na kome smo razmotrili ta pitanja regionalno, komparativno i najzad objavili monografiju koja se upravo odnosi na te probleme. Rezultat toga je mišljenje Zaštitnika građana o potrebi unapređivanja prava položaja crkava i verskih zajednica i ostvarivanje slobode veroispovesti kroz unapređenje propisa i njihovu pravilniju primenu. Kroz ovo **mišljenje** (ovaj i sledeće kurzive je načinio CRCD) sugerije se **provera zakona, njegova izmena** ustvari promena, suštinska promena ili potpuno **donošenje novog pravilnika** o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, što podrazumeva upravo ovu ideju koju ste govorili vi, znači da treba voditi samo Registar, a da registraciju prosto koliko se govori o autonomiji crkava i verskih zajednica i suštinskoj autonomiji **onda treba samo evidentirati**, evidentirati tu autonomiju a ne zadirati u tu autonomiju. I najzad treći segment na koji se mišljenje odnosi jeste **javnost rada Ministarstva (vera** - prim. CRCD). Tu je Zaštitnik građana predložio da se na sajtu Ministarstva javno istakne koje su crkve priznate koje nisu i ostale informacije koje su čini nam se upravo netransparentnim radom Ministarstva dospеле je pred Vrhovni sud i pred Ustavni. „Koje članove mi smatramo da bi trebalo unaprediti? Možda ih ima još, ali mi smo izdvojili ove čl. 6 autonomija crkava i verskih zajednica, čl. 7 autonomna regulativa crkava i verskih zajednica, čl. 8 stav 5 pravo sveštenika na učešće u javnom

životu, čl. 16 konfesionalne zajednice, njihov status i definicija, čl. 18 postupak registracije crkava i verskih zajednica, čl. 19 naziv verskih zajednica, čl. 20 stavovi 3 i 4. rešenje o zahtevu o upisu u Registar, i najzad čl. 29 brisanje iz Registra. Ono što je bilo uporište to je da slobodu veroispovesti garantuje Ustav čl. 43, da je garantuje Zakon o crkvama i verskim zajednicama a crpeli smo i naše nadležnosti upravo sa tim da Ustav Srbije ne propisuje samo slobodu misli i savesti i veroispovesti, već i slobodu njihovog aktivnog ispoljavanja i u tom smislu i u jezičkom i u suštinskom smislu postoji veza između člana 43 Ustava i slobode izražavanja koja je propisana članovima 66 - sloboda okupljanja, i čl. 55 - sloboda udruživanja. Ko je pratio ovu raspravu i događanja zna zašto su važni upravo dovođenje u analogiju čl. 43 sa ovim drugim članovima, a drugo ostali aspekti ostvarivanja slobode veroispovesti mogu se javiti u vezu sa drugim ljudskim pravima, kao što je poštovanje prava roditelja i zakonskog staraoca da deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima, pravo na zaključenje braka i ravnopravnost supružnika, pravo i dužnosti roditelja, pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo, pravo na imovinu i druga prava, od kojih većina spada u osnovna ljudska prava. U ovom trenutku Zaštitnik građana nije našao osnovu da vodi formalni postupak u vezi sa pritužbama koje je dobio iz tog razloga što iz naših ovlašćenja ne možemo reagovati u ovim slučajevima koji se nalaze pred sudovima, a znamo da se u oba slučaja koja smo mi dobili i pred Vrhovnim i pred Ustavnim sudom je pokrenuta inicijativa za ocenu ustavnosti Zakona. Međutim, po okončanju toga Zaštitnik građana može voditi i formalan postupak ukoliko bude ocenio ili smatrao da je to potrebno, no, međutim, nadamo se da će i Ministarstvo vera usvojiti ovo mišljenje Zaštitnika građana i postupiti u skladu sa njim.“

Bilo je reči o reakciji CRCRD na konkurs za dodelu sredstava „tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama“ u Vojvodini. Ako se želi nešto opštije reći o reakcijama NVO u Srbiji na versku diskriminaciju, promene u pristupu organizacija civilnog društva onima koji sprečavaju ostvarivanje verskih prava i sloboda posve su vidljive u poslednje vreme, mada se odvijaju spiralnim tokom i neujednačenim tempom. Meta zamerki je u znatnoj meri promenjena, sve se manje osporavaju verske zajednice koje brane svoje specifične vrednosti i interese, a sve više se oštrica kritike upućuje ka državi, koja bi morala da bude nepristrasan arbitar u situacijama sukoba interesa ili vrednosti verskih (i drugih) većina i manjina. Još nedavno je uvođenje doplatne markice za Hram Svetog Save (što je bila zakonita, makar i mnogima antipatična, odluka države) izazvalo više antiklerikalnih kritika nego što je bilo ukazivanja na pasivnost državnih organa na planu

zaštite propovednika, vernika i objekata verskih zajednica koje su bile fizički napadane.

Prema oceni CRCD, ovo preusmeravanje kritike ka državnim organima je nesumnjivi pomak napred. Nerealno je očekivati od verskih zajednica da se odreknu važnih sadržaja sopstvenih učenja; osim toga, takav zahtev bio bi u neposrednoj suprotnosti sa pravom na slobodu veroispovesti. Sukob nevladinih organizacija sa nekim verskim zajednicama ne sme da bude sukob u kojem se osporavaju njihove temeljne vrednosti i njihov identitet. U pitanju su idejni i psihološki resursi kojih se verske zajednice ne mogu odreći; odricanje ne bi značilo promenu nego ukidanje njihovog identiteta. Na taj način kritika verskih zajednica širi front otpora, a zbog posledica često zaglušujuće medijske buke koja ometa racionalno rasuđivanje, ona takođe sužava front podrške vrednostima i akcijama organizacija civilnog društva. Ne može se od crkava tražiti da ne budu crkve, sa svim njima svojstvenim idejnim sadržajima i predanjima. Ali se od države može i mora tražiti da bude nepristrasna.

Odsustvo reakcije

Ponekad se šteta verskim slobodama nanosi na pasivan način, preko odsustva potrebne ili čak nužne i po zakonu obavezne reakcije organa uprave na neka dešavanja i pojave. U ovo, strože govoreći, nije spadala opstrukcija Ministarstva vera izražena u proleće 2009. kroz zahtev da se u Predlog zakona protiv diskriminacije u član 20. ne uključi stav kojim se zabranjuje javno ili prikriveno uskraćivanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola. Ovim povodom je ministar Ljajić objasnio da ministar vera Bogoljub Šijaković nije prisustvovao sednici Vlade Srbije i da Ministarstvo vera nije dalo saglasnost na predlog pomenutog zakona.³⁵ S druge strane, u odsustvo reakcija državnih organa može se uvrstiti odsustvo reakcije predsednika Republike Tadića, predsednika Vlade i nadležnog ministra, na zahtev Sabora islamske zajednice u Srbiji, da zaustave „diskriminatorско ponašanje državnih organa“ prema muslimanima u toj zajednici.³⁶ Prema *Tanjugovoj* vesti, „kako je saopšteno iz Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, Sabor, koji je najviši zakonodavni i predstavnički organ te zajednice, jedinstven je u osudi sve učestalije pojave kršenja verskih prava i sloboda u Srbiji i pojave diskriminacije nad pripadnicima te zajednice. U saopštenju, koje je potpisao portparol Mešihata Sead Šećirović, ne kaže se, međutim, koja su i na koji su način ugrožena prava muslimana u Srbiji.“

CRCD je u svom saopštenju od 17. maja 2009. upozorio da postoji osnovana bojazan da posle niza tuča i ranjavanja u međumuslimanskim sukobima u Srbiji može doći do najgorih mogućih posledica. CRCD je u saopštenju naveo da je najnoviji takav primer ranjavanje predsednika Sabora Islamske zajednice Sandžaka Mustafe Makića u Sjenici, 15. maja. Nakon ranjavanja, kao što je već bilo navedeno, poglavar Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić optužio je reis-ul-ulemu Bosne i Hercegovine Mustafu Cerića i glavnog muftiju Islamske verske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića da su inspiratori i nalogodavci atentata. Islamska zajednica u Srbiji je napad na Makića nazvala „navodnim napadom“, a za Zilkićeve izjave je ocenila da

35 <http://www.blic.rs/drustvo.php?id=91767>

36 Tanjug | 09. 05. 2009

imaju za cilj dizanje tenzija u Sandžaku. Činjenica da je do pokušaja atentata došlo samo nekoliko dana pre najavljene Ceričeve posete Sandžaku dodatno komplikuje i inače nestabilnu situaciju, piše u saopštenju. CRCD je pozvao nadležne organe da preduzmu hitnu preventivnu akciju, kako situacija ne bi izmakla kontroli, a posebno je apelovao na policiju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo vera i na Zaštitnika građana da se uključe u akciju prevencije sukoba i smirivanja tenzija.

U januaru 2009. na sajtu *Peščanika* Srđan Barišić je pisao o „dramatičnim događajima u Sandžaku koji su pratili sukobe između paralelnih organizacionih struktura Islamske zajednice“, pominjući, uz ostalo, „izuzetnu politizaciju nastalog problema i diskutabilne nastupe državnih institucija“ i „ulogu izvršne vlasti države Srbije, odnosno Ministarstva vera i Ministarstva unutrašnjih poslova“. Vladimir Ilić je u autorskom tekstu objavljenom u *Danasu* 18. januara 2009. ocenio da je nesporno da je IVZ u našoj zemlji podeljena u najvećoj meri i da ova podela donosi posledice visokog bezbednosnog rizika. Treba imati u vidu da je u novogodišnjem intervjuu *Tanjugu* na pitanje o stavu Ministarstva vera prema ovom sukobu, ministar Šijaković izjavio da „kad su u pitanju unutrašnji problemi u verskim zajednicama država, s jedne strane, nema pravne ingerencije da se u to meša i ulazi, a s druge strane i ne treba da ulazi u jedno tako delikatno polje, već da se od njega distancira. Za nas je bitno to da li svi vernici imaju mogućnost da praktikuju i zadovoljavaju svoja verska prava i verske potrebe, a ne da li unutar rukovodstava i upravnih organa određene verske zajednice dolazi do podela i sukoba.“ V. Ilić je napisao da Ministar ovim opravdava kršenje Zakona o crkvama, čiji odredba iz člana 7 nalaže da „država ne može ometati primenu autonomnih propisa crkava i verskih zajednica. Za izvršenje pravosnažnih odluka i presuda koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica država pruža odgovarajuću pomoć, na njihov zahtev, u skladu sa zakonom.“ Ministar, ocenjuje se dalje, krši i član 24. Zakona o ministarstvima, koji Ministarstvu vera nalaže da, pored ostalog, obavlja poslove državne uprave koji se odnose na „zaštitu verskih komponenata u kulturnom i etničkom identitetu nacionalnih manjina“, kao i na „pružanje pomoći u zaštiti pravnog i društvenog položaja crkava i verskih zajednica, ostvarivanju njihovih zakonom utvrđenih prava“. Odbijanjem da se nepristrasno angažuje ministar opravdava i kršenje člana 5 Pravilnika o Registru verskih zajednica, koji nalaže da se „pod imenom Islamska zajednica u Srbiji u Registar upisuju legitimni, na osnovu unutrašnjih propisa obrazovani mešihati i muftijstva, kao i organizacione jedinice u njihovom sastavu koje prijave.“

Na pitanje kako ocenjuje reakcije na incidente na verskoj osnovi,

sveštenik RPC odgovorio je: „Evo primera: Grupa huligana sa blagoslovom sveštenika SPC u Miloševu pokušava i uspeva uz pomoć policije da nas spreči da izvršimo parastos na rumunskom jeziku. Na naš zahtev za identifikacijom prisutnih mi dajemo lične karte, a huliganima neko telefonima javlja brojeve ličnih karata jer ih nemaju i policija to uvažava. Pred naš polazak na određeno mesto, policija nas obaveštava da će jedna grupa ljudi pokušati da nas spreči da izvršimo parastos. Na naše iznete sumnje da su u saglasju sa SPC i policijom, dobijamo izveštaj policije u kome stoji da su se meštani koji su kopali na njivama spontano sakupili videvši da naša grupa ide ka mestu gde se trebao održati parastos. Pitanje je kako je policija znala da će se spontano okupiti. Sveštenik *prebrisan* iz SPC ih je čekao u obližnjoj kafani, gde im je posle obavljenog posla delio blagoslove, a protiv organizatora vršenja parastosa na rumunskom (koji je sprečen), pokrenuta je krivična prijava protiv širenja verske, rasne i nacionalne netrpeljivosti i suđeno mu je u nedelju. Ako hoćeš parastos na svom jeziku, širiš mržnju, a oni koji te sprečavaju i prete uz zaštitu policije su patriote.“

Treba podsetiti da je Evropski sud za ljudska prava pre desetak godina, povodom intervencije državnih organa Bugarske u sukobe između frakcija islamske zajednice u ovoj zemlji, svojom presudom obavezaio državne vlasti da se angažuju u „neutralnom posredovanju“ u internim sukobima konkurentskih verskih frakcija. Izbegavanje transparentnog legalnog angažovanja stvara senku sumnje da uprava može da radi na drugačiji način.

Državni organi ponekad ne reaguju ni na drastične verske incidente. Jedan pastor je, uz svoj ranije naveden iskaz, izjavio i sledeće: „U poslednje vreme, čak i poslednjih godinu dana, imali smo paljenje naše sale za bogoslužnja, kamenovanje kamenicama, jajima, grafite preteće, i preteće vrlo zastrašujuće poruke. I fizičko nasilje smo imali, ali u nekim slučajevima, čak su se i oni koji su nas napadali nalepnicama potpisivali, znaci OK, bilo je i anonimno, ali ovo je baš bilo potpisano nalepnicama. I pored toga znači jedna od organizacija je bila Obraz, koja se baš potpisala, ali i pored toga nadležni organi ni do današnjega dana nikoga nisu procesuirali, ni protiv koga nisu proveli nikakav postupak. Čak i kada su moj auto ispred crkve oštetili, oni su rekli da nemaju osnova da pokrenu nikakav postupak, znači tužilaštvo dostavilo mi takav dokument.“

Starešina jedne inače mnogo napadane verske zajednice je izjavio: „Takođe, mi smo zatražili i tumačenje šta znači odredba Radio difuzne agencije da tradicionalne crkve i verske zajednice mogu emitovati svoj program, dok ostale, koje se smatraju sektama, nemaju na to pravo. Ministarstvo vera nas je

obavestilo samo da je prosledilo dalje taj dopis i tražilo tumačenje od dotične agencije, prošlo je skoro dve godine od tada, niko se nije ništa oglasio, nije nikakvo objašnjenje dao, koga smatra sektom, koga ne smatra.“

Opšti utisak je da Ministarstvo vera sve sporije radi svoj posao, odnosno, da sa sve više oklevanja obavlja administrativne radnje iz svoje nadležnosti. O ovome svedoči slučaj iz aprila 2009, kada je Protestantska evanđeoska crkva Duhovni centar iz Leskovca morala da upozori Ministarstvo da poštuje presudu Vrhovnog suda iz oktobra prošle godine, kojom je poništeno rešenje Ministarstva o odbijanju njene registracije; Ministarstvo se u ovom smislu sve nedoslednije odnosi prema normama Zakona o opštem upravnom postupku, pa i Zakona o crkvama i verskim zajednicama. Već je bilo reći da ukoliko Ministarstvo ne donese rešenje o registrovanju verske zajednice u roku od šezdeset dana, prema članu 20, stav 7 Zakona o crkvama „smatraće se da je odobren upis verske organizacije u Registar.“ Ne može se bez dokaza tvrditi da je slučajevne prekorachenja roka pri odbijanju donošenja rešenja o zahtevu za registracijom Jehovinih svedoka ili Baptista sedmog dana Ministarstvo vera „rešavalo“ tako što je, sudeći po razmaku između datuma donošenja rešenja i datuma njegove ekspedicije, antidatiralo službene akte. No, ostaje prostor za izvesnu senku sumnje.

Postavlja se pitanje zbog čega jedno ministarstvo, malo po broju ljudi koje zapošljava, ali vrlo bogato u pogledu njihovih stručnih kapaciteta, sve lošije obavlja svoj posao? Veliki deo odgovora nesumnjivo leži u strategiji delovanja Ministarstva vera koje svoj osnovni zadatak, prema izjavama poslednjih ministara, vidi u očuvanju verske strukture i izgradnji verskog sistema, a ne u afirmaciji i razvoju slobode veroispovedanja, što mu je, po Zakonu o ministarstvima, prvi zadatak. Za misiju shvaćenu u smislu očuvanja verske strukture Srbije Ministarstvo vera nema nijedan zakonski osnov i nju određuje hir ministara. Kao rezultat, od oko 170 verskih zajednica u Srbiji za tri godine primene Zakona o crkvama, zaključno sa oktobrom 2009, registrovano je samo sedam „tradicionalnih“ i dvanaest „netradicionalnih“ crkava. Neregistrovane verske zajednice često ne mogu da ostvare svoja prava. Dok je Ministarstvo vera vodio snažan ministar, poput profesora Milana Radulovića, ono je delovalo u lošem pravcu, ali efikasno i konzistentno. Sadašnji ministar, profesor Bogoljub Šijaković, skoro isključivo se posvetio razvijanju odnosa sa SPC, što izvesno ulazi u njegovu dužnost, ali je odnose sa drugim verskim zajednicama potpuno prepustio kompetentnim ali nadležnosti lišenim stručnjacima iz Ministarstva. Jedan potencijalno vrlo efikasan i koristan organ uprave radi sve slabije i sporije pošto mu se na čelu nalazi slab ministar.

Umesto zaključka

Ministar vera, profesor dr Bogoljub Šijaković, jula 2009. je izašao u javnost³⁷ sa analizom rada svog ministarstva. CRCD je na to sledećeg dana reagovao saopštenjem u kojem sa vrlo ozbiljnom zabrinutošću upozorava sve koji su zainteresovani za ostvarivanje i unapređivanje verskih sloboda u Srbiji na ocenu rada Ministarstva vera koju je Ministar vera, profesor dr Bogoljub Šijaković, izneo u izjavi u listu *Politika* 5. jula 2009. godine. Prema oceni CRCD, pretpostavke dobrog upravljanja jesu istinitost, pouzdanost i potpunost informacija, realističnost u pristupu otvorenim problemima i transparentnost u radu institucija zaduženih za njihovo rešavanje. CRCD u saopštenju navodi da je kao uspehe u radu ministarstva na čijem je čelu u toku prve godine mandata sadašnje Vlade Srbije, ministar Šijaković naveo: ostvareni kontakti sa nizom manjih crkava i verskih zajednica; rešen dugogodišnji problem između Srpske i Rumunske pravoslavne crkve; finansijska pomoć islamskoj zajednici. CRCD je u svom komentaru ministrove samoevaluacije izneo:

1) Kada ministar profesor Šijaković kao uspehe Ministarstva vera navodi „ostvarene kontakte sa nizom manjih crkava i verskih zajednica“, propušta da ukaže da ovi kontakti po pravilu ne dosežu do ministra, koji je najčešće potpuno nedostupan za starešine manjih, pogotovo protestantskih, crkava. Kontakte najčešće ostvaruje pomoćnik ministra dr Dragan Novaković, koji je nesporno veoma stručna i dobronamerna osoba, ali koji nema nikakva ovlašćenja da rešava probleme kojima su protestanti u Srbiji izloženi. Umesto saradnje sa MUP-om i Ministarstvom pravde, pomoćnik ministra je „ilustrujući opredeljenost Ministarstva vera da se, u svom domenu, suprotstavi svim pokušajima ugrožavanja verskih sloboda i ograničavanju verskih prava u našoj zemlji, ponudio da, ako je potrebno, i lično dođe i zajedno sa Živanovićem prekreći grafite ispisane na fasadi hrama Hrišćanske adventističke crkve“.

2) Vlada Srbije već godinama odbija da uzme na znanje predlog Izvršnog

37 *Politika*, 05. 07. 2009.

Veća Vojvodine da se Rumunska pravoslavna crkva (i rusinska Grkokatolička crkva) uvrste među „tradicionalne crkve i verske zajednice“. Po onome što se može saznati iz krugova bliskih SPC, na zasedanju Svetog Sinoda SPC, 27. aprila ove godine, odlučeno je da se RPC dopusti da osnuje eparhiju umesto sadašnjeg vikarijata. Prema Pravilniku o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, ova (protivustavna i nelegalna) saglasnost SPC jeste neophodna za registrovanje druge verske zajednice. U međuvremenu je eparhija RPC registrovana, ali samo za područje Banata. Ceo niz relevantnih međunarodnih tela, od Venecijanske komisije do Visokog komesara za ljudska prava Saveta Evrope Thomasa Hamarberga, ocenio je da je ovakvo traženje saglasnosti jedne crkve za ostvarivanje registracije druge crkve sasvim neprihvatljivo.

3) Ministarstvo vera ni na koji način ne nastoji da relaksira probleme koji postoje između dve frakcije Islamske zajednice. Član 10 Zakona o crkvama i verskim zajednicama prepoznaje samo jednu Islamsku versku zajednicu, a član 15 ovog Zakona samo jednoj „Islamskoj zajednici priznaje kontinuitet sa pravnim subjektivitetom stečenim na osnovu Zakona o islamskoj verskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije“. Ministarstvo vera je registrovalo obe međusobno sukobljene frakcije Islamske zajednice i sada se nalazi u ulozi arbitra između njih, na način sličan onome zbog kojeg je svojevremeno Evropski sud za ljudska prava osudio Republiku Bugarsku zbog stava vlade u Sofiji prema frakcijama tamošnje Islamske verske zajednice. Problemi i sukobi između sukobljenih frakcija islamske zajednice u Srbiji su u više navrata doveli do ranjavanja ljudi upotrebom vatrenog oružja; svako ko izbegava da u rešavanju ovih problema postupi po zakonu rizikuje da bude odgovoran za najgore moguće posledice.

U zaključku saopštenja CRCDD procenjuje da je ova samoevaluacija Ministra vera neistinita, nepouzdana i nepotpuna. Kontakte sa manjim crkvama i verskim zajednicama ostvaruju službenici Ministarstva vera koji priznaju da ne mogu da ih zaštite od fizičkih napada; problem između Srpske i Rumunske pravoslavne crkve još uvek se nastoji rešiti na način nesporedno suprotan međunarodnim standardima, Ustavu Srbije i Zakonu o crkvama i verskim zajednicama; umesto pomoći islamskoj zajednici, Ministarstvo vera se prema njenim problemima ponaša na takav način da postoji osnovana bojazan da će posle nekoliko žrtava ranjenih iz vatrenih oružja doći do još težih posledica.

Treba primetiti da je Ministarstvo vera u razdoblju koje doseže do samog finaliziranja ove publikacije nastavilo da iznosi netačne podatke o verskom životu i o stanju verskih prava i sloboda u Srbiji. CRCDD je bio

prisiljen da upozori javnost na niz neistinitih podataka i ocena koje je samostalni savetnik Ministra vera mr Aleksandar Raković izneo na skupu OEBS o ljudskim pravima, održanom u Varšavi od 28. septembra do 9. oktobra 2009.³⁸ Naime, govoreći o povećanju verske trpeljivosti u Srbiji 2008. i 2009, Aleksandar Raković se pozvao na rezultate popisa stanovništva i ponovio stav Ministarstva vera da skoro svi vernici u Srbiji pripadaju tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama. Predstavnik Ministarstva vera tvrdio je da vernici netradicionalnih protestantskih crkava čine samo pola procenta stanovništva Srbije. Ova tvrdnja je netačna, s obzirom na neobavezni karakter postavljanja pitanja na popisu stanovništva, na to da respondenti nisu ispitivani da li su vernici, i pogotovo na to da se brojni protestanti zbog opravdane bojazni da će trpeti loše posledice ustežu da iskažu svoju konfesionalnu vezanost. Raković je na sastanku OEBS takođe tvrdio da je Ministarstvo vera normalizovalo islamsku veronauku u Srbiji. S druge strane, Komisija Vlade Srbije za versku nastavu je 24. septembra 2009. ocenila da se učenicima islamske veroispovesti onemogućava ili otežava redovno pohađanje verske nastave i da to dovodi do nesagledivih posledica koje već sad ugrožavaju održavanje verske nastave kao redovnog nastavnog predmeta u državnim školama. Predstavnik Ministarstva vera tvrdio je da su etnički Srbi vernici samo Srpske pravoslavne crkve. Ovo ne odgovara stvarnosti i izražava državno nepriznavanje verskih prava onih etničkih Srba koji pripadaju različitim protestantskim i drugim verskim zajednicama. Raković je na sastanku OEBS tvrdio i da je eparhija Rumunske pravoslavne crkve *Dacia Felix* registrovana kao tradicionalna crkva u Srbiji. Ovo važi samo za Banat, dok se u Istočnoj Srbiji nastavlja represija nad ovom crkvom. Raković je tvrdio da u Srbiji postoji puna sloboda misionarskog rada, a Ministarstvo vera odbija da registruje Jehovine svedoke zbog „prozelitizma“, odnosno zbog misionarenja, kršeći član 9 Evropske povelje o ljudskim pravima, Ustav Srbije i Zakon o crkvama i verskim zajednicama.

U vreme finaliziranja ove publikacije pojavili su se izveštaji Stejt Dipartmenta o verskim slobodama u svetu (26. oktobra 2009) i Evropske Komisije (14. oktobra 2009) o napredovanju Srbije u evropskim integracijama. Povodom njihovog sadržaja CRCD je dao javni komentar koji sadrži i sledeće: U *progress reportu* Evropske Komisije konstatuje se opadanje broja verski motivisanih incidenata, ali i istrajavanje napada na „netradicionalne“ verske zajednice. Primena Zakona o crkvama i verskim zajednicama dovodi do arbitrarnih odluka u vezi sa registracijom „netradicionalnih“ verskih

38 http://www.osce.org/conferences/hdim_2009.html?page=documents&session_id=454

zajednica: oko 150 verskih zajednica ostalo je neregistrovano. Evropska Komisija se u svom izveštaju poziva na ocene Specijalnog izvestioca UN za versku slobodu Asme Jahangir da je jedan broj verskih zajednica opterećen diskriminatornim posledicama Zakona o crkvama i verskim zajednicama; ona, takođe, traži da vlasti Srbije ulože veći napor na planu kažnjavanja počinilaca krivičnih dela. U izveštaju Stejt Dipartmenta takođe se ocenjuje da Ministarstvo vera arbitrarno primenjuje zakon; da su policijske istrage pojava govora mržnje i vandalizma spore i često neefikasne; da još uvek postoje pojedinačni istupi državnih službenika koji su usmereni protiv verskih manjina. U izveštaju se konstatuje da i pored pada broja verskih incidenata u Srbiji i dalje postoje vandalizam, fizički napadi, govor mržnje i negativni napisi u medijima prema takozvanim malim verskim zajednicama. Za tri godine primene Zakona o crkvama i verskim zajednicama registrovano je samo 11 „netradicionalnih“ verskih zajednica, a odbijena je registracija njih 7. Američka ambasada u Beogradu zalaže se za uklanjanje diskriminatornih aspekata u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama i poziva se, kao i Evropska Komisija, na preporuku Specijalnog izvestioca UN da se procedura registracije verskih zajednica pojednostavi.

CRCD je svoj komentar zaključio stavom da su predočene ocene potpuno u skladu sa inicijativom Zaštitnika građana koju je 28. aprila 2009. najavio Saša Janković, a čiji je sadržaj 23. septembra 2009. objavio zamenik Zaštitnika građana Goran Bašić; ova inicijativa nedvosmisleno sugerise neophodnost izmene niza odredbi sadržanih u članovima Zakona o crkvama i verskim zajednicama. Njen sadržaj može da se posmatra i kao ukupan zaključak ove studije.

Miroslav Keveždi

Medijski kontekst religijskih tema³⁹

Peter Berger, jedan od vodećih sociologa religije danas, u svojoj publikaciji pod nazivom *Desekularizacija sveta*, pominje kako su religije u svetu danas u stanju ekspanzije i da je to prisutno na svim kontinentima sa svojim posebnim obeležjima. Sekularizam kao neka vrsta ideološkog okvira ili konteksta opstaje, po njegovim rečima, jedino u Evropi i opstaje na svetskom nivou kod jedne zajednice ljudi koji su visoko obrazovani. Dakle, visokoobrazovani Kinezi ili Afrikanac – on je u suštini najčešće sekularista, a sekularisti se još najčešće sreću u Evropi. Na svim ostalim kontinentima klasična religija počinje da biva sve značajnija. Približavamo se sedmomilijarditom svetskom stanovniku, a Evropa je u suštini 'komadić' na planeti koji se odlikuje tom diferencijom specifikom da je sekularan. I čak u tom viđenju Evrope znamo da nije svugde ista stvar. Evo recimo Estonija, Češka, to su zemlje u kojima postoji jako veliki broj ljudi koji se izjašnjavaju kao ateisti, agnostici ili su areligiozni, religioznost im ne predstavlja neku značajnu karakteristiku. Istovremeno, ono što se prepoznaje da je jedna vrsta dinamike na svetskom nivou, to je da polako u Južnoj Americi katoličanstvo gubi primat, da evanđeoski protestantizam u Južnoj Americi biva u ekspanziji, dakle postoje određene dinamike unutar samih geografskih područja gde religija ima značajnu ulogu, i od njih Evropa nije izuzeta. I sad ću dati opet jednu ilustraciju: migracijski tokovi unutar Evrope su uticali na to da iz Istočne Evrope ljudi odlaze u Zapadnu Evropu, iz severne Afrike u južnu Evropu, da tamo takođe imaju religijske potrebe oni koji su ih imali i ranije, da se pojavljuje potreba da se te religijske potrebe zadovolje. U Istočnoj Evropi se javlja jedna situacija da postoji manjak kadrova i da se na neki način moraju 'uvoziti' neki ljudi koji dolaze sa strane. Daću jedan primer – bio sam u Pragu, i sad govore mi Pražani kako u Češkoj u ovom momentu postoji 50000 Vijetnamaca. To je zanimljiv momenat sa te strane za jednu

39 Izlaganje na okruglom stolu 30. septembra 2009.

Češku, samo ću vam napraviti poređenje koja bi to manjina bila u Srbiji - to su recimo po brojnosti Slovaci kod nas. Dakle, Slovaci koji su luterani i koji imaju versku nastavu u školama. Da li to znači da Češka treba da počne da razmišlja o ozbiljnom uvođenju studija budizma zato što se pojavljuju Vijetnamci koji možda imaju takve verske potrebe? Pitanje je gde se u tom kontekstu nalazi Srbija? Za mene, Srbija je bila pod sankcijama 'sa strane', a onda je nastavila da sama sebe sankcioniše. Dakle, mi se jednostavno izuzimamo od tih tokova kao da nas ta dinamika koja je svugde u svetu prisutna neće nikad dotaći. Daću primer opet da je meni zaista simpatična novinarska tema prisustvo Kineza u Srbiji. Ona je u jednom momentu bila prepoznata od strane nedeljnika Vreme kao tema za istraživačko novinarstvo. Tu su se postavila neka pitanja zapravo vrlo interesantna, zato što se uglavnom o kineskoj populaciji u našem društvu čuti. Postavlja se pitanje gde se ti ljudi sahranjuju, rađaju, školuju. Dakle, sva ona pitanja koja jesu logična kod nas su zapravo u nekoj senci, u nekoj tmuni. Na neki način se može prepoznati da je to tabu tema, ili je jednostavno nešto što je nepoznato, a najveći strah je strah od nepoznatog. Ovde je već nekoliko puta spominjano da se zbog straha u medijima izveštava tako kako se izveštava. Činjenica jeste da se ljudi ne snalaze dobro sa tim temama. Novinari se ne snalaze dobro sa tim temama i onda one jednostavno nisu obrađivane. Sa druge strane, ako je najveći strah strah od nepoznatog on zahteva neku vrstu reakcije, ono što se ne poznaje često se kod nas rešava agresijom, ne strategijom 'hajde da upoznamo sada tog nekog novog', nego 'hajde da ga nekako sklonimo, umlatimo'. U tom smislu, gđin Ilić je inače započeo svoje izlaganje sa tom temom ukazivanjem na potrebu da se pronađe taj 'sektor' koji utiče na to da se ovakvi fenomeni kakvi su opisani u radnom materijalu, da se oni tako događaju. Kad je pomenuta ta 'nepoznata', meni je prva asocijacija bila na priče astronoma o tamnoj masi u svemiru, gde je vidljivo samo 10% mase, a 90% nevidljivo. Po analogiji, moje lično mišljenje je da se kod nas u Srbiji može govoriti o tamnoj i nevidljivoj društvenoj masi, a ona ponekad postane vidljiva. To je ono što se ponekad može uočiti.

Naveo bih još par stvari za koje mislim da su važne za ovu temu, važne su terminološke razlike. Sami koristimo nekoliko različitih podela, dakle ovde se govori o velikim i malim verskim zajednicama, govori se o tradicionalnim, priznatim, nepriznatim, netradicionalnim, o onima koji su registrovani, neregistrovani, ... To su sve različite podele napravljene po različitim kriterijumima. Činjenica je da vidim vezu između te terminologije i te tamne mase u tome da se zakonska rešenja ne proizvode dobro. Podele nisu dobro terminološki izvedene. Nisu izvedene ne jedan stručan način. Profesor

Dragoljub Đorđević pisao je o podeli 'sekta, denominacija, kult' i o tome šta bi to trebalo da znači. Mi vidimo da imamo različita terminološka rešenja u različitim pravnim aktima ove države. I to je nešto što može prilično da utiče na samo poimanje i praksu. Ja bih samo naveo nekoliko primera za koje mislim da značajno utiču prvo na izveštavanje, a onda mislim da izveštavanje utiče na društvenu situaciju koju ste vi dobro opisali u radnom materijalu.

Što se tiče samog Zakona o radiodifuziji, prvo još jedno terminološko razlikovanje: potrebno je napraviti razliku unutar samih medija. Tehnički ja sam je izveo tako što prepoznajem javni servis sa jedne strane, i komercijalne medije sa druge strane. Međutim, postoje još dve grupe na koje mislim da treba obratiti pažnju: to su mediji verski kao treća, i četvrta grupa su mediji nacionalnih manjina koji često imaju tu neku rubriku koja je verske tematike. Ono što je važno je zapravo uočiti kako se u kojem od tih medija odnosi prema religiji i kako onda izgleda čitav taj religijski kontekst medijski u Srbiji. Ali, prvo bih naveo par primera iz samog Zakona. Dakle, po Zakonu o radiodifuziji javni servis ima obavezu da proizvodi i emituje programe namenjene svim segmentima društva bez diskriminacije, vodeći pri tome računa o specifičnim društvenim grupama kao sto su deca i omladina, manjinske i etničke grupe, hendikepirani, socijalno i zdravstveno ugroženi, gluvonemi i drugi. To je član 78. zakona gde se ne spominju decidno verske zajednice. Dakle, one mogu da se prepoznaju u ovom 'i dr.', ili mogu da se prepoznaju u manjinskim grupama. U istom članu stoji da javni servis treba da uvažava tradicionalni i duhovni, istorijski, kulturni, humanitarni i prosvetni značaj i ulogu crkava i verskih zajednica u društvu. To je tako u Zakonu o radiodifuziji, on javnom servisu omogućava da govori o svim verskim zajednicama. Međutim, ovde je već spomenuto to da postoji nešto što filtrira zakon, a to je to obavezujuće uputstvo Radiodifuzne agencije. Mi imamo Ustav koji je vrlo liberalan, pa zatim imamo Zakon o radiodifuziji koji je takodje vrlo tolerantan, a onda dođete do toga da obavezujuće uputstvo RRA tretira stvar malo drugačije. I tu imamo nekih terminoloških zanimljivih situacija unutar uputstva koja se tiču religije i verskih programa u kodeksu ponašanja emitera. Sadržani su u tački 6 i treba da obezbede Ustavom garantovano poštovanje verske slobode. Prema ovom uputstvu ono o čemu mediji treba da brinu su:

Zaštita crkava i verskih zajednica. I onda kaže ovako: "zabranjeno je verska shvatanja i učenja priznatih crkava i verskih zajednica tretirati diskriminatorski i uvredljivo". Pošto sam ja filozof i profesor logike mogu da zaključim da je moguće tj. da je dozvoljeno verska shvatanja i učenja nepriznatih crkava shvatati diskriminatorno i uvredljivo. Logika izražena uputstvom daje osnova za takvu tvrdnju.

Zabrana prozelitizma. S tim što prozelitizam nigde nije u tom tekstu definisan. Dakle, ako ćete otvoriti Vujaklijin *Rečnik stranih reči i izraza* tada ćete videti da je prozelitizam “manija ili pomama obraćanja u neku veru pristalica druge vere, težnja onih koji gledaju da, naročito nečasnim i ružnim sredstvima pristalica druge stranke pridobiju za svoju stranku”. Navođenje nekoga na drugu religiju nečasnim sredstvima. A ko određuje koja su sredstva časna ili nečasna? Da li je svaki pokušaj da ubedite nekoga u to da je, recimo, hinduizam bolji od budizma istovremeno i prozelitizam? Ili, postoji u narodu ona rečenica “prodo veru za večeru” – da li je večera nečasno sredstvo da nekoga ubedite da pređe u ‘drugiu stranku? Mi nemamo jasnu definiciju takvih fenomena.

Tačka 4 unutar uputstva odnosi se na terorizam i fundamentalizam. Emiteri, po uputstvu, moraju da prave jasnu razliku između priznatih crkava i verskih zajednica s jedne, i sekta s druge strane. Logički, ovde nedostaje čitava jedna grupa. Ako bi ovako bilo kako stoji u uputstvu tada ili ste priznati ili ste sekta. Šta je sa onima koji su u procesu registracije, dakle oni su ‘sekta u tranziciji’? Šta znači ovo priznavanje? Da li je to priznavanje od strane registra? Zato što, imali smo situaciju, a možda je imamo još uvek, ja nisam dovoljno upoznat sa tim, da SPC još uvek nije registrovana. To znači po ovom uputstvu da ne bi trebalo da se izveštava o SPC. Još jedna stvar o sektama, u istom članu stoji da se o sektama može govoriti samo u kontekstu analize društvenih procesa. Ovim je stavljen jedan filter na javni servis i on se očituje u tome što, ako pogledate subotom drugi program nacionalnog javnog servisa, tada vidite da postoji emisija koja obuhvata sadržaje vezane za SPC, islamsku versku zajednicu, reformate, luterane, katolike. To je upravo ono što ide u skladu sa uputstvom. Mislim da je javni servis generalno u jednoj vrsti tranzicije i da polako poboljšava svoj program. Međutim, nećete naići, ne možete naići na sadržaj koji će malo više da objasni neku drugu versku zajednicu van ovih koje su izdvojene, i onda šta time zapravo dobijate – poštovanje pravilnika zato što ljudi ne žele sebi da prave problem. Što znači da novinari kao pokretači te tamne mase idu linijom manjeg otpora: zašto da ja sebi pravim problem ako sam novinar, da gledam da li ću da napravim prekršaj, da li ću da napravim problem oko neke stvari, ako mogu da izveštavam o ovih tu par koji su definitivno čisti i ‘slobodni’ za izveštavanje. Inače svaka čast novinarima, ali veliki broj novinara nije sklon tome da čeprka po papirima i da gleda da li je neko registrovan ili ne, pogotovu zato što često te informacije nisu ni dostupne. Dakle, vi možete izneti taj popis ko je registrovan, međutim - do njega se vrlo teško dolazi. Tako da novinari idu linijom manjeg otpora i ne bave se tim temama. I sad šta to zapravo

znači. Napraviću jednu paralelu: hrvatski javni servis je napravio jedan dokumentarac koji je za mene bio izuzetno fascinantno, dokumentarac o Rudolfu Štajneru. Ne znam koliko ste upoznati s tim ko je Rudolf Štajner: on je rođen na teritoriji Hrvatske, na granici Hrvatske i Mađarske – antropozof, filozof, teolog, slikar, arhitekta, dakle jedan čovek izuzetnog formata, vrlo zanimljiv. I oni su, HRT, bez nekog uzdržavanja napravili emisiju o temi koja zapravo spada u ezoteriju i alternativnu religioznost. Ja takvu vrstu emisije ne mogu da zamislim na našoj televiziji. To što su na HRT uradili dostojno je BBC, može da se prikaže kad god se hoće na nekoj evropskoj televiziji. Kod nas da zamislite nekog da napravi emisiju o nekom čoveku koji je zanimljiv zato što se bavio raznim stvarima ili imao nekih alternativnih ideja to je prosto nezamislivo. Zato ja stičem utisak da se kod nas afirmiše nešto što je Zak Derida opisao u knjizi *Vera i znanje*, gde opisuje bela ostrva koja moraju biti ostrva da bi bila bela. Dakle, vraćam se na početak – vi morate biti pod nekom vrstom sankcija ili samosankcionisanja, morate da se odvojite od drugih da bi ostali beli i čisti. Sledeći autor i publikacija koja se tu javlja kao asocijacija to su Meri Duglas i njena knjiga *Čisto i opasno*. Teza je ta da postoji nešto što je belo i čisto s jedne, i nešto što je opasno, što 'prlja' tu belinu, s druge strane. Ako niste ostrvo tada prljavština dolazi do vas. Vi morate nekako ostati ograđeni od sveta ako želite da budete 'čisti'. I onda se opet vraćamo na to, na našu medijsku situaciju, mi smo ograđeni od konteksta, od svetskog konteksta, ne pridajemo dovoljno značaja fenomenima prisutnim kod drugih. Znam da je do pre nekoliko godina bio problem to da su se islamski poglavari iz Novog Pazara žalili, da nemaju ni 15 minuta programa na javnom servisu. Sad se situacija s obzirom na njih malo popravila. Ali ja, recimo to opet, ako sam ja građanin sveta, ako sam famozni kosmopolita koji se volšebno izgubio iz javnog diskursa Srbije, onda sam ja zainteresovan da znam kakve su, na primer, tendencije razvoja islama u svetu, koje su razlike između islama u Indoneziji i islama u Saudijskoj Arabiji. Kakav je položaj vehabija u Saudijskoj Arabiji, a kakav u nekoj drugoj državi. To su stvari koje mene zanimaju kao građanina ove države i sveta. Ako još uvek sebe shvatam kao građanina. Takve teme nisu prisutne ovde.

Da li postoje modeli dobre prakse? Model dobre prakse za mene svakako jeste program BBC i mogu da kažem opet da BBC, Velika Britanija, ima jednu istorijsku zaleđinu. Zašto je to tako? Oni su, kao jedna velika kolonijalna sila morali da se snalaze, da 'hendluju' sve te hinduse, budiste i druge, i vi kod njih imate i u obrazovnom sistemu učenje o religijama, gde se mladi Britanac, bilo koje provinijencije bio, priprema zapravo za dijalog ili za saradnju sa Indijom, Burmom, Pakistanom... Mi imamo naše istorijsko

zaleđe, a iz tog istorijskog zaleđa očigledno da nemamo nikakvu viziju gde želimo da krenemo, osim što prepoznajem tu tendenciju da budemo ostrvo. Taj nedostatak generalne strategije koji ja uočavam jeste te neka dezorijentisanost političkih elita koji ne umeju dovoljno dobro da nam prezentuju kuda nas vode, i onda mi ne možemo da napravimo ni medijske strategije koje bi to podržale ili koje bi to kritikovale. Ako pogledate programe političkih stranaka relativno su opšti, generalni, znače sve i ništa, ne možete da uklopite pitanja religije i verskih zajednica u taj kontekst, i urednicima je onda ostavljeno da se u ovoj bari, kažem bari zato što ako imate reku ona teče u nekom pravcu a ako nešto ne teče onda je to otprilike bara, onda se oni u toj medijskoj bari snalaze tako da, prema onoj podeli koju sam naveo, komercijalni mediji jure afere, javni servis poštuje pravilnik koji je dobio od RRA, verske zajednice se bave teologijom u svojim medijima, mediji nacionalnih manjina te sadržaje prenese u neki Magyar Szó, Hlas ľudu, Ruske slovo i slično. S tim što sada imamo i tu situaciju da se isti ti sadržaji prenose i na javni servis. Imate u tri nivoa medija iste sadržaje. I ono što sam rekao, gđin Šorđan je to jako lepo uočio, postoje dva nivoa verskog života, postoji taj sprat na kome se odigrava teologija i postoji prizemlje gde se odigrava sociologija. Međutim, sociolozi su izbačeni iz diskursa ovde u Srbiji, i ja tu vidim jednu situaciju koja, ako nije klerikalizacija onda je svakako desekularizacija. Jer, ako su sekularisti po onoj navedenoj Bergerovoj podeli prisutni u tom sloju taj sloj danas ustvari ne može dovoljno da dođe do izražaja, a onda dalje on ne može da dođe do izražaja kad se prave pravilnici, ne može da dođe do izražaja u telima u kojima se recimo određuje politika medija tj. neću reći urednička politika, oni bi tu trebali da budu nezavisni.

Da rezimiram: imamo tih terminoloških nesuglasica, imamo nekih čudnih rešenja unutar samih zakona itd. Na neki način to je, ne bih želeo da budem defetista, ali reci ću jednostavno – ključ za rešenje ovog problema je, po mom mišljenju, u rukama Ratka Mladića. Zato što mi dok ne krenemo u pravcu evropskih integracija, a tapkamo već predugo, mi ne možemo ući u nove diskurse i ne možemo dobiti ni tu novu orijentaciju. Šta to znači opet za poboljšanje verskog izveštavanja u Srbiji? Ovo sve o čemu se razmišlja da se uđe u neko korektno izveštavanje za sad stoji, recimo gđin Tucić je govorio o tome kako piše tekstove o Kalvinu, o reformatama, dakle ko je zainteresovan za takve tekstove? Onaj koji bi trebao da vodi brigu o javnom interesu, a to je kad su u pitanju mediji javni servis kako stoji u Zakonu o radiodifuziji, nema prethodno definisan javni interes u ovoj državi. Dakle, nije određeno kuda idemo i naravno da se onda ide linijom lakšeg otpora. Čini mi se da ulazimo u jednu situaciju, žao mi je što to defetistički zvuči, ali mislim da ne

vidim izlaz, to mi je rečeno da treba ponuditi neke pravce izlaza, ali to je kao kad bi na jajetu uvek crtali pile, a uvek se izleže zmija. Zato što smo odavno na margini nekih događanja, suština je negde drugde. Potrebno je proširiti svoje delovanje do tog 'tamo negde drugde' da bi se pronalazila rešenja ovog tipa. Ja znam da su bile konferencije ovde izuzetno kvalitetne, J. Maksimović je učestvovala u organizovanju, to su bile priče o hrišćanstvu i evropskim integracijama, razne druge teme koje su davale na neki način dimenzije konteksta. Međutim, meni se čini da je sve to nekako zamrlo. Tako da bez jasnih strategija, ali ne ovde nas prisutnih, nego bez nekih jasnije definisanih širih strategija, teško da će se ovo pitanje rešiti. Samo još jedna sličica za kraj. Bio je jedan skup, gospodin Radulović je tad bio u funkciji ministra vera, bili su još neki ljudi koji su bili zauzeti oko ovih tema religijskih, i onda je tadašnji direktor Službe za ljudska i manjinska prava Petar Lađević govorio o tome kako je tranzicija u Rumuniji brzo i glatko prošla. Uporedio je to na sledeći način: "to je kao da ste odvrnuli jedan šraf i stavili drugi". U našoj dezorijentisanosti, šta ovo znači? Situacija sloma starog ideološkog okvira može se uporediti sa situacijom kad vam u kući pregori strujni osigurač pa ga treba zameniti. Dakle, pregoreo je neki jugoslovenski osigurač i treba da stavimo osigurač evropske Srbije. Taj proces se u Srbiji razlikuje od onog u Rumuniji - kod nas nije brzo pregorevanje osigurača, a nije ni brza zamena. To je nešto što će da traje. U tom svetlu, ovo što se na televiziji pojavilo što se govori o islamu i o jevrejskoj zajednici vidim kao neki pomak, a možda posle tog pomaka, posle nekog vremena, ljudi malo obrazovaniji steknu senzibilitet za religijske teme, a onda posle toga će jednog dana možda doći na red sve ovo što očekujemo, možda samo idemo daleko ispred svog vremena.

+

⊕

+

Summary

The research study “Religious rights in Serbia – state, possibilities, obstacles –” arose from the material collected by the Center for Development of Civil Society (CDCS) containing press clipping, an e-mail poll, interviews and organized discussions held at three roundtables. The informants were representatives of churches and religious communities, high state officials from the relevant governmental and independent bodies, journalists and respected CSOs activists.

The objective of this study is to give an objective picture of exercise of religious rights and freedoms in Serbia in the past year (2008-2009), to point out to the problems and possible solutions of these problems. It can be undoubtedly concluded that most problems have been persisting for years. Although the constitutional solutions are entirely harmonized with international standards which provide freedom of religion, religious discrimination is still mostly based on discriminatory provisions of the Law on Churches and Religious Communities (2006). Registration of a great number of small religious communities (the Protestant ones above all), other Orthodox Churches (the Romanian Orthodox Church above all) and non-Christian communities is impeded due to the application of the Law on Churches and Religious Communities. Besides, bad systemic solutions of this Law are extended to other laws as well.

As for the religious-based incidents, the decreasing trend in their number is obvious. However, religious discrimination sustains: the state prevents the work of the Romanian Orthodox Church in East Serbia; the conflict within the Islamic religious community between two fractions persists with partial attitude of the Ministry of Religion; there is still hate speech heard in the media against the so-called “sects”, and in the Serbian national broadcaster the “sects”, i.e. small religious communities are invisible.

In three-year-long implementation of the Law on Churches and Religious Communities there have been seven “traditional” (privileged) and 12 “non-traditional” (discriminated) churches and religious communities registered, although there are estimations that there have been about 170

religious communities in Serbia. Arbitrary decision-making and party interests which prevail are still coloring the regulations in the area of religious rights and freedoms in Serbia.